

2022

Finansinės paskatos
pirmąjį būstą
įsigyjančioms jaunoms
šeimoms veiksmingumo
vertinimas

Tyrimui vadovavo (savininkė, tyrimo vadovė):

Dr. Lina Novickytė

Tyrimą atliko:

Ramunė Juozapaitienė, Viktoras Urbis

Dėkojame:

Lietuvos savivaldybių asociacijai ir apklausoje dalyvavusioms savivaldybėms

Informacija tyrimo citavimui:

STRATA (2022). Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms veiksmingumo vertinimas. Vyriausybės strateginės analizės centras.

Parengta vykdant projektą „Įrodymais grįsto valdymo kompetencijų centro įkūrimas“
(Nr.10.1.1-ESFA-V-912-01-0025)

Pasiūlymus, pastabas, komentarus prašome siųsti info@strata.gov.lt

Turinys

Santrumpos	4
Rekomendacijos ir strateginiai siūlymai	5
Ižanga	10
1. Finansinės paskatos konteksto analizė	13
1.1 Finansinės paskatos teisinis pagrindas ir strateginis kontekstas	13
1.2 Jaunimo ir jaunų šeimų apsirūpinimo būstu tendencijų kaita	16
1.3 Demografinių tendencijų kaita ir įtaką darantys veiksniai	19
1.4 Regionų plėtros tendencijų kaita ir įtaką darantys veiksniai	25
2. Finansinės paskatos veiksmingumo vertinimas	28
2.1 Finansinės paskatos rezultatų analizė	28
2.1.1 Finansinės paskatos įgyvendinimas ir skirti ištekliai	28
2.1.2 Finansinės paskatos įgyvendinimo rezultatai	31
2.2 Finansinės paskatos socialinio ir ekonominio potencialo regionų plėtrai vertinimas	37
2.2.1 Asmenų, pasinaudojusių finansine paskata, charakteristikų analizė	37
2.2.2 Savivaldybių apklausos rezultatų analizė ir vertinimas	41
Literatūros sąrašas	46
1 priedas. Tyrimo metodika ir duomenys	49
2 priedas. Finansinės paskatos įstatymo pakeitimai	50
3 priedas. Teritorijų, tinkamų finansinei paskatai gauti, kaita	51
4 priedas. Savivaldybės, prisidedančios finansuojant jaunų šeimų kreditą pirmajam būstui įsigyti	53
5 priedas. Regionų plėtros veiksmių analizė	54
6 priedas. Klausimynas savivaldybėms dėl paskatos potencialo jų plėtrai	57

Santrumpos

AM – Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija

EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija

ES – Europos Sąjunga

Finansinė paskata, subsidija, priemonė – finansinė paskata jaunoms šeimoms, įsigyjantioms pirmąjį būstą Lietuvos Respublikos regionuose, numatyta 2018 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantioms jaunoms šeimoms įstatymu Nr. XIII-1281.

Finansinės paskatos įstatymas – 2018 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantioms jaunoms šeimoms įstatymas Nr. XIII-1281.

FM – Lietuvos Respublikos finansų ministerija

GKSI – Gyvenimo kokybės savivaldybėse indeksas

LR – Lietuvos Respublika

OSP – Oficialiosios statistikos portalas.

SADM – Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

SPIS – Socialinės paramos šeimai informacinė sistema.

STRATA – Vyriausybės strateginės analizės centras.

VRM – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.

Rekomendacijos ir strateginiai siūlymai

Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos (toliau – LR) Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano 3.6.3. veiksmas¹ nurodo „Nustatyti ilgalaikės būsto prieinamumo vystymo kryptis <...>“. Šios iniciatyvos įvykdymo data – 2024 m. I ketvirtis. Atsižvelgiant į tai ir į atliktą analitinį veiksma, t. y. įgyvendintą „Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms veiksmingumo vertinimas“ tyrimą, yra teikiamos šios **rekomendacijos ir strateginiai siūlymai**.

Rekomendacijos:

Eil. Nr.	Rekomendacija	Veiksmas	Atsakinga institucija
1.	Formuojant būsto prieinamumo vystymo kryptis ir siekiant įgyvendinti veiksmingą ir tvarią jaunimo apsirūpinimo būstu politiką reikalinga valdysenos transformacija ²	<p>Finansinės paskatos jaunoms šeimoms, įsigyjančioms pirmąjį būstą Lietuvos Respublikos (toliau – LR) regionuose dizainas. Priemone yra siekiama spręsti plataus masto iššūkius, nors jos veiklos apsiriboja tik finansinės paskatos teikimu. Atsižvelgiant į tai siūloma tikslinti priemone sprendžiamą problemą ir sustiprinti sąsajas tarp tikslo ir jam pasiekti vykdomų veiklų. Būtinai adekvatus priemonei skiriamų lėšų ir laukiamų rezultatų vertinimas.</p> <p>Siūlytina išanalizuoti tikslinės grupės elgsenos pokyčiams įtaką darančius veiksniai ir apsvarstyti identifikuotų problemų sprendimo būdų alternatyvas, kurios leistų tikslingiau ir rezultatyviau pasiekti numatomus rezultatus, pvz., nuomos rinkos plėtra, socialinių ir regioninių priemonių dėmė ir sinergija, ir pan.</p> <p>Finansinės paskatos įgyvendinimo tęstinumas ir nuoseklus finansavimo užtikrinimas. Norint suformuoti prielaidas veiksmingam finansinės paskatos įgyvendinimui reikėtų apibrėžti priemonės įgyvendinimo laikotarpį (tęstinumas).</p> <ul style="list-style-type: none">• Tobulinti lėšų poreikio planavimo mechanizmą, numatant reikiamą lėšų poreikį priemonei įgyvendinti pagal priemonės tikslus.• Tinkamų finansuoti teritorijų apibrėžimas pagal nekilnojamojo turto normatyvines vertes neužtikrina stabilumo tiek potencialių pareiškėjų, tiek papildomai prisidėti galinčių savivaldybių ir privačių subjektų atžvilgiais.	Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM) (pagal kompetenciją kartu su Lietuvos Respublikos finansų ministerija (toliau – FM) ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (toliau – VRM))

¹ Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d698ded086fe11eb9fecb5ecd3bd711c>>.

² Valstybės dėmesys jaunų šeimų apsirūpinimui būstu, kartu siekiant prisidėti ir prie regionų plėtos bei demografijos tendencijų reikalingas, tačiau būtina integraliai spręsti daugiadimensinį iššūkį ir formuojant priemones iš anksto įvertinti teisinio reguliavimo poveikį. Tai padėtų pagrįsti pasirinkamų priemonių tikslingumą ir suformuoti veiksmingą įgyvendinamų priemonių dizainą.

		<p>Siekiant didesnio stabilumo siūlytina tinkamų finansuoti teritorijų kriterijų susieti su pagrindiniais finansinės paskatos tikslais, šiuo atveju, apibrėžti jį pagal demografijos ir regionų plėtros kryptis.</p> <p>Stebėsenos ir vertinimo sistema. Šiuo metu nėra sukurto finansinės paskatos stebėjimo ir vertinimo mechanizmo, numatančio stebėsenos ir vertinimo tikslų, reikalingų duomenų rinkimo ir analizės aspektų, atsakingų subjektų bei terminų. Siekiant efektyvaus ir kryptingo finansinės paskatos įgyvendinimo, formuojant finansinės paskatos koncepciją ir įgyvendinimo mechanizmą, būtina nustatyti priemonės tikslų pasiekimo rodiklių reikšmes bei sukurti stebėsenos ir vertinimo mechanizmą: apibrėžti stebimus rodiklius, numatyti reikalingų duomenų rinkimo ir apdorojimo atsakomybes ir eigą.</p> <p>Komunikaciniai sprendimai. Nesant atviros komunikacijos formuojasi reputacinė žala institucijai, mažėja pareiškėjų pasitikėjimas valstybės institucijų darbu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atsižvelgiant į didėjančią finansinės paskatos paklausą ir siekiant valdyti su tuo susijusias rizikas bei tikslinės grupės lūkesčius, naudinga lėšų planavimą derinti su komunikacinėmis veiklomis. • Sukurti informacinę švieslentę, kuri esamiems ir būsimiems finansinės paskatos pareiškėjams leistų stebėti esamą lėšų kiekį, numatomas priemonei skirti finansines projekcijas ir pan. 	
--	--	---	--

Įgyvendinant rekomenduojamus veiksmus tikslinga atkreipti dėmesį į diskusinį lauką formuojančius strateginius siūlymus, kurių aktualumas priklauso nuo pasirinktos priemonės tobulinimo strategijos ir suinteresuotų šalių susitarimo.

Strateginiai siūlymai:

Eil. Nr.	Strateginiai siūlymai	Veiksmas	Atsakinga institucija
1.	Finansinės paskatos kriterijų / reikalavimų peržiūra	<p>Apsvarstyti lankstesnį reikalavimų jaunoms šeimoms taikymą bei sustiprinti sąsajas su demografinėmis tendencijoms.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šiuo metu finansinės paskatos reikalavimas dėl abiejų suaugusių šeimos narių amžiaus dirbtinai riboja galimybę šia paskata pasinaudoti daliai jaunų šeimų, kurių amžiaus vidurkis neviršija 36 metų. Lankstesnis jaunos šeimos amžiaus ribos nustatymas užtikrintų didesnę socialinę teisingumą. • Pastebima, kad pirmą kartą tuokiasi vis vyresni gyventojai. Per paskutinius dvidešimt metų pirmą 	SADM (pagal kompetenciją kartu su Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija (toliau – AM))

		<p>kartą besituokiančių žmonių vidutinis amžius padidėjo 5 metais ir siekia 29 metus. Atsižvelgiant į tai, siūlytina apsvarstyti pareiškėjų amžiaus reikalavimų pakeitimus, kurie leistų, atliepti jaunų žmonių asmeninio gyvenimo pasirinkimus.</p> <p>Svarstyti papildomai nustatyti finansinės paskatos apribojimus įsigyjamam nekilnojamam turtui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šiuo metu galiojantys apribojimai įsigyjamam nekilnojamam turtui apibrėžia turto lokacijos, nuosavybės išlaikymo reikalavimus, tačiau išlieka galimybė valstybės lėšomis subsidijuoti prabangaus būsto įsigijimą. Siekiant išryškinti socialinį paskatos aspektą bei sukurti prielaidas su didžiais miestais nesiribojančioms savivaldybėms pritraukti jaunų šeimų, tikslinga svarstyti įsigyjamo būsto vertės ribojimo klausimą. • Būstai (ypač senesnės statybos) turi didelį aplinkos pėdsaką, todėl siūlytina svarstyti galimybę įtraukti papildomus kriterijus, kurie apibrėžtų prioritetą skiriant aplinkai draugiško būsto įsigijimui. Tai prisidėtų prie šalies Darnaus vystymosi tikslų (pvz., SDG 11), Žaliojo kurso tikslų pasiekimo ir energetinio tvarumo įgyvendinimo. <p>Priemonė apriboja galimybes pasinaudoti finansine paskata jaunoms šeimoms, kurios gali būstą įsigyti nesinaudojant kredito davėjų paslaugomis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kadangi Finansinės paskatos įstatymo tikslas yra padėti jaunoms šeimoms, nevertinant jų gaunamų pajamų ir turimo turto, apsirūpinti nuosavu pirmuoju būstu LR regionų teritorijose, siūlytina svarstyti galimybę pasinaudoti priemone asmenims, kurie būstą gali įsigyti nesinaudojant kredito įstaigų teikiamomis paskolomis³. <p>Siūloma svarstyti galimybę įtvirtinti nuostatą dėl gyvenamosios vietos deklaravimo su finansine paskato įgyto būsto rezidencijos vietoje. Gyvenamosios vietos deklaravimo laikotarpis gali būti susietas su laikotarpiu, numatytą Įstatyme apibrėžiant pareigas jaunoms šeimoms (šiuo metu yra numatytas kriterijus šeimoms įsigijusioms būstą pirmuosius 10 metų nuo nuosavybės teisės į įsigytą būstą įgijimo dienos neperleisti kito asmens nuosavybėn už būsto kreditą pirmajam būstui įsigyti įsigytą būstą, priešingu atveju kreditavimo sutartyje nustatyta tvarka grąžinti kredito davėjui suteikta valstybės subsidiją).</p>	
--	--	---	--

³ Šiuo metu finansine paskata gali pasinaudoti tik asmenys, kurie būstą įsigyja pasinaudodami kredito įstaigų (kredito davėjų) paslaugomis, visgi manytina, kad galimybę būstą įsigyti su finansine paskata, bet nesinaudojus kredito davėjų paslaugomis labiau atitiktų skirtingus jaunų šeimų poreikius. Įstatyme numatyta kredito davėjams prievolė kreditavimo sutartyje nustatyti, kad už būsto kreditą pirmajam būstui įsigyti įsigyjamo būsto pirkimo–pardavimo sutartyje kredito gavėjui numatoma Įstatymo nustatyta pareiga, kurios pagrindu, registruojant nuosavybės teisę į įsigytą būstą, Nekilnojamojo turto registre padaroma žyma, apribojanti nuosavybės teisės perleidimą ir kontroliuoti jos vykdymą.

		Kadangi vienas iš priemonės tikslų yra padėti jaunoms šeimoms apsirūpinti pirmuoju būstu, siūloma tobulinti finansinės paskatos teikimo kriterijus suteikiant galimybę finansine paskata pasinaudoti ir jaunoms nesusituokusioms ir vaikus auginančioms šeimoms ar partnerystės neįregistruotiems poroms , kurios potencialiai gali ateityje prisidėti prie regionų plėtros ir gerinti demografinę situaciją.	
2.	Siekiant įgyvendinti šiuo metu finansinei paskatai keliamus tikslus būtina stiprinti jos sąsajas su šalies regionų poreikiais	<p>Šalies regionai nėra homogeniški; skirtingos jų charakteristikos lemia nevienodus stūmos veiksnius ir gali sukurti įvairius traukos faktorius. Šiuo metu priemonės įgyvendinimo mechanizmas nekuria abipusiai naudingo jaunų šeimų ryšio su regionais. Jaunos šeimos, su subsidijuojamu kreditu įsigijusios būstą savivaldybėje, nėra įtraukiamos į socialinį ir ekonominį regionų gyvenimą, todėl tikslinga svarstyti gyvenamosios vietos deklaravimo, darbo santykių savivaldybėje reikalavimus. Regioninės plėtros tikslų įgyvendinimas priemonės kontekste gali būti pasiektas įtraukiant savivaldą aiškiai įvardijant abipusiai naudingas potencialias galimybes ir sukuriama naudą savivaldybių viešojo valdymo ir verslo subjektams. Glaudesnis bendradarbiavimas su verslu ir bendros investicijos į regionui reikalingų specialistų pritraukimą galėtų sukurti prielaidas ekonominei regiono plėtrai.</p> <p>Savivaldybių administracijų ir verslo motyvacija aktyviau įsitraukti į priemonės įgyvendinimą sukurty sinerginį efektą derinant finansinę paskatą su jau įgyvendinamomis atskirų savivaldybių priemonėmis.</p>	SADM (pagal kompetenciją kartu su VRM)
3.	Svarstyti (plėsti) finansinės paskatos įgyvendinimo (panaudojimo) alternatyvas	<p>Priemonės pareiškėjai nurodo, kad pagrindiniai veiksniai lemiantys planuojamo įsigyti būsto vietos pasirinkimą – būstų pasiūla ir būstų kaina atitinkamoje regiono savivaldybėje. Pažymėtina, kad Lietuvoje nuosavo būsto lygis santykinai aukštas lyginant su kitomis Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) ar Europos Sąjungos (toliau – ES) šalimis ir būsto nuosavybė mažina gyventojų mobilumą, o tai turi įtakos darbo jėgos pasiūlos užtikrinimui, siekiant regionų plėtros – plečiantis darbo vietų pasiūlai konkrečiame sektoriuje ar srityje. Darbo jėgos mobilumo mažinimas sukuria konkurenciją tarp skirtingų regionų ir vidinės migracijos tendencijas, tačiau neprideda prie regionų tvaraus ekonominio augimo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Siūlytina svarstyti galimybę tobulinant finansinės paskatos priemonę, teikti finansinę paskatą nuomotis būstą regione (numatyti pagrįstą būsto nuomos laikotarpį). • Taip pat remiantis būsto nuomos pasiūlos ir paklausos tendencijomis regionuose, svarstyti alternatyvias priemones tradicinei būstų nuomos 	SADM

		<p>rinkos plėtrai regionuose, pvz., įperkama būsto nuoma (pvz., verslo įmonės gali kompensuoti dalį nuomos įmokos), dalinė nuosavybė, dalinė kapitalo (pvz., paskolos) nuosavybė.</p>	
4.	<p>Veiksmingas finansinės paskatos tikslų įgyvendinimas priklauso nuo rinkoje esančios būsto pasiūlos</p>	<p>Būsto įperkamumas gali būti didinamas ne tik paklausos skatinimo priemonėmis, tačiau ir skiriant dėmesį pasiūlos skatinimo priemonėms (pvz., mokesčių subsidijomis, gyvenamosios paskirties žemės įsigijimo/nuomos sąnaudų dengimas, viešosios ir privačios partnerystės įgyvendinamų projektų rėmimas ir pan.). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad būsto paklausos didinimas sukuria „spiralinį“ efektą, kuomet nesant pakankamai būsto pasiūlai (neelastinga būsto pasiūla), kyla būsto kainos ir mažinama būsto įperkamumo galimybė (esama finansinė paskata tampa neveiksni nedidinant jos biudžeto).</p>	<p>SADM (pagal kompetenciją kartu su FM, VRM, AM)</p>

Ižanga

Pastaraisiais metais jaunoms šeimoms yra sunkiau įsigyti tinkamos kokybės ir įperkamą būstą. Kaip pažymi EBPO tyrėjai (EBPO, 2021), šių dienų jaunimas turi ribotą prieigą prie kokybiško ir įperkamo būsto nei ankstesnės kartos; daugelyje šalių yra siekiama įgyti būstą ir tapti jo savininkais, tačiau dažniausiai finansinių galimybių stoka riboja jaunų šeimų galimybes kurti šios gerovės pagrindus. EBPO rizikos veiksnių apklausos duomenys rodo, kad maždaug trečdalis 20–34 metų amžiaus respondentų teigė, kad tinkamo būsto įsigijimas arba jo išlaikymas buvo tarp trijų svarbiausių trumpalaikių iššūkių, o tarp 25–29 metų amžiaus jaunuolių, rūpestis būstu siekia 40 % (EBPO, 2019). 2018 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms įstatymas (LRS, 2018a) apibrėžė galimybes padėti jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą teikiant valstybės paramą. Atkreiptinas dėmesys, kad galimybė įgyti įperkamą būstą yra vienas esminių žmogaus poreikių ir pagrindinis gerovės aspektas, kurio įgyvendinimas tampa vis sudėtingesnis daugelyje šalių (dėl kylančių būsto kainų, neišplėtos nuomos rinkos, būsto pasiūlos, jaunimo ribotų finansinių galimybių įgyti kokybišką būstą ir pan.).

LR Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms įstatymo (toliau – Finansinės paskatos įstatymas) (LRS, 2018a) aiškinamajame rašte yra numatytas esminis finansinės paskatos jaunoms šeimoms, įsigyjančioms pirmąjį būstą LR regionuose (toliau - finansinė paskata, subsidija, priemonė) tikslas – **padėti jaunoms šeimoms, nevertinant jų gaunamų pajamų ir turimo turto, apsirūpinti nuosavu pirmuoju būstu LR regionų teritorijose**. Kartu yra įvardijama, kad siekis padėti jaunoms šeimoms apsirūpinti nuosavu būstu, **prisideda prie LR regionų atsigavimo**, jų stiprinimo, socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų mažinimo, tolygios ir tvarios plėtros visoje valstybės teritorijoje skatinimo; taip pat **prisideda prie jaunų šeimų emigracijos mažinimo ir Lietuvos demografinės padėties gerinimo**, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje kasmet vis mažėja vaikų skaičius ir Lietuvos piliečiai vis dažniau šeimas kuria ir vaikų susilaukia užsienio valstybėse, o viena iš to priežasčių yra nepakankamos finansinės galimybės apsirūpinti nuosavu būstu.

Šio tyrimo užduotyje yra suformuotas tyrimo **objektas**: finansinė paskata jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose.

Ir šio tyrimo **tikslas**: įvertinti finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms veiksmingumą.

Uždaviniai:

1. Atsižvelgiant į finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms teisinio reguliavimo siekius, identifikuoti jų pasiekimo sėkmės prielaidas, veiksmingumo vertinimo kriterijus ir rodiklius.
2. Išanalizavus finansinės paskatos įgyvendinimo kontekstą, eigą ir rezultatus bei regionų socialinės ir ekonominės plėtros rodiklius, nustatyti finansinės paskatos potencialą regiono ekonominei ir socialinei plėtrai.
3. Pagal identifikuotus vertinimo kriterijus įvertinti finansinės paskatos veiksmingumą bei suformuluoti išvadas ir pasiūlymus (rekomendacijas).

Įgyvendinant šį tyrimą taikyta įrodymais grįsto valdymo priemonė **sprendimo poveikio vertinimas**, t. y. siekiama nustatyti ir įvertinti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose veiksmingumą (rezultatyvumą), t. y. vertinama priemonės (ar jos dalies) tikslų pasiekimo lygis. Reikėtų paminėti, kad nagrinėjama priemonė šiuo metu veikia ir atsižvelgiant į tai yra įgyvendintas **tarpinis priemonės veiksmingumo (rezultatyvumo) vertinimas**. Tarpinis vertinimas atliekamas siekiant tobulinti vykdomos finansinės paskatos (priemonės) įgyvendinimo procesą ir gerinti jos rezultatus. Tarpinio vertinimo rezultatai padeda priimti sprendimą, kokių priemonės pokyčių reikia, kad būtų užtikrintas jos vykdymo tinkamumas, efektyvumas, rezultatyvumas, tikėtinas poveikis. Atsižvelgiant į vertinimo strategiją yra įgyvendinamas **formuojamasis vertinimas**, kuris leidžia nusakyti priemonės tinkamumą, vertinimo rezultatai gali būti panaudojami tobulinant priemonės turinį ir valdymą – tikslus, įgyvendinimo procesus ir t. t. Pagal keliamus klausimus šis vertinimas yra priskirtas prie **aprašomojo vertinimo**, t. y. kai siekiama įvertinti priemonės

įgyvendinimo eigą, pasiektus rezultatus, tikslinių grupių pasitenkinimą priemone, įvertinti esamą situaciją ir pan. Šie vertinimai gali pasiūlyti tobulinimo kryptis, padėsiančias priemonei geriau veikti ir pasiekti geresnių rezultatų.

Šiam vertinimui atlikti buvo keliami šie **vertinimo klausimai**:

- Koks yra finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose tikslų (uždavinių) pasiekimo (įgyvendinimo) laipsnis? Kas lėmė, kad numatyti tikslai buvo pasiekti / nepasiekti? Kokios kliūtys trukdė pasiekti numatytus rezultatus?
- Ar priemonė tinkama numatytiems tikslams pasiekti? Ar tikslams (uždaviniams) pasiekti būtinos kitos priemonės (sisteminis kitų sričių įtraukimas)?
- Kokie vidiniai ir išoriniai veiksniai daro įtaką priemonės tikslų pasiekimui?
- Ką reikia daryti norint didinti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose rezultatyvumą/veiksmingumą ir pagerinti numatytų tikslų įgyvendinamumą?

TYRIMO METODAI

Analizuojant ir lyginant planuotus bei faktiškai pasiektus tikslus įvertinamas priemonės (ar jos dalies) veiksmingumas (rezultatyvumas). Taigi šiuo aspektu matuojama, ar buvo pasiekta tai, kas buvo numatyta bei kokie veiksniai daro / darė įtaką rezultatų pasiekimui. Tarpinis priemonės veiksmingumo (rezultatyvumo) vertinimas atliktas remiantis **teorija grįsto poveikio vertinimo** (angl. *theory-based impact evaluation*) samprata. Ši vertinimo prieiga leidžia įvertinti priežastinius ryšius tarp kiekvieno priemonės įgyvendinimo etapo ir išorės veiksnių. Teorija grįstas poveikio vertinimas leidžia paaiškinti, kodėl įgyvendinama priemonė leido arba neleido pasiekti laukiamo poveikio. Tokio poveikio vertinimo pridėtinė vertė yra tai, kad jis parodo, kaip keisti pačią priemonę arba jos įgyvendinimą. Kita vertus, teorija grįsto poveikio vertinimo trūkumas yra tas, kad gauti rezultatai nepateikia kiekybinių įverčių. Atitinkamai veiksmingumo (rezultatyvumo) vertinimui atlikti dažniausiai naudojami antrinių šaltinių, stebėsenos duomenų analizės ir pan. tyrimų metodai.

Siekiant nustatyti ir įvertinti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose veiksmingumą, t. y. įvykdyti uždavinius ir atsakyti į keliamus vertinimo klausimus, buvo naudojami ir taikyti įvairūs kiekybiniai ir kokybiniai duomenų rinkimo ir analizės metodai (tyrimo metodika išsamiau aprašyta 1 priede):

- Kiekybiniai duomenų rinkimo ir analizės metodai: naudojant **antrinius duomenų šaltinius** taikyti **statistinės, dinaminės analizės** tyrimo metodai.
- Kokybiniai duomenų rinkimo ir analizės metodai: **dokumentų** (teisės aktai) ir **antrinių šaltinių** (moksliniai straipsniai, monografijos, studijos, ataskaitos, rekomendacijos, gairės ir pan.) **analizės**, atskirų regionų (savivaldybių) patirties pavyzdžių (**atvejų studijos, lyginamosios analizės** ir **anketinės apklausos** tyrimo metodai.

Kiekybiniai tyrimo metodai leido nustatyti dinامينius finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose pažangos pokyčius, ryšį ir priklausomybę tarp atskirų nagrinėjamų priemonės kintamųjų, įvardinti esmines priemonės stiprybės ir tobulintinas sritis bei nustatyti priemonės veiksmingumą (rezultatyvumą) jai numatytų tikslų įgyvendinimo atžvilgiu.

Kokybinių tyrimu metodai leido apibrėžti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose sudėtingumą ir daugiadimensiškumą, išgryninti esmines priemonės spragas ir tobulinimo galimybes.

Šis tyrimas yra priskiriamas prie vidutinio sudėtingumo tyrimų, kuriais analizuojami valstybės valdymo sričių klausimai; tyrimui įgyvendinti antriniai duomenys papildyti pirminiais duomenimis. Siekiant užtikrinti tyrimo rekomendacijų patikimumą, buvo taikoma duomenų ir metodų trianguliacija, kai to paties klausimo vertinimas atliekamas remiantis duomenimis, gautais iš kelių skirtingų šaltinių (pritaikius bent kelis skirtingus duomenų rinkimo ir analizės metodus). Tokiu būdu yra subalansuojamos skirtingų metodų stipriosios ir silpnosios pusės.

TYRIMO ATASKAITOS STRUKTŪRA

Tyrimo ataskaitą sudaro dvi dalys. Ataskaitos **pirmoji dalis** skirta apibrėžti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose kontekstą įvardijant jaunų šeimų apsirūpinimo būstu esamą situaciją, išskiriama demografinių ir regionų plėtros tendencijų kaita bei identifikuojami įtaką darantys veiksniai, taip pat analizuoti strateginiai valstybės tikslai jaunų šeimų aprūpinimo būstu aprėptyje.

Antroje tyrimo ataskaitos **dalyje** yra pateiktas finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose veiksmingumo vertinimas. Priemonės veiksmingumo vertinimas atliktas taikant teorija grįstą poveikio vertinimą formuojant klausimą, kokių konkrečių veiksmų turėjo(-tų) būti imtasi norint pasiekti numatytų pokyčių. Kaitos teorijos tikslas yra nustatyti priežastinius ryšius tarp skirtingų veiksmų / intervencijų ir tikslo, kurio siekiama. Remiantis teorinėje literatūroje aprašytais priežastiniais ryšiais tarp veiksmų, turinčių įtakos numatytiems priemonės tikslams pasiekti ir analizuojamos priemonės (finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose), suformuojamas teoriškai idealus intervencijos logikos modelis – kaitos teorija – ir vertinama, kiek reali intervencija atitiko idealųjį modelį. Priemonės vertinimas apėmė išteklių įgyvendinimo rezultatų analizę, priemonės poveikio vertinimą demografiniams rodikliams, regionų plėtrai bei ekonominio ir socialinio potencialo regionų plėtrai vertinimą. Pasitelkta kiekybinės (statistinės, dinaminės) ir kokybinės (duomenų ir antrinių šaltinių, atskirų šalies regionų patirties pavyzdžių, savivaldybių apklausa) analizės metodų sinergija leido įgyvendinti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose veiksmingumo vertinimą. Vykdyta savivaldybių apklausa papildomai leido įvertinti priemonės veiksmingumą atsižvelgiant į regionų pateiktas iššalvas. Išanalizuotos priemonės tikslinės grupės charakteristikos sudaro prielaidas nustatyti finansinės paskatos įtaką regionų tolygiai plėtrai. Atliktas vertinimas leidžia apibrėžti priemonės stipriąsias puses bei kartu identifikuoti priemonės įgyvendinimo eigos tobulinimo galimybes.

Tyrimo rezultatas – suformuluotos **rekomendacijos ir strateginiai siūlymai**, kurie apima būtinus ir galimus veiksmus, siekiant tobulinti finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą LR regionų teritorijose priemonę.

1. Finansinės paskatos konteksto analizė

Platūs finansinės paskatos tikslai lemia kelių skirtingų sričių – apsirūpinimo būstu, demografijos, regionų plėtros – analizės poreikį. Pirmajame poskyryje nagrinėjamas finansinės paskatos teisinis pagrindas ir aktualių sričių strateginių dokumentų tikslai, formuojantys finansinės paskatos veiksmingumo vertinimo kriterijų ir rodiklių visumą. Nors finansine paskata siekiama padėti spręsti įvairias regionines, demografines problemas, tačiau pagrindinis šios priemonės tikslas – užtikrinti galimybes apsirūpinti būstu. Atkreipiant dėmesį į jaunimo ir jaunų šeimų apsirūpinimo būstu padėtį, antrajame poskyryje analizuojama būsto prieinamumo situacija jaunimo ir jaunų šeimų atžvilgiais.

Atsižvelgiant į tai, kad finansine paskata siekiama prisidėti prie jaunų šeimų emigracijos mažinimo ir Lietuvos demografinės padėties gerinimo, trečiajame poskyryje nagrinėjamos Lietuvos demografijos situacijos tendencijos, analizuojant skirtingus gimstamumo, vidinės migracijos, emigracijos rodiklius.

Lietuvos regioninės politikos⁴ tikslai ir pažanga nagrinėta atsižvelgiant į pagrindinius regionų ekonominę ir socialinę situaciją atspindinčius rodiklius. Kadangi vienu iš finansinės paskatos tikslų siekiama prisidėti prie tvarios Lietuvos regionų plėtros, ketvirtajame poskyryje išryškinti regionų plėtros iššūkiai iliustruoja finansinės paskatos įgyvendinimo kontekstą – regionų sukurtą gyvenimo kokybės pasiūlą (patrauklumą) jaunoms šeimoms kurtis Lietuvos regionuose.

1.1 Finansinės paskatos teisinis pagrindas ir strateginis kontekstas

Jaunų šeimų aprūpinimas būstu derinamas su regioninės plėtros ir demografiniais tikslais. 2016 m. LR Septynioliktoji Vyriausybė savo programoje (LRS, 2016) iškeltam tikslui kurti gyvenimui šeimoje palankią aplinką užsibrėžė formuoti „*priemonės, kurios padėtų visoms jaunoms (iki 35 m.) šeimoms, nepaisant jų pajamų, įsigyti būstą ne didmiesčiuose*“. Šia iniciatyva numatyta „*ne tik palengvinti materialinę jaunų šeimų padėtį, tačiau ir praktiškai prisidėti prie emigracijos mažinimo, regionų atsigavimo, vidinės migracijos srautų subalansavimo*“.

Remiantis šia nuostata, 2018 m. birželio 21 d. LR Seimas priėmė Finansinės paskatos įstatymą (LRS, 2018a), kuriame nustatytos finansinės paskatos teikimo sąlygos, tvarka ir finansavimas. Finansinės paskatos įstatymu **siekiama padėti jaunoms šeimoms, nevertinant jų gaunamų pajamų ir turimo turto, apsirūpinti nuosavu pirmuoju būstu** LR regionuose. Be tiesioginio tikslo, šio įstatymo aiškinamajame rašte (SADM, 2018) įvardinti ir netiesioginiai siekiniai:

- **prisidėti prie Lietuvos regionų atsigavimo**, jų stiprinimo, socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų mažinimo, tolygios ir tvarios plėtros visoje valstybės teritorijoje skatinimo;
- **prisidėti prie jaunų šeimų emigracijos mažinimo ir Respublikos demografinės padėties gerinimo.**

⁴ Viešosios politikos dalis, kuria daromas diferencijuotas poveikis valstybės regionų socialinei ir ekonominei plėtrai siekiant mažinti regionų socialinius ir ekonominius skirtumus bei išsivystymo netolygumus pačiuose regionuose, skatinti visoje valstybės teritorijoje tolygią ir tvarią plėtrą.

Šiame teisės akte taip pat yra apibrėžti tikslinei grupei taikomi reikalavimai ir nustatyti įsigyjamo būsto apribojimai (1 lentelė). Siekiant pasinaudoti finansine paskata, šeima turi atitikti **jaunos šeimos apibrėžimą**⁵, taip pat praeityje bei prašymo teikimo metu neturėti nuosavo būsto. Įsigyjamam būstui taip pat taikomi reikalavimai: geografinės lokacijos⁶ bei nuosavybės išlaikymo trukmės, o teikiamos paskatos dydis⁷ priklauso nuo šeimoje augančių vaikų skaičiaus. Finansinė paskata teikiama nevertinant jaunos šeimos pajamų ir tuo skiriasi nuo kitų SADM įgyvendinamų priemonių, skirtų padėti apsirūpinti būstu. Siekiant teisinį reguliavimą pritaikyti jaunų šeimų poreikiams, Finansinės paskatos įstatymas tobulintas keletą kartų (2 priedas). 2018–2021 m. laikotarpiu sukurtos lankstesnės sąlygos įsigyti jaunų šeimų poreikius atitinkantį būstą, numatyta galimybė savivaldybėms taip pat prisidėti prie jaunų šeimų aprūpinimo būstu regionuose.

Apsirūpinimo būstu klausimas išlieka aktualus ir politinių ciklų kaitos kontekste – 2020 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo programos nuostatų įgyvendinimo plane (LRV, 2021) užsibrėžė nustatyti ilgalaikes būsto prieinamumo vystymo kryptis.

1 lentelė. Reikalavimai ir sąlygos pasinaudoti finansine paskata ir finansavimo dydis

PRIVALOMI REIKALAVIMAI	BŪSTUI TAIKOMI APRIBOJIMAI	DIFERENCIAVIMO KRITERIJUS	PASKATOS DYDIS (PROC.)	MAKSIMALUS PASKATOS DYDIS ⁸ (EUR)
<ul style="list-style-type: none"> • Jauna šeima; • Neturėjo ir neturi nuosavo būsto 	<ul style="list-style-type: none"> • Įsigyjamas tinkamoje teritorijoje; • Nuosavybė išlaikoma 10 metų⁹; 	Vaikų skaičius:	0	13 050
			1	17 400
			2	21 750
			3+	26 100

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Finansinės paskatos įstatymo nuostatas

Vertinant finansinės paskatos vietą demografinės politikos formavimo kontekste, matyti, kad apsirūpinimas būstu siejamas su šeimai palankios aplinkos kūrimu ir jaunos šeimos įgalinimu. Demografijos, migracijos ir vyresnių žmonių socialinės integracijos darbotvarkė suplanuota iki 2030 m. Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijoje (LRS, 2018b). Šio dokumento tikslas – užtikrinti teigiamą gyventojų skaičiaus pokytį ir proporcingą gyventojų amžiaus struktūrą. Šioje strategijoje užsibrėžta kompleksiskai **įgyvendinti teigiamus demografinius pokyčius** skatinančias priemones. Siekiant kurti šeimai palankią aplinką yra išskeltas **uždavinys sukurti daugiau apsirūpinimo būstu galimybių**, ypač jaunosioms šeimoms ir šeimoms, auginančioms vaikus. Šios strategijos įgyvendinimo pažanga koordinuojama per tarpinstitucinius veiklos planus (LRV, 2018), o pasiekta pažanga pateikiama SADM metinėse veiklos ataskaitose. 2021 m. ataskaitoje (SADM, 2021a) nurodyta, kad finansinė paskata prisideda prie uždavinio plėsti būsto pasirinkimo galimybes šeimoms auginančioms vaikus. Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos 2020–2022 metų tarpinstituciniame veiklos plane numatyta, kad finansinės paskatos tikėtina tiesioginė nauda pasireikš didesniu jaunų šeimų, auginančių vaikus ir turinčių galimybę įsigyti nuosavą būstą, skaičiumi. Priemonės įgyvendinimo sėkmei vertinti naudojamas jaunų šeimų, gavusių finansinę paskatą pirmajam būstui įsigyti ne didmiesčiuose, skaičius (2 lentelė).

⁵ Šeima, kurioje kiekvienas iš sutuoktinių ar asmenų, sudariusių registruotos partnerystės sutartį, yra iki 36 metų, taip pat šeima, kurioje motina arba tėvas, globėjas (rūpintojas) vieni augina vieną ar daugiau vaikų arba (ir) vaiką (vaikus), kuriam (kuriems) nustatyta nuolatinė globa (rūpyba), ir yra iki 36 metų (2014-10-09 LR paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas Nr. XII-1215).

⁶ Pagal Registrų centro patvirtintas normatyvines vertes ne mažiau kaip 65 procentais mažesnė negu didžiausia būsto daugiabučiuose pastatuose vieno kvadratinio metro normatyvinė vertė.

⁷ Dalis nuo būsto kredito pirmajam būstui įsigyti sumos.

⁸ Subsidijos dydis apskaičiuojamas nuo kredito sumos, neviršijančios 87 tūkst. eurų.

⁹ Apribojimo išimtys numatytos Finansinės paskatos įstatymo 7 str. 3 dalyje.

2 lentelė. Tyrimui aktualūs strategijos tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijai ir siektinos reikšmės

Vertinimo kriterijaus kodas	Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės		
		2020	2021	2022
	1. Tikslas – kurti šeimai palankią aplinką			
R-01-02	Suminis gimstamumo rodiklis, vidutinis skaičius gyvų gimusiųjų, kuriuos moteris pagimdė per visą savo reproduktyvų gyvenimo laikotarpį, būdama 15–49 metų	1,90	1,90	1,91
R-01-03	Jaunų šeimų, auginančių vieną ar daugiau vaikų, skaičius, palyginti su bendru šeimų, gavusių finansinę paskatą būstui įsigyti, skaičiumi (proc.)	70	70	70
	1.5. Uždavinys – plėsti būsto pasirinkimo galimybes šeimoms, auginančioms vaikus			
P-01-05-04	Jaunų šeimų, gavusių finansinę paskatą pirmajam būstui įsigyti ne didmiesčiuose, skaičius	542	540	424
	2. Tikslas – užtikrinti valstybės poreikius atitinkantį migracijos srautų valdymą			
R-02-01	Neto tarptautinė migracija (asmenų skaičius)	8 000	10 000	12 000
R-02-02	Grįžusių Lietuvos piliečių skaičius	18 000	22 000	25 000
R-02-03	Einamaisiais metais išvykusių 20–29 metų asmenų dalis nuo visų 20–29 metų amžiaus asmenų skaičiaus (ne daugiau kaip... proc.)	4,6	4,2	3,6

Šaltinis: Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos įgyvendinimo 2020–2022 metų tarpinstitucinio veiklos planas

Finansinės paskatos siekis prisidėti prie Lietuvos regionų atsigavimo atliepia nacionalinės regioninės politikos koncepciją ir yra grindžiamas integruotu požiūriu, kaip veiksmingos regionų plėtros prielaida. Nacionalinės regioninės politikos tikslas – skatinti tolygią ir tvarią plėtrą visoje valstybės teritorijoje (LRS, 2000). Iki 2020 m. šalies regioninės plėtros prioritetai buvo nustatyti 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programoje, šiuo metu regioninė politika įgyvendinama pagal 2021–2030 metų Regionų plėtros programos nuostatas, o ilgalaikės plėtros kryptys iki 2030 m. suformuluotos „Lietuvos regioninės politikos baltojoje knygoje darniai ir tvariai plėtrai 2017–2030“. Tačiau šiame strateginiame dokumente numatyto uždavinio „Sudaryti kokybiškas gyvenimo sąlygas visoje Lietuvoje“ ir ypač veiksmo „Sudaryti palankias sąlygas kurtis ne tik didmiesčiuose“ sėkmingas įgyvendinimas siejasi su finansinės paskatos jaunoms šeimoms įsigyti pirmąjį būstą Lietuvos Respublikos regionų teritorijose įgyvendinimo veiksmingumu (3 lentelė).

Šiame kontekste Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija (toliau – VRM), atsakinga už regioninės politikos formavimą ir įgyvendinimą, pripažįsta, kad regioninė politika reikalauja integruoto požiūrio: „būtina suderinti įvairiuose sektoriuose vykdomas politikas ir jas formuojančių ministerijų veiksmus. Taip pat svarbu suderinti interesų grupių – valdžios, bendruomenės, verslo – veiksmus taip, kad šios grupės, atsižvelgdamos į konkrečių teritorijų poreikius ir galimybes, rastų ir kartu spęstų bendrus uždavinius“ (VRM, 2021).

Finansinė paskata regionų socialinės ir ekonominės plėtros kontekste suprantama kaip viena iš priemonių išlaikyti ir pritraukti žmones į regionus, bei kaip viena iš investicijų į gyvenimo kokybės didinimą, darbo rinkos gyvybingumo kūrimą ir išsaugojimą, panaudojant regionų socialinį, kultūrinį ir gamtinį potencialą (VRM, 2021).

3 lentelė. Tyrimui aktualūs Baltosios knygos tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijai ir siektinos reikšmės

Tikslų ir uždavinių vertinimo kriterijų pavadinimai ir matavimo vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės	
	2016	2020
Iššūkis: Kokybiškos gyvenimo sąlygos visoje Lietuvoje		
Lietuvos Respublikos vieta tarp mažiausius regioninius užimtumo netolygumus turinčių ES šalių	8 vieta	5 vieta

Valstybės, savivaldybių įstaigų ir valdomų įmonių ir privačių viešąsias paslaugas teikiančių organizacijų vidutiniai darbo užmokesčio skirtumai tarp regionų	(2017 m. 11%)	ne daugiau kaip 5%
Užimtųjų ir darbingo amžiaus gyventojų santykis visose savivaldybėse		ne mažiau kaip 75%
Neto neigiama migracija visose savivaldybėse		ne daugiau kaip - 0.2 proc.

Šaltinis: „Lietuvos regioninės politikos baltojoje knygoje darniai ir tvariai plėtrai 2017–2030“

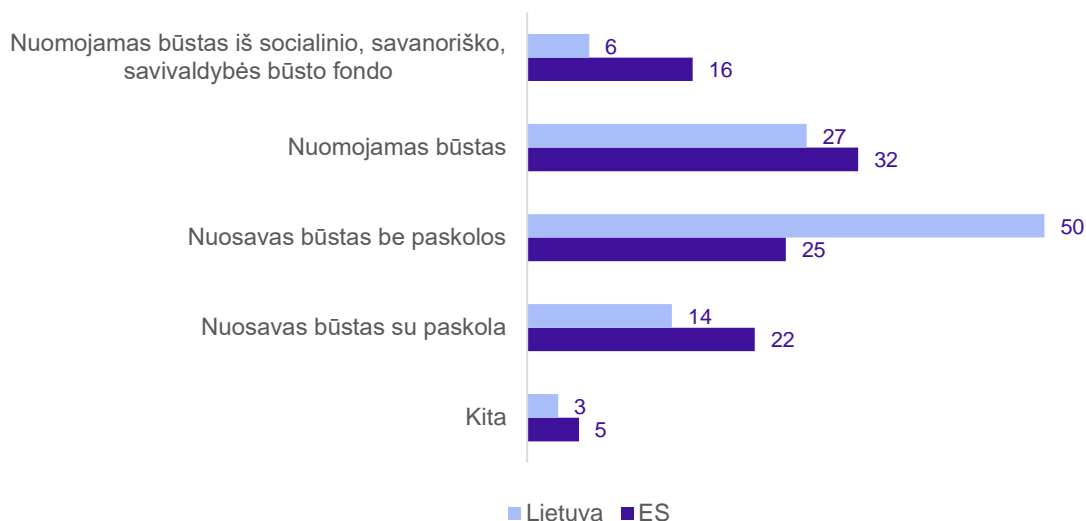
Apibendrinant, finansinės paskatos strateginis kontekstas, apimantis kelias skirtingas viešosios politikos sritis, formuoja jos veiksmingumo vertinimo kriterijų ir rodiklių visumą, todėl kuriant finansinės paskatos stebėsenos ir vertinimo sistemą tikslinga remtis patvirtintais socialinės apsaugos, jaunimo reikalų, demografijos ir migracijos, regionų plėtros strateginiais dokumentais ir juose numatytais kriterijais bei rodikliais, numatyti siektinas reikšmes. Siekiant efektyvaus iškeltų tikslų įgyvendinimo ir didesnio suinteresuotų šalių įsitraukimo, planuojant ir įgyvendinant skirtingo pobūdžio tikslus apjungiančią priemonę, būtina užtikrinti efektyvų tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir komunikaciją, kartu analizuojant tikslinės grupės elgsenos pokyčius lemiančius veiksnius.

1.2 Jaunimo ir jaunų šeimų apsirūpinimo būstu tendencijų kaita

Lietuvoje būsto nuosavybės dalis yra didelė ir didžioji jo dalis priklauso vyresnio amžiaus gyventojams. 2020 m. EBPO duomenys rodo, kad Lietuvoje būstą nuosavybės teise valdo 84 proc. gyventojų – tai vienas aukščiausių santykinų dydžių kitų EBPO šalių kontekste (EBPO, 2022), šiuo aspektu Lietuvą lenkia tik Rumunija ir Kroatija. Tačiau šis skaičius neindikuoja atskirų visuomenės grupių apsirūpinimo būstu situacijos, o tik leidžia patvirtinti po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo įvykusios nekilnojamo turto privatizacijos procesų rezultatą. Žiūrint iš būsto prieinamumo jaunimui perspektyvos, Lietuvoje susiduriama su situacija, kai esant aukštam būsto nuosavybės lygiui didžioji būstų nuosavybės dalis priklauso vyresnio amžiaus šalies gyventojams, o būsto nuomos rinka nesiplečia (EBPO, 2022), todėl prieinamumui didėti reikalingos valstybės intervencijos. Kita vertus, jaunimo nuomojamo būsto rinkos padėtis, lyginant su EBPO šalių vidurkiu, atrodo ganėtinai gera; maždaug penktadalis 20-29 m. amžiaus jaunimo Lietuvoje 2019 m. gyveno nuomojame būste. Žvelgiant į visas amžiaus grupes, nuomojame būste gyveno tik dešimtoji populiacijos dalis, kai EBPO šalių vidurkis nuomojame būste gyvenančių siekė daugiau nei trečdalį, o minėto amžiaus jaunimo dalis viršijo 45 procentus (Boris, 2022).

Kiek daugiau nei trečdalis jaunų suaugusiųjų Lietuvoje gyvena nuomojame būste. Analizuojant būsto nuosavybės padėtį 25-34 m. amžiaus grupėje remiantis 2016 m. Europos gyvenimo kokybės tyrimo duomenimis, išsiskiria nuosavą būstą be paskolos turinčiųjų asmenų dalis – ji siekia 50 proc., kai ES vidurkis yra 25 procentai. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos jaunimo dalis skiriasi ir kitų būsto nuosavybės statusų kategorijose – Lietuvoje mažiau nei vidutiniškai ES šalyse 25-34 m. amžiaus gyventojų būstą nuomoja privačioje rinkoje ar iš įvairių socialinių fondų, taip pat mažesnė dalis turi jį įsigiję su paskola (1 pav.). Lyginant jaunų bei daugiavaikių šeimų padėtį su visa 25-34 m. amžiaus jaunimo grupe, galima atkreipti dėmesį, kad 24,6 proc. jaunų šeimų gyvena nuomojame būste ir 6,5 proc. iš jų nuomoja būstą rinkos kaina, taip pat 27,6 proc. daugiavaikių šeimų gyvena nuomojame būste ir 26,5 proc. iš jų gyvena nemokėdamos nuomos arba nuomoja būstą žemesne nei rinkos kaina (Bobinaitė V., 2020).

1 pav. Būsto nuosavybės statusas 25-34 m. amžiaus grupėje Lietuvoje ir ES, proc.

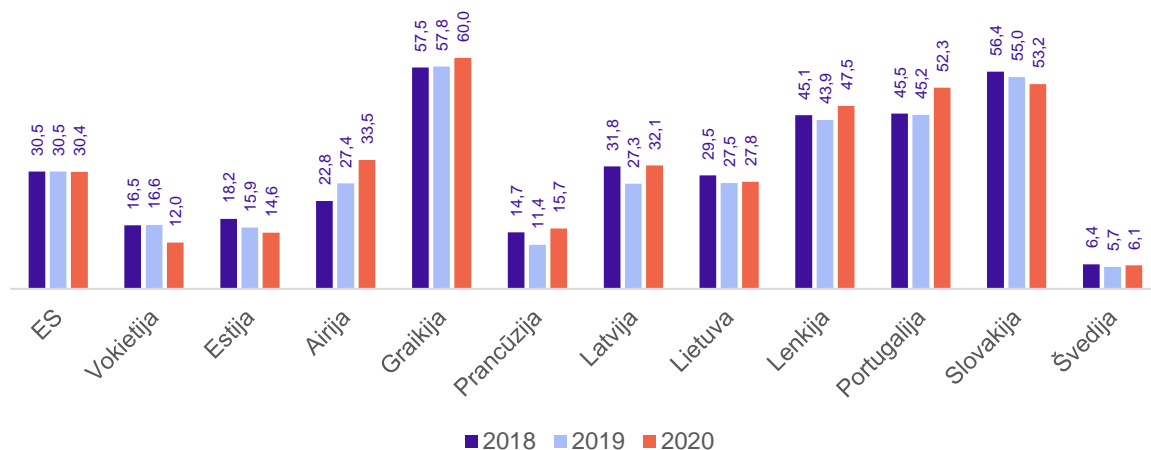

Šaltinis: Europos gyvenimo kokybės tyrimas, 2016 m.

Nuosavame ar nuomojamame būste gyvenantį jaunimą galima atskirti pagal užimtumo, gyvenamosios vietos, asmeninių santykių įsipareigojimų, išsilavinimo ir amžiaus kategorijas. Žvelgiant į jaunimo, gyvenančio nuomojame būste, sociodemografinius požymius, išsiskiria jaunimas, kuris turi asmeninių santykių įsipareigojimų, taip pat gyvena labiau urbanizuotose vietovėse ir viso savo užimtumo neskiria mokslams ir studijoms – derina juos su darbu. Kiti požymiai atspindi jaunimą, gyvenantį nuosavame būste – tai asmeninių santykių įsipareigojimų neturintis, mažiau urbanizuotose vietovėse gyvenantis ir didžiąją savo užimtumo dalį mokslams ir studijoms skiriantis jaunimas. Pastebima, kad nuosavame būste dažniau gyvena vyresnis ir aukštesnį išsilavinimą turintis jaunimas, taip pat daugiau su neregistruotu partneriu, lygiai taip pat daugiau skyrybų patirties turėjęs ir daugiau santuokoje gyvenantis nei vienišas jaunimas (Žilys, 2018).

Lietuvoje gyvenantis jaunimas tėvų namus palieka vidutiniškai anksčiau nei daugelyje kitų ES šalių. Kaip rodo 2021 m. Eurostato duomenys, Lietuvoje tėvų namus palieka ir į nuomojamą ar nuosavą būstą jaunimas persikelia vidutiniškai peržengę 25-uosius gyvenimo metus, kada ES vidurkis – peržengus 26-uosius gyvenimo metus. Galima pastebėti, kad visose ES šalyse tėvų namus keliais metais vėliau palieka vyrai nei moterys. Įtakos apsisprendimui gyventi atskirai turi asmeniniai santykių įsipareigojimai: „kohabituojantys, santuokoje gyvenantys ar santuokos istoriją turėję, bet išsiskyrę jauni asmenys gyvena savo kontroliuojamame būste, o rezidencija tėvų būste asocijuotina su jaunais asmenimis, kurie neturi santuokinės ar partnerystės istorijos“ (Žilys, 2018). Tačiau lygiai taip pat dažnai apsisprendimą palikti tėvų namus nulemia nuolatinio darbo turėjimas (Brazienė, 2018).

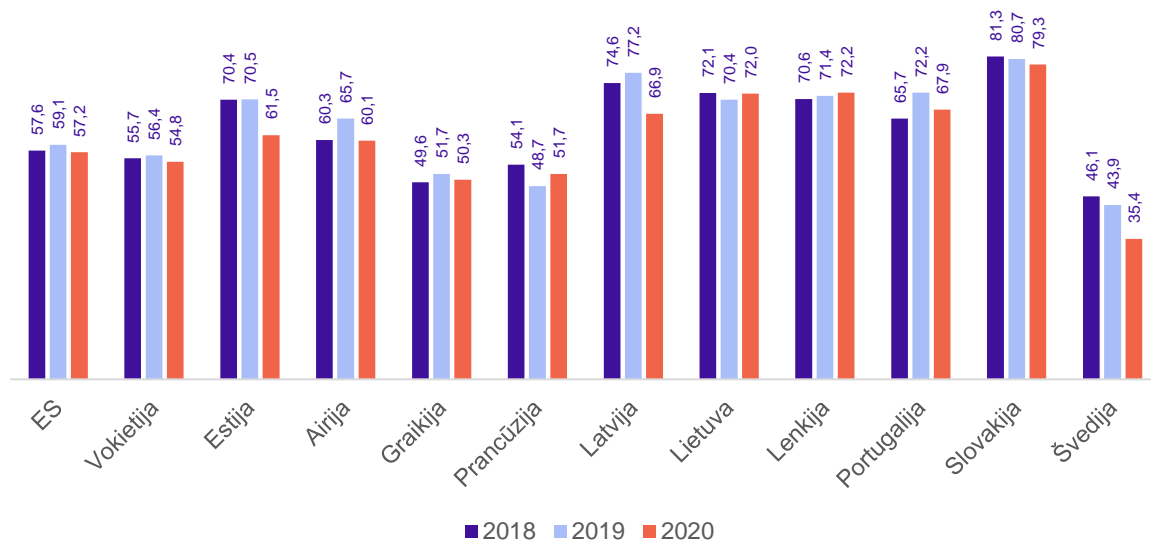
2 pav. Jaunų 25-34 m. suaugusiųjų, gyvenančių su tėvais, dalis procentais

Šaltinis: Eurostatas

Lietuvoje su tėvais gyvena mažiau jaunų suaugusiųjų nei vidutiniškai kitose ES šalyse, tačiau santykinai didesnę dalis nuo pilnu krūviu dirbančio jaunimo. 2020 m. kartu su tėvais Lietuvoje gyveno 27,8 proc. jaunų 25-34 m. suaugusiųjų ir ši dalis buvo kiek mažesnė nei ES vidurkis (30,4 proc.), taip pat žemesnė nei kaimyninėje Latvijoje (32,1 proc.) ar Lenkijoje (47,5 proc.), tačiau aukštesnė nei Estijoje (14,6 proc.) ar Švedijoje (6,1 proc.) (2 pav.). Vis dėlto, Lietuvoje buvo didelė jaunų suaugusiųjų, dirbančių pilnu darbo krūviu ir vis dar gyvenančių su tėvais, dalis, kuri 2020 m. sudarė net 72 proc. (3 pav.), viršijant ES šalių vidurkį (57,2 proc.), taip pat kaimyninių Latvijos (66,9 proc.), Estijos (61,5 proc.) vidurkius ir buvo panaši kaip Lenkijoje (72,2 proc.).

3 pav. Jaunų 25-34 m. suaugusiųjų, dirbančių pilnu krūviu ir gyvenančių su tėvais, dalis procentais

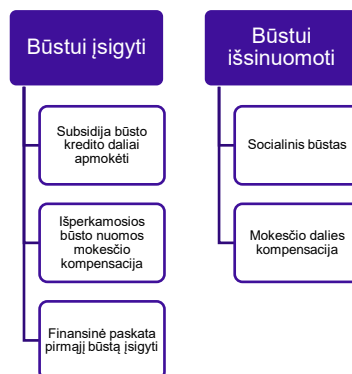

Šaltinis: Eurostatas

Valstybė teikia paramą būsto prieinamumui didinti pagal pajamų kriterijų, finansinė paskata – išimtis, tačiau su apribojimais. Analizuojant Lietuvoje taikomas valstybės paramos priemones būsto prieinamumui didinti, jas galima skirstyti į teikiamas būstui įsigyti ir būstui išsinuomoti (4 pav.). Reikia pastebėti, kad visos priemonės, išskyrus finansinę paskatą pirmąjį būstą įsigyjantiems šeimoms, yra skiriamos atsižvelgiant į pareiškėjų pajamas. Šiame tyrime vertinama finansinės paskatos priemonė yra vienintelė, kuri taikoma nepaisant pareiškėjų pajamų kriterijaus, tačiau yra orientuota tik į jaunų šeimų grupę, todėl vienišam ar nesuituokusiam jaunimui galima naudotis tik likusiomis, pagal pajamų parametrus skiriamomis paramos priemonėmis. Be to, nors finansinės paskatos priemonė išskiria tuo, kad nėra diferencijuojamos pareiškėjų pajamos, tačiau priemonės orientavimas į

regionus formuojamas neatsižvelgiant į konkrečios vietos kokybės rodiklius, kurie išskiriami Lietuvos bendrojo plano koncepcijoje: „Jaunos šeimos negali būti skatinamos kurtis ten, kur neišvystyta socialinė, inžinerinė ir susisiekimo infrastruktūra ir nenumatoma jos vystyti.“ (LRS, 2020).

4 pav. Valstybės teikiamos paramos priemonės būsto prieinamumui didinti

Šaltinis: sudaryta autorių remiantis *Būsto prieinamumo srities planuojamų finansinių priemonių išankstinis vertinimas, 2021*

Skirtingose amžiaus, išsilavinimo ir lyties grupėse išsiskiria požiūris į valstybės paramos poreikį būsto prieinamumo klausimu. Anksčiau atlikti tyrimai rodo, kad valstybės vaidmenį gerinant būsto prieinamumo galimybes – didinant finansinę paramą pirmajam būstui įsigyti, nuomojantis ar kompensuojant mokesčius – reikšmingiau vertina „atokesniuose regionuose ir mažesniuose miesteliuose gyvenantis, žemesnį išsilavinimą turintis, nesimokantis ir nedirbantis ir mažesnes pajamas gaunantis jaunimas“. Pastebima, kad kuo žemesnis išsilavinimas, tuo reikšmingiau vertinamas valstybės vaidmuo, tačiau lygiai taip reikšmingiau valstybės vaidmenį būsto prieinamumo klausimais išskiria ir 30–35 m. gyventojų amžiaus grupė bei labiau tai pabrėžia šios amžiaus grupės moterys nei vyrai (Brazienė & Mikutavičienė, 2018).

Apibendrinant galima pastebėti, kad trečdalis jaunų suaugusiųjų Lietuvoje gyvena nuomojame būste. Nors su tėvais gyvena mažiau jaunų suaugusiųjų nei vidutiniškai kitose ES šalyse, tačiau santykinai didesnė dalis nuo pilnu krūviu dirbančio jaunimo. Tarp valstybės taikomų priemonių būsto prieinamumui didinti, finansinės paskata yra vienintelė, kuri teikiama nepaisant pareiškėjų pajamų dydžio, tačiau yra orientuota tik į jaunų šeimų grupę, todėl vienišas ar nesusituokęs jaunimas gali naudotis tik likusiomis, pagal pajamų parametrus skiriamomis paramos priemonėmis. Tai iš dalies atitinka vyraujančią tendenciją ir gyventojų lūkesčius valstybei, nes finansinę valstybės paramą būstui įsigyti, nuomotis ar kompensuoti mokesčius reikšmingiau vertina atokesniuose regionuose ir mažesniuose miesteliuose gyvenantis, žemesnį išsilavinimą turintis, nesimokantis ir nedirbantis ir mažesnes pajamas gaunantis jaunimas. Tačiau tokiu atveju, prasilenkiama su priemonės tikslais gerinti šalies demografinę situaciją ir skatinti regionų plėtrą, nes jaunų žmonių apsisprendimą palikti tėvų namus lemia asmeninių santykių įsipareigojimai, o taip pat nuolatinio darbo radimas. Vadinas, siekiant pritraukti ir regione įsitvirtinti daugiau jaunų suaugusiųjų būtų galima skatinti juos kurtis iškart pabaigus studijas ir darbo paieškų pradžioje, ne tik sukūrus šeimą – kaip galioja šiuo metu.

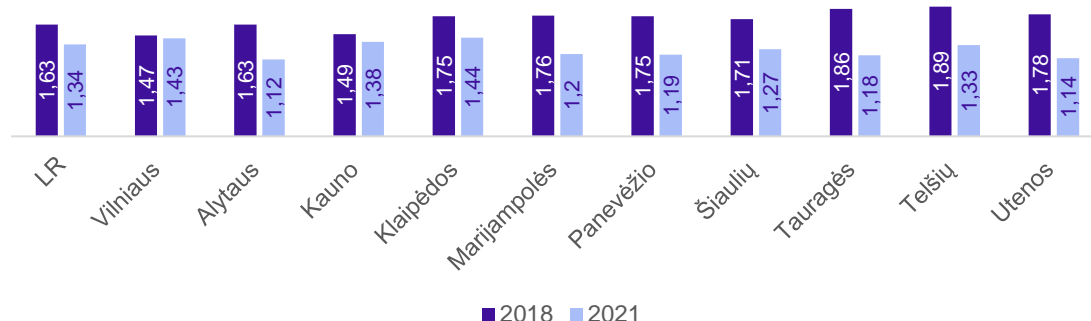
1.3 Demografinių tendencijų kaita ir įtaką darantys veiksniai

Pastarųjų metų suminio gimstamumo rodiklis yra gerokai žemesnis ir tolia siekiamybę užtikrinti kartų kaitą. Suminis gimstamumo rodiklis¹⁰ nuo 2018 iki 2021 m. Lietuvoje sumažėjo trimis dešimtosiomis ir 2021 m. siekė 1,34 vaiko (5 pav.). Atsižvelgiant į Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos įgyvendinimo 2020–2022 metų tarpinstituciniame veiklos plane numatytas siektinas reikšmes, pastebima, kad

¹⁰ Suminis gimstamumo rodiklis parodo, kiek gyvų vaikų per visą savo gyvenimo vaisingą laikotarpį (15–49 metų) pagimdė moteris, jeigu gimstamumas kiekvienoje amžiaus grupėje išliktų nepakitęs.

2021 m. suminio gimstamumo rodiklio reikšmė žemesnė beveik 6-iomis dešimtosiomis, kai siektina reikšmė buvo numatyta 1,91. Žvelgiant į rezultatus apskričių lygmeniu, mažiausias neigiamas pokytis pastebimas Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos apskrityse.

5 pav. Suminis gimstamumo rodiklis* Lietuvos Respublikoje ir skirtingose apskrityse, lyginant 2018 ir 2021 m. rezultatus

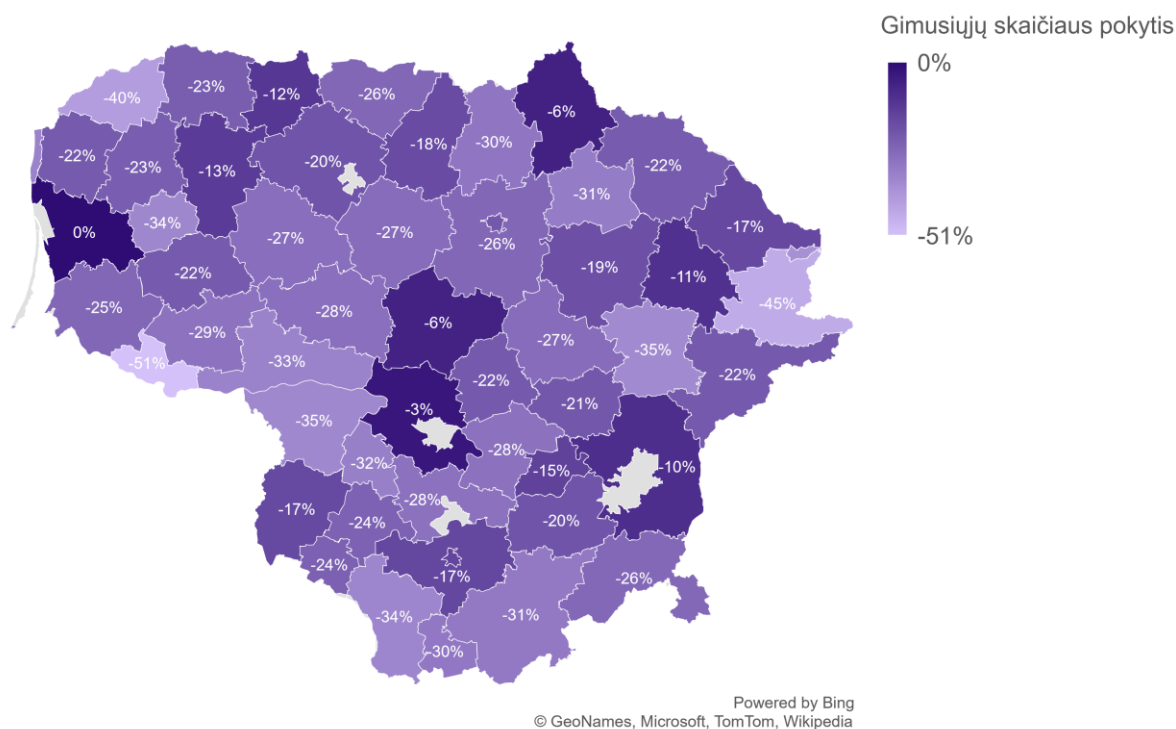

*Suminis gimstamumo rodiklis – tikimybinis rodiklis, parodantis, kiek gyvų vaikų per visą savo gyvenimo vaisingą laikotarpį (15-49 metų) pagimdytų moteris, jeigu gimstamumas kiekvienoje amžiaus grupėje išliktų nepakitęs.

Šaltinis: OSP

Daugumoje Lietuvos savivaldybių, kuriose teikiama finansinė paskata jaunoms šeimoms pirmajam būstui įsigyti, stebima gimusiųjų skaičiaus mažėjimo arba neaugimo tendencija. Beveik visose savivaldybėse, kuriose buvo teikiama finansinė paskata, gimusiųjų skaičiaus procentinis pokytis yra neigiamas (lyginant 2018 ir 2021 m.); matomas absoliutus gimusiųjų skaičiaus mažėjimas, išskyrus Klaipėdos r. savivaldybę, kur gimusiųjų skaičius išliko panašus (6 pav.). Išsiskiria penkios savivaldybės, kuriose gimstamumo mažėjimas santykinai buvo lėtesnis nei likusiose ir neviršijo 10 proc. – Biržų r., Kauno r., Kėdainių r., Klaipėdos r., Vilniaus r. Nedidelius gimstamumo nuokryčius žiedinėse savivaldybėse galima paaiškinti kaip urbanizacijos pasekmę – vykstant gyventojų persikėlimui gyventi arčiau didžiųjų miestų, aplinkinės šių miestų teritorijos tampa vis labiau apgyvendintos, todėl ten dėl augančio gyventojų skaičiaus gimstamumas arba nemažėja arba kritimo tendencija nesperti, nors taip pat ne toks greitas gimstamumo mažėjimas fiksuojamas ir Kėdainių bei Biržų r. savivaldybėse, kurios neatitinka žiedinėms savivaldybėms būdingų urbanizacijos tendencijų. Didžiausią gimusiųjų skaičiaus mažėjimą galima pastebėti išorinę sieną su užsienio kaimyninėmis valstybėmis turinčiose savivaldybėse: Ignalinos r., Pagėgių ir Skuodo r., kur jis buvo didesnis nei 40 procentų.

6 pav. Gimusiųjų skaičiaus procentinis pokytis savivaldybėse (nuo 2018 iki 2021 m.), kuriose buvo teikiama finansinė paskata jaunoms šeimoms pirmajam būstui įsigyti*

*Neskaičiuojant teritorijų, kuriose pirmąjį būstą įsigyti norintiems finansinė paskata nesuteikiama – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių miestų, Neringos ir Birštono sav.

Šaltinis: OSP

Gimstamumą didinantys veiksniai įprastai skirstomi bent į keturias pagrindines kategorijas: ekonominio, politinio, demografinio ir kultūrinio pobūdžio veiksniai. Atsižvelgiant į tai, gimstamumą skatinti gali ekonominis stabilumas ir teigiama ekonominė valstybės raida ir su tuo didėjančios galimybės užtikrinti šeimos gerovę; taip pat ilgalaikė, kompleksinė valstybės šeimos politika ir su šios politikos įgyvendinimu sietinos skatinamosios priemonės tokios kaip vaiko priežiūros ilgesnės vaiko priežiūros atostogos, didesnės joms skiriamos išmokos; taip pat gimstamumą šalyje didina faktiškai mažėjanti emigracija ir didėjanti imigracija; galiausiai, gimstamumui įtakos turi ir lyčių lygybė viešojoje ir privačiojoje sferose (Kirelienė, 2014; Stankūnienė et al., 2005).

Lyčių lygybės arba kitaip lyčių egalitariškumas šeimoje turi įtakos šeimos apsisprendimui susilaukti vaikų.

Atliktuose tyrimuose pastebima tendencija – kuo vyrų ir moterų požiūris ir pasidalinimas vaidmenimis šeimoje sutampa, tuo palankesnės sąlygos susilaukti vaikų ir atvirkščiai – kuo didesnis požiūrių į lyčių lygybę išsiskyrimas, tuo vaikų susilaukimas būna labiau apribotas. Dažniausiai skirtingas požiūris pasireiškia dėl skirtingų karjeros siekių, finansinių atsakomybių šeimoje ir atitinkamai tėvystės bei karjeros derinimo aspektų (Bortkevičienė et al., 2016). Lietuvos atvejo tyrimas lyčių lygybės aspektu, analizuojant laikotarpį nuo 1990 iki 2017 m. parodė, jog Lietuva per šį laikotarpį išliko tradiciškiausia vertybių požiūriu (neegalitariška), su įsitvirtinusiomis lyčių vaidmenimis ir stagnuojančia lyčių revoliucija (Galdauskaitė, 2022).

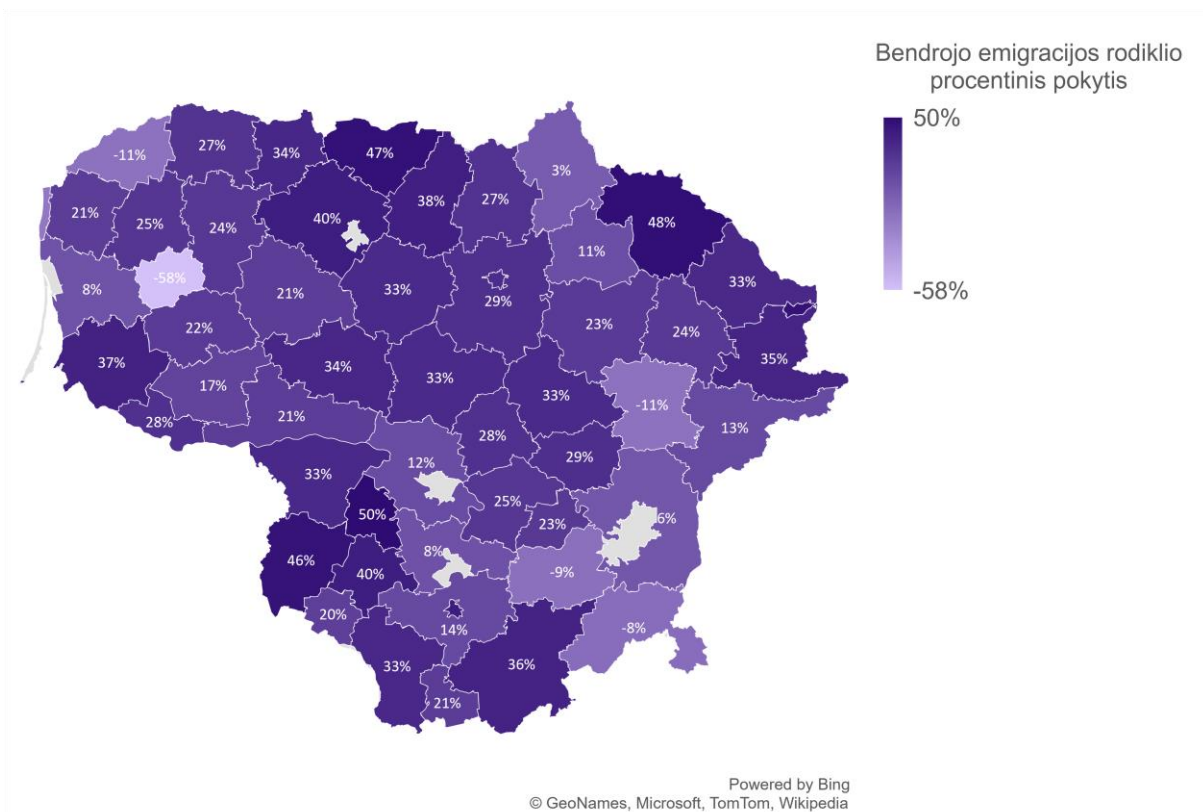
COVID-19 pandemija išbalansavo įprastą gyvenimo ritmą, o tai atsiliepė gimstamumo rodikliams. Ekonominis ir socialinis stabilumas yra vieni iš pagrindinių veiksnių lemiančių apsisprendimą susilaukti vaikų. Šiuo atveju, pandemija turėjo įtakos ne tik ekonominei šalies raidai, tačiau ir socialiniam kapitalui, ir pasitikėjimui bei lyčių vaidmenims bei lyčių lygybei užimtumo srityje – laikoma, jog šie veiksniai turi įtakos gimstamumui ir laikotarpiui po Covid-19 pandemijos, nors gimstamumo rodikliai mažėjo visose moterų amžiaus grupėse jau nuo 2020 m. (Maslauskaitė, 2021). Vaikų gimdymo vėlesniame amžiuje tendencijos fiksuojamos ir subjektyviuose ketinimuose susilaukti vaikų: „net ketvirtadalis 1985–1989 m. gimimo kohortos dėl COVID-19 juos nukėlė

ateičiai“ (Maslauskaitė, 2021). Žinoma, remiantis OSP duomenimis, pandemija tik išryškino ilgalaikes tendencijas, pvz., kasmet augantį vidutinį gimdančių moterų amžių – jei 2018 m. jis siekė 30,1 m., 2021 m. pakilo iki 30,3 m.; lygiai taip pat atitolinamą pirmojo vaiko gimdymą: 2018 m. pirmojo vaiko Lietuvoje moterys susilaukdavo vidutiniškai būdamos 27,8 metų, o 2021 m. – 28,2 metų.

Lyginant su kitomis ES ir Baltijos šalimis, Lietuvoje nesantuokoje gimusių vaikų skaičius išlieka vienas žemiausių ES. Eurostato duomenimis, 2020 m. Lietuvoje nesantuokoje gimusių vaikų skaičius siekė 27 proc. ir mažesnė dalis buvo fiksuota tik Lenkijoje (26,5 proc.) ir Kroatijoje (22 proc.), visose kitose ES šalyse šis dydis buvo gerokai aukštesnis, pvz., Latvijoje siekė 39,5 proc., Italijoje 33,8 proc., o Prancūzijoje 62,2 procento. Nesantuokoje gimusių vaikų skaičiaus augimo tendencija Lietuvoje pastebima nuo Nepriklausomybės atkūrimo, o didžiausias nesantuokoje gimusių vaikų skaičius buvo fiksuotas 2003 m. – 29,5 proc. o pastaruosius du dešimtmečius šis dydis svyruoja ir ryškesnių augimo ar kritimo tendencijų įžvelgti negalima. Gilesnė nesantuokinio gimstamumo tendencijų analizė (Maslauskaitė, 2014) rodo, kad „tai yra ne vertybių kaitos ar tokių veiksmų kaip autonomija, savirealizacija ir emancipacija rezultatas, tačiau visuomenės tranzicijoje susiformavusių klasinių nelygybių pasekmė“.

Daugumoje Lietuvos savivaldybių stebimi lėtėjantys emigracijos mastai. Bendrasis emigracijos rodiklis rodo, kad per 2018-2021 m. laikotarpį savivaldybėse, kuriose buvo teikiama finansinė paskata, didžiojoje jų daugumoje emigracijos mastas mažėjo, išskyrus Molėtų r., Rietavo, Skuodo, Šalčininkų, Trakų r. savivaldybes; ryškiausią mažėjimo tendenciją galima matyti Alytaus m., Joniškio r., Vilkaviškio r., Kazlų rūdų r., Marijampolės m., Rokiškio r., Šiaulių r., Visagino savivaldybėse, kuriose pastebimas pokytis siekė arba viršijo 40 proc. (7 pav.). Analizuojant finansinę paskatą pasinaudojusį gyventojų 2019 m. apklausos rezultatus, pastebima, 27 proc. šeimų nurodė, kad atsikėlė į regioną iš kitos savivaldybės. Nemaža dalis – 37 proc. – jų dirbo toje savivaldybėje, kurioje buvo įgytas pirmasis būstas. Remiantis 2019 m. duomenimis, 11 proc. apklaustųjų teigė, kad finansinė paskata paskatino likti gyventi Lietuvoje, 6 proc. nurodė, kad tai paskatino turėti vaikų (SADM, 2019). Taigi, galima sakyti, kad priemonė turi įtakos apsisprendimui neemigruoti – kaip rodo kitų tyrimų rezultatai, apsirūpinimas būstu yra vienas iš veiksmų, turinčių įtakos apsisprendimui emigruoti – tačiau paskatos mastas nėra toks didelis, jog atsispindėtų bendroje gyventojų emigracijos statistikoje.

7 pav. Bendrojo emigracijos rodiklio procentinis pokytis nuo 2018 iki 2021 m. savivaldybėse, kuriose buvo teikiama finansinė paskata jaunoms šeimoms pirmajam būstui įsigyti*

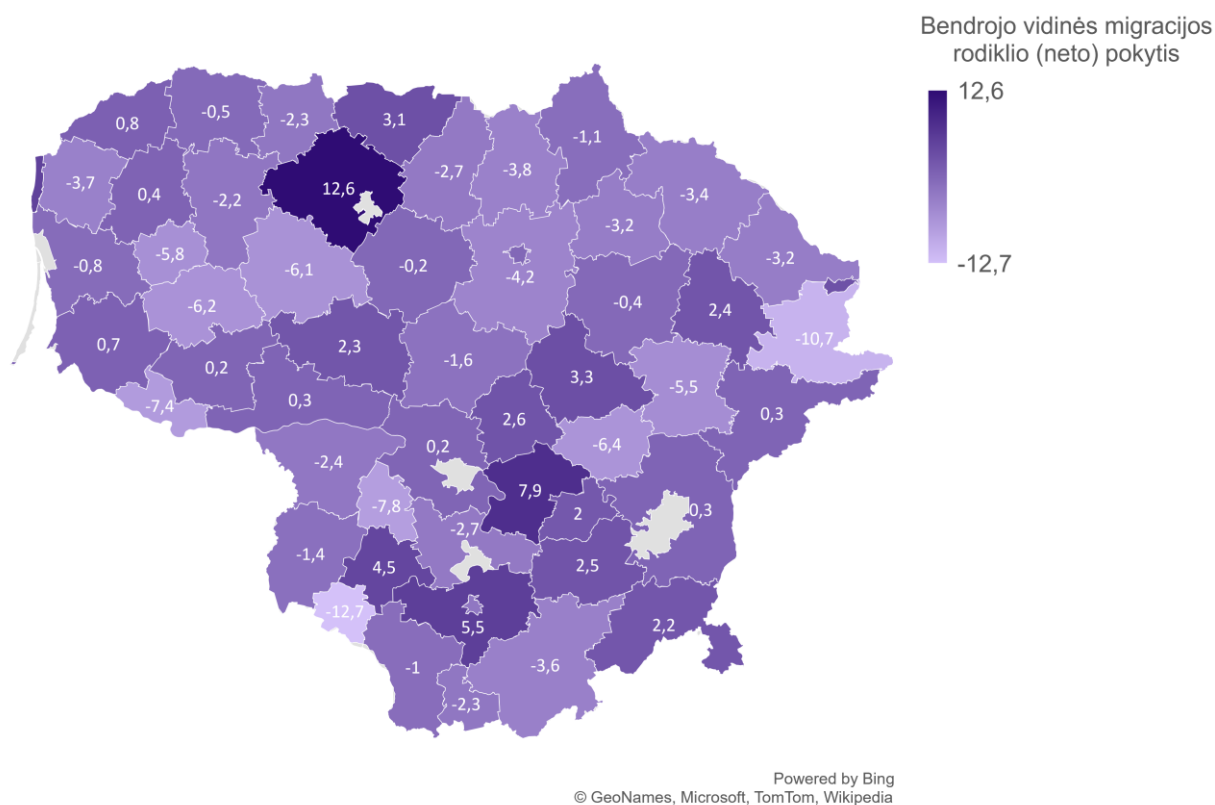

*Neskaičiuojant teritorijų, kuriose pirmąjį būstą įsigyti norintiems finansinė paskata nesuteikiama – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių miestų, Neringos ir Birštono sav.

Šaltinis: OSP

Vidinės migracijos tendencijos pastaraisiais metais Lietuvos savivaldybėse svyruoja – galima matyti ir ryškių teigiamų, ir didelių neigiamų poslinkių. Pagal vidinės migracijos grynąjį pokytį nuo 2018 m. iki 2021 m. galima matyti, kad didžiausias pokytis vyko Šiaulių r., Kaišiadorių r., Alytaus r., Palangos m., Marijampolės, Ukmergės r., Joniškio r., kur pokytis buvo teigiamas ir paaugo daugiau per 3 punktus. Ryškiausias neigiamas pokytis stebimas Kalvarijos r., Ignalinos r., Kazlų rūdos r., Pagėgių, Širvintų r., Šilalės r., Kelmės r., Rietavo, Molėtų r., Panevėžio r. savivaldybėse, kuriose neigiamas grynasis vidinės migracijos pokytis buvo viršijo 4 punktus. Tai reiškia, jog minėtose savivaldybėse 2021 m. grynasis vidinės migracijos skaičius buvo didesnis arba mažesnis už 2018 m. fiksuotą grynasis migracijos reikšmę (8 pav.).

8 pav. Bendrojo vidinės migracijos rodiklio (neto)* pokytis nuo 2018 iki 2021 m. savivaldybėse, kuriose buvo teikiama finansinė paskata jaunoms šeimoms pirmajam būstui įsigyti**

*Vidinis migracijos rodiklis (neto) rodo, koks yra 1000 gyventojų tenkantis į savivaldybę iš kitos Lietuvos savivaldybės atvykusių ir išvykusių žmonių santykis

**Neskaičiuojant teritorijų, kuriose pirmąjį būstą įsigyti norintiems finansinė paskata nesuteikiama – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių miestų, Neringos ir Birštono sav.

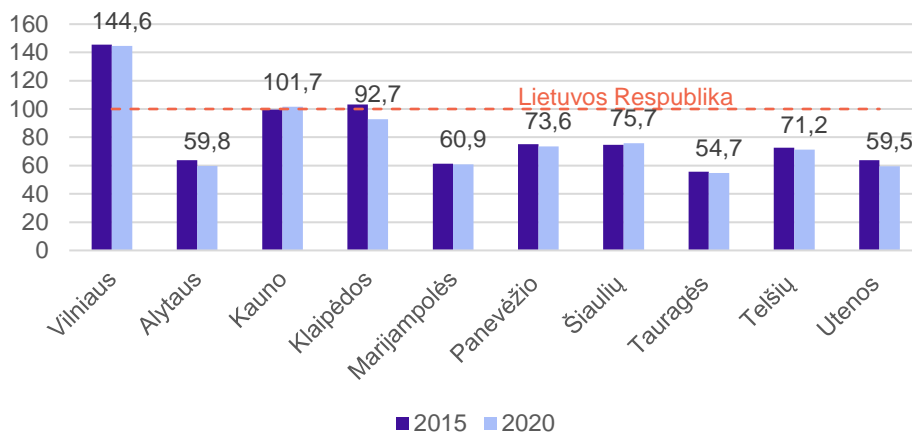
Šaltinis: OSP

Apibendrinant demografinių tendencijų kaitos ir įtaką darančių veiksnių analizę, galima sakyti, kad nepaisant emigracijos masto mažėjimo tendencijų savivaldybėse, kuriose buvo teikiama finansinė paskata, gimstamumo rodikliai neagerėjo ir stebima gimusiųjų skaičiaus mažėjimo arba neaugimo tendencija. Nors, remiantis 2019 m. duomenimis, 11 proc. apklaustųjų teigė, kad finansinė paskata paskatino likti gyventi Lietuvoje ir 6 proc. nurodė, kad tai paskatino susilaukti vaikų – pastarųjų metų Lietuvos suminio gimstamumo rodiklis yra gerokai žemesnis ir toliau siekiamybę užtikrinti kartų kaitą. Svarbu suprasti, kad paskatos teikimo mastas nėra toks didelis, jog atsispindėtų bendroje gyventojų emigracijos ar gimstamumo statistikoje ir reikia pažymėti, kad gimstamumą didinantys veiksniai įprastai kirstomi bent į keturias pagrindines kategorijas: ekonominio, politinio, demografinio ir kultūrinio pobūdžio veiksniai. Jei sutinkama, kad gimstamumui įtakos turi skirtingo pobūdžio veiksniai, siekiant jį skatinti reikėtų plėtoti skirtingo pobūdžio skatinimo priemones, užtikrinančias ekonominį stabilumą, jaunimo integraciją į darbo rinką, padedančias siekti lyčių lygybės privačiojoje ir viešojoje sferose; padedančias derinti darbo ir šeimos sferas; gerinančias vaiko ugdymo ir priežiūros sąlygas, mažinančias vaikų auginimo išlaidas, atsižvelgiančias į naujas šeimų formas ir reaguojančias į jų poreikius (Stankūnienė et al., 2005).

1.4 Regionų plėtros tendencijų kaita ir įtaką darantys veiksniai

Ekonominis ir socialinis atotrūkis tarp Lietuvos regionų išlieka ir didėja. Nors politinis tikslas skatinti tolygią ir tvarią plėtrą visoje valstybės teritorijoje įtvirtintas Regioninės plėtros įstatymu (LRS, 2000), o uždaviniai šiam tikslui pasiekti įgyvendinami sutelkus kelių ministerijų pastangas, Lietuvos regionų ekonominiai ir socialiniai skirtumai išlieka ir didėja (9 pav.). Išankstiniais OSP duomenimis, 2020 m. BVP vienam gyventojui Vilniaus apskrityje sudarė 144,6 proc. šalies vidurkio, o likusiose, išskyrus Kauno apskritį (101,7 proc.), nesiekė šalies vidurkio; penkiose apskrityse minėtas rodiklis nesiekė pusės Vilniaus apskrities rezultato. Regionų plėtros programoje nurodoma, kad 2014–2019 m. BVP, tenkančio vienam namų gyventojui, vidutiniai netolygumai tarp regionų išaugo beveik 2 proc. punktais. 2019 m. bendrųjų namų ūkių pajamų, tenkančių vienam namų ūkio nariui per mėnesį, vidutinis nuokrypis regionuose siekė beveik 12 procentų (LRV, 2022).

9 pav. BVP, tenkančio vienam gyventojui (to meto kainomis), dalis (proc.) Lietuvos apskrityse, palyginus su šalies vidurkiu

Šaltinis: OSP

Augantys ekonominiai regionų skirtumai daro įtaką ir gyventojų pajamų, skurdo rizikos ir socialinės atskirties netolygumams. Per 2014–2020 m. skurdo riziką ir socialinę atskirtį patiriančių gyventojų dalies teritoriniai netolygumai padidėjo beveik 3 kartus (LRV, 2022).

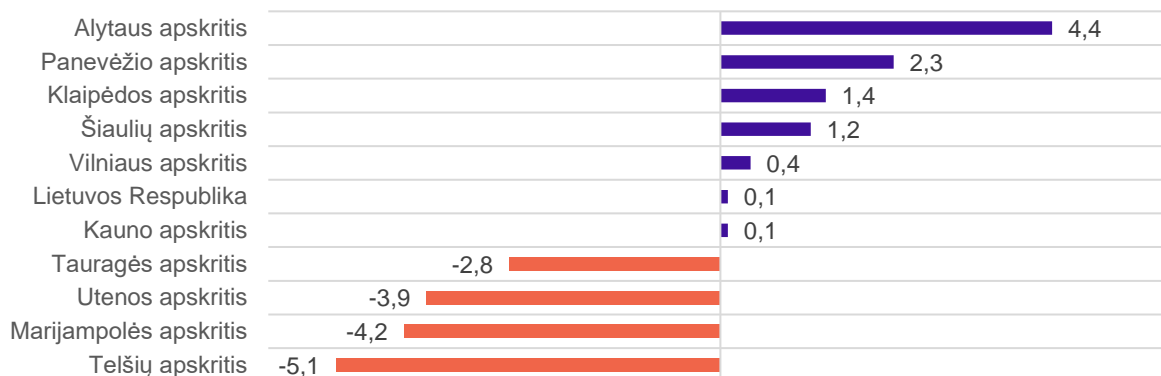
Skurdo lygis regionuose didesnis nei šalies vidurkis, o miesto ir kaimo gyventojų, įgijusių tretinį išsilavinimą, dalis skiriasi. Remiantis Oficialiosios statistikos portalo (toliau – OSP) ir Eurostato duomenimis, 2020 m. gyventojų, kuriems grėsė skurdas ar socialinė atskirtis, didžiuosiuose Lietuvos miestuose¹¹ procentinė dalis (18,5 proc.) buvo mažesnė už ES vidurkį (21,5 proc.), tačiau kituose miestuose ir kaimuose buvo daug didesnė (atitinkamai 28,8 ir 29,8 proc.). OSP duomenimis, gyventojų, turinčių aukštąjį (aukštesnįjį) išsilavinimą, dalis (25–64 m. amžiaus grupėje) Lietuvoje augo: 2017–2021 m. teigiamas pokytis siekė 5 p. p. ir 2021 m. sudarė 45,3 procentus. Vis dėlto, esama regioninių netolygumų: 2021 m. mieste aukštąjį (aukštesnįjį) išsilavinimą buvo įgiję 53 proc., o kaime – 29 proc. 25–64 m. amžiaus gyventojų.

Darbo vietų užtikrinimas, kvalifikacijos ir laisvų darbo vietų atitiktis bei palankios sąlygos verslui yra būtinos sąlygos siekiant jaunas šeimas pritraukti į regionus. Regioniniai darbo rinkos skirtumai tebėra dideli. Per pastarąjį dešimtmetį (2011–2021 m.) užimtumas didėjo visose šalies apskrityse, tačiau netolygiai, pvz., Vilniaus apskrityje užimtumo lygis augo 14,2 proc. p., o Tauragės apskrityje – 5,2 proc. punkto. OSP duomenimis, 2021 m. aukščiausias užimtumo lygis buvo Vilniaus (78,9% 2021 m.), Klaipėdos (73,3%) ir Kauno (72,6%) apskrityse, o kituose Lietuvos regionuose užimtumo lygis nesiekė šalies vidurkio. Finansinės paskatos įgyvendinimo laikotarpiu (2018–2021 m.) užimtumo lygis Lietuvoje augo 0,1 proc. p. ir 2021 m. siekė 72,5 procento. Pažymėtina, kad

¹¹ Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys

užimtumo lygio pokyčiai šalyje taip pat pasiskirstė netolygiai (10 pav.). Aukštą teigiamą Alytaus apskrities augimo rezultatai lėmė spartus užimtumo lygio augimas (10,7 proc. p.) Varėnos r. savivaldybėje.

10 pav. Užimtumo lygio pokytis apskrityse 2018 – 2021 m. (proc.)

Šaltinis: OSP

2021 m. aukštas ir šalies vidurkį (7,1%) viršijantis nedarbo lygis fiksuotas Utenos (12,4 %), Alytaus (9,1%), Šiaulių (7,3 %), Panevėžio (11%), Telšių (7,6 %), Marijampolės (9,1 %) ir Tauragės (9,6 %), Klaipėdos (7,6 proc.) apskrityse. Įgyvendinant Baltojoje knygoje numatytus uždavinius, numatyta finansiškai motyvuoti savivaldybes už atsirandančias darbo vietas ir augantį gyventojų skaičių.

Mokslinių tyrimų ir inovacijų pajėgumai šalyje taip pat netolygūs – apie 40 proc. mažųjų ir vidutinių įmonių ir 75 proc. mokslo tiriamųjų įstaigų yra susitelkusios sostinės regione. Užtikrinti tolygų geografinį investicijų į mokslinius tyrimus ir plėtrą pasiskirstymą, be kita ko, Vidurio ir Vakarų Lietuvos ekonominiuose centruose, tebėra sudėtinga (EK, 2022).

Taigi, atskirų Lietuvos apskričių, plėtra nėra tokia sparti, kad atitiktų bendrą šalies pažangą. Šiuos regionų netolygumų iššūkius siekiama spręsti „Naujos kartos Lietuva“ plane, kuriame numatytos investicijos bei reformos švietimo, sveikatos ir socialinėje srityse, viešųjų paslaugų prieinamumui ir jų kokybei užtikrinti (LR Finansų ministerija, 2021).

Strateginiame lygmenyje Lietuvos regionų plėtros pažanga, t. y. geografiškai subalansuotas ekonomikos vystymasis ir regioninės atskirties mastai, stebima per gyventojų užimtumo lygio, sukuriamos pridėtinės vertės, skurdo ir socialinės atskirties rodiklius. Kartu siekiama matuoti ir gyvenimo kokybę regionuose, pasitelkiant savivaldybių gyvenimo kokybės indeksą. Jis sudaromas vertinant skirtingų veiksnių, darančių įtaką regionų plėtrai, visumą:

- Materialinės gyvenimo sąlygos;
- Gyventojų verslumas ir verslo konkurencingumas;
- Sveikatos paslaugos;
- Švietimo paslaugos;
- Demografija, pilietinis ir visuomeninis aktyvumas;
- Viešoji infrastruktūra, gyvenamosios aplinkos kokybė ir saugumas.

Gyvenimo kokybė regionuose auga, bet netolygiai. Pasitenkinimui gyvenimo kokybe regionuose įvertinti, remiantis Eurostato gyvenimo kokybės matavimo logika, nuo 2016 m. Lietuvoje sudaromas Gyvenimo kokybės savivaldybėse indeksas¹² (toliau – GKSI) (Gyvenimo kokybės indeksas, 2020). Gyvenimo kokybė siejama su galimybėmis užsitikrinti pakankamą materialinės gerovės lygį, pasitenkinimu savo sveikatos būkle, išaugusiu švietimo ir socialinių paslaugų prieinamumu, intensyvėjančiu dalyvavimu kultūriniame gyvenime, taip pat palankia gyvenamąja aplinka. 2020 m. didžiausias GKSI fiksuotas Vilniuje (0,87), Kaune (0,72) ir Klaipėdoje (0,69).

¹² Gyvenimo kokybės indeksas sudarytas iš gyvenimo kokybę atspindinčio 41-o rodiklio 6-se srityse: Materialinės gyvenimo sąlygos; Gyventojų verslumas ir verslo konkurencingumas; Sveikatos paslaugos; Švietimo paslaugos; Demografija, pilietinis ir visuomeninis aktyvumas; Viešoji infrastruktūra, gyvenamosios aplinkos kokybė ir saugumas.

Per 2013–2020 m. GKSI reikšmė padidėjo 50 procentų. Visose savivaldybėse indekso pokytis buvo teigiamas, tačiau GKSI atskirose savivaldybėse augo labai netolygiai: tarp aukščiausio ir žemiausio savivaldybių rezultato fiksuotas 66,5 proc. p. skirtumas (Gyvenimo kokybės indeksas, 2020).

Gyvenimo kokybės indekso sudarymo principus atliepia ir užsienio mokslininkų įžvalgos (5 priedas), kad vertinant šalies ar regiono konkurencingumą, netikslinga apsiriboti tik rezultato rodikliais, pvz., pajamų rodikliais. Turi būti atsižvelgiama, kaip sekasi siekti socialinės apsaugos ir aplinkos apsaugos tikslų. Akcentuojama, kad svarbu identifikuoti veiksnius, kurie paaiškintų pažangos rodiklius. Regioniniam konkurencingumui paaiškinti išskiriamos trys veiksmų grupės, kurios iš esmės atliepia daugelio analizuotų studijų autorių įžvalgas (Martin, 2006) (Janeček & Tluchor, 2014), (Florida et al., 2008):

- Infrastruktūra ir pasiekiamumas:
 - Materialinė bazė (keliai, geležinkeliai, oro transportas, pastatai).
 - Technologinė (IKT, telekomunikacijos, interneto ryšys).
 - Žinių infrastruktūra (švietimui pritaikyta infrastruktūra).
 - Geografinės vietos kokybė (būstai, gamtinė aplinka, kultūrinės erdvės, saugumas).
- Žmogiškieji išteklių:
 - Demografinės tendencijos (kvalifikuotų darbuotojų migracija, visuomenės įvairovė).
 - Aukštos kvalifikacijos darbo jėga (žiniomis grįsti įgūdžiai).
- Našumui palanki aplinka:
 - Verslumo kultūra (lengvas patekimas į rinką, rizikos prisiėmimo kultūra).
 - Sektorių koncentracija (užimtumo koncentracija, aukštos pridėtinės vertės veikla).
 - Tarptautiškumas (eksportas, investicijos).
 - Inovacijos (patentai, MTEP, mokslinių tyrimų institutai ir universitetai, verslo ir mokslo bendradarbiavimas).
 - Viešojo valdymo ir instituciniai pajėgumai.
 - Prieiga prie kapitalo.
 - Specializacija.
 - Konkurencija.

Sprendimą dėl gyvenamosios vietos lemia veiksnių visuma. Namų ūkiai renkasi vietą gyventi atsižvelgdami ne į vieną, bet į jiems svarbių faktorių visumą, apimančią būsto kokybę, tikėtinas kelionės į darbą ir atgal išlaidas, bendruomenės ypatumus, vietos paslaugas ir socialinius tinklus. Būsto keitimas taip pat susijęs su asmeninio gyvenimo, karjeros pokyčiais, o skirtingas grupes persikraustyti iš didmiesčių skatina skirtingi motyvai. Taigi, sprendimai persikelti yra argumentavimo proceso rezultatas, įvertinant stūmimo (angl. *push*) ir traukos (angl. *pull*) veiksnius, kad būtų priimtas gerai subalansuotas sprendimas (Rachel Garshick Kleit et al., 2015). Kadangi jaunų žmonių pritraukimas į regionus apima daug dedamųjų, politiniame lygmenyje, siekiant koreguoti migracijos krypties vektorius, būtina analizuoti tikslinių grupių stūmimo ir traukos veiksnių visumą ir pritaikyti tikslines priemones, nukreiptas į šioms grupėms svarbius faktorius. Šiame kontekste galima teigti, kad finansine paskata galėtų būti siekiama sumažinti neigiamą stūmimo veiksnių įtaką sprendimui atvykti į regioną ir padidinti teigiamą traukos veiksnių poveikį. Kol kas finansinė paskata didina galimybes turėti nuosavą būstą, bet maksimaliai neužtikrina šeimų atvykimo ir įsitvirtinimo regionuose sąlygų.

Apibendrinant, atskirų Lietuvos regionų, ypač nutolusių nuo ekonominių centrų, plėtra nėra tokia sparti, kaip, pvz., Sostinės regiono ar bendra šalies pažanga. Kol kas dalis regionų nesuformavo palankaus ekonominio ir socialinio klimato, motyvuojančio jaunas šeimas atvykti ir įsikurti. Nors nacionaliniu lygmeniu įgyvendinama integruota strategija plėtros netolygumams mažinti, skirtumai tarp regionų didėja. Sprendžiant regionų iššūkius, tokius kaip darbo vietų pasiūla, investicijų pritraukimas, viešųjų paslaugų kokybė, gali būti padidintas šių regionų patrauklumas ir kuriamos sėkmės prielaidos priemonėms, tiesiogiai motyvuojančioms jaunas žmones likti arba atvykti į regionus.

2. Finansinės paskatos veiksmingumo vertinimas

Šiame skyriuje siekiant įvertinti finansinės paskatos veiksmingumą pagal būsto prieinamumo, demografijos ir regionų plėtros kriterijus, analizuojami finansinei paskatai skirti ištekliai ir įgyvendinimo procesas, vertinami finansinės paskatos įgyvendinimo rezultatai ir socialinis bei ekonominis potencialas regionų plėtrai.

Pirmojoje skyriaus dalyje vertinama, kiek išteklių skirta ir panaudota, kaip vyko jų planavimas, kaip keitėsi paskatos teikimo sąlygos, įgyvendinimo procesas. Taip pat analizuojami priemonės pasiekti rezultatai, susiję su finansinės paskatos paklausa bei skirtingu regionų pajėgumu pritraukti finansinės paskatos lėšas. Didžiausias dėmesys skirtas finansinės paskatos rezultatų pasiskirstymo tikslinėje grupėje ir Lietuvos regionuose analizei bei įtaką darančių veiksnių nustatymui.

Kadangi socialinį ir ekonominį poveikį gali suformuoti socialiai ir ekonomiškai stipri tikslinė grupė – jaunos šeimos ir įvykę finansine paskata numatyti jos elgsenos pokyčiai bei regionų motyvacija pritraukti šią tikslinę grupę, antroji skyriaus dalis skirta įvertinti pasiektos tikslinės grupės charakteristikas ir regionų įsitraukimą. Vertinant finansinės paskatos veiksmingumą pasiekti užsibrėžtus tikslus, didelis dėmesys skirtas regionų požiūrio ir įsitraukimo analizei: vertintas savivaldybių informuotumas, įgalinimas ir motyvacija prisidėti prie finansinės paskatos tikslų. Finansinės paskatos potencialas vertintas remiantis skirtingais įgyvendinimo laikotarpiais surinktais finansine paskata pasinaudojusių jaunų šeimų ir Lietuvos savivaldybių apklausų duomenimis.

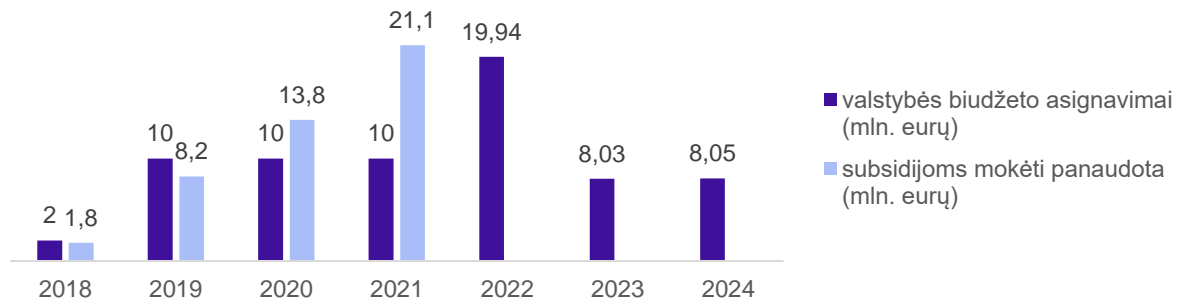
2.1 Finansinės paskatos rezultatų analizė

2.1.1 Finansinės paskatos įgyvendinimas ir skirti ištekliai

Finansinės paskatos lėšų poreikis kasmet augo, o 2021 m. priemonei įgyvendinti buvo papildomai skirta dvigubai daugiau lėšų nei iš anksto numatyta. Finansinei paskatai įgyvendinti lėšos yra skiriamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, atsižvelgiant į atitinkamų metų valstybės biudžeto asignavimus. Kaip pažymi SADM atstovai, „lėšų poreikis subsidijoms mokėti planuojamas atsižvelgiant į jaunų šeimų, besikreipiančių dėl finansinės paskatos, skaičiaus dinamiką, vidutinį suteikiamos subsidijos dydį (20 proc.) ir darant prielaidą, kad suteikiamo subsidijuoti būsto kredito dydis bus 87 tūkst. Eur“¹³. Dėl didėjančios finansinės paskatos paklausos subsidijoms mokėti kasmet skiriama vis didesnė suma, viršijanti SADM strateginiuose veiklos planuose numatytus atitinkamų metų valstybės biudžeto asignavimus (11 pav.). 2021 m. kaip ir ankstesniais dvejais metais finansinei paskatai buvo numatyta skirti 10 mln. eurų, tačiau papildomai skirta 11,1 mln. eurų ir iš viso finansinės paskatos priemonei įgyvendinti bendrai panaudota daugiau nei 21 mln. eurų. Analizuojant pastarųjų ketverių metų finansavimo poreikio ir finansavimo intensyvumo tendencijas ir atsižvelgiant į tai, kad auga pareiškėjų skaičius ir didėja lėšų poreikis, galima sakyti, kad lėšų poreikio nustatymas remiantis ankstesnių metų dinamika nėra pakankamas, nes neturi sąsajos su priemonės pagrindiniais siekiais – skiriant daugiau lėšų ir patenkinant pareiškėjų paklausą nebūtinai gerėja demografinė situacija ar vyksta regionų plėtra, juolab kad, pagal dabartinius pareiškėjams keliamus reikalavimus, nebūtina deklaruoti gyvenamosios vietos įsigytame būste ir vykdyti ekonominės veiklos regione.

¹³ SADM raštu pateikti atsakymai STRATA tyrėjams (2022 m. spalio 4 d. atsakymas į 2022 m. rugsėjo 13 d. pateiktą užklausa)

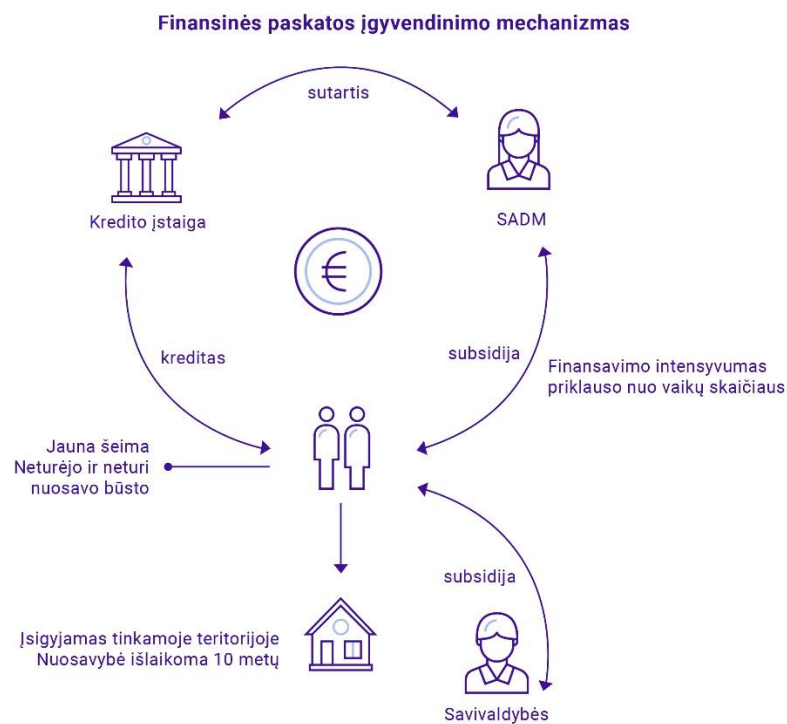
11 pav. Strateginiuose veiklos planuose numatyti metiniai valstybės biudžeto asignavimai ir išmokėtų subsidijų sumos pagal metus (mln. eurų)

Šaltinis: SADM

Finansinės paskatos įgyvendinimo procese dalyvauja keletas institucijų: kartu su SADM priemonę administruoja savivaldybės bei kredito įstaigos, su kuriomis SADM yra pasirašiusi sutartis. Priemonės įgyvendinimo mechanizmas (12 pav.) patvirtintas Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantioms jaunoms šeimoms teikimo organizavimo tvarkos apraše (SADM, 2018a), o duomenys administruojami per Socialinės paramos šeimai informacinę sistemą. Savivaldybėms šiame procese yra numatytas dvejopas vaidmuo: jos ne tik administruoja jaunų šeimų prašymus bei išduoda pažymą, tačiau kartu gali prisidėti finansuojant jaunas šeimas įsigyjančias pirmąjį būstą savivaldybėje. Jaunos šeimos, siekiančios gauti subsidiją pirmojo būsto regionuose įsigijimui, turi kreiptis į atitinkamą savivaldybę. Gavusios pažymą apie atitikimą nustatytiems reikalavimams, jaunos šeimos gali gauti būsto kredito daliai padengti skirtą subsidiją, siekiančią 15-30 proc. gauto kredito, kuri apskaičiuojama nuo maksimalios 87 tūkst. eurų sumos. Paramos intensyvumas priklauso nuo vaikų skaičiaus ir gali augti, šeimoje padidėjus vaikų skaičiui.

12 pav. Finansinės paskatos įgyvendinimo mechanizmas

Šaltinis: sudaryta autorių

Apribotos galimybės pasinaudoti paskata neimant būsto kredito. Pagal dabar galiojantį finansinės paskatos įstatymą, gauti subsidiją pirmajam būstui įsigyti ar statyti gali tik imantys būsto kreditus būstui įsigyti ar (ir) statyti, subsidijuojant pradinį įnašą arba padengiant dalį kredito sumos. Kadangi šia priemone suteikiama galimybė pasinaudoti jaunos šeimos, nevertinant jų gaunamų pajamų, įpareigojimu imti būsto kreditą, iš esmės, siekiama skatinti jaunas, tačiau pradinio įnašo būstui įsigyti sukaupti nepajėgiančias – žemesnes pajamas gaunančias šeimas. Vis dėlto, kredito sąlyga diskriminuoja asmenis, kurie norėtų ir galėtų įsigyti pirmąjį būstą neįsipareigodami kreditus teikiančiai įstaigai, o pagal dabartinius priemonės siekius – prisidėti prie regioninės plėtros ir demografijos tikslų – šie asmenys taip pat patektų į potencialių priemonės pasinaudoti galinčių gavėjų ratą. Lygiai taip pat kredito sąlyga apriboja labai jaunų šeimų galimybes, kurių finansinio pajėgumo istorijos gali neatitikti atsakingo skolinimosi reikalavimą, siekiant gauti būsto paskolą iš kredito įstaigos.

2021 m. jaunos šeimos apibrėžimą atitiko daugiau kaip 254 tūkst. asmenų, tačiau pasinaudoti paskata galėjo žymiai mažesnė dalis dėl keliamų reikalavimų. Pagal finansinės paskatos teikimo nuostatas, jaunos šeimos, siekiančios gauti valstybės teikiamą paramą, taikomi kriterijai: nuosavo būsto neturėjimas, tinkama įsigyjamo būsto lokacija, įsipareigojimai išlaikyti būstą tam tikrą laikotarpį (1 lentelė). Svarbu pažymėti, kad finansinės paskatos įstatyme naudojama jaunos šeimos sąvoka, kaip ji apibrėžta Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme, neapima jaunų ir vaikus auginančių, tačiau nesusituokusių ar partnerystės neįregistravusių porų, kurios galėtų prisidėti prie regionų plėtros ir demografijos tikslų, jei priemone siekiama ne tik didinti būsto prieinamumą. Be to, kaip jau pastebėta anksčiau atliktuose tyrimuose, finansine paskata negalėtų pasinaudoti jauna šeima, kurios vienam iš sutuoktinių 33 m., o kitam – 37 m. ir jų amžiaus vidurkis 35 m., nes pagal taikomą jaunos šeimos apibrėžimą, abiem sutuoktiniams turėtų būti iki 36 metų (Bobinaitė V., 2020).

Nors apie finansinę paskatą komunikuojama pasitelkiant skirtingas medijos priemones, tikslinamos teikimo aprašo nuostatos, paramą gavusieji siūlytų didinti informacijos aiškumą ir apie bendruosius kredito ir būsto įsigijimo žingsnius. Pagrindiniais informacijos šaltiniais, per kuriuos išgirdo informaciją apie priemonę, dalis subsidiją gavusiųjų 2019 m. atliktoje SADM apklausoje įvardijo žiniasklaidos naujienų portalus, televiziją, radiją bei artimuosius, draugus ir pažįstamus (SADM, 2019). Minėtoje apklausoje išreikštas informacijos aiškumo poreikis ir kildavę procedūriniai iššūkiai (per trumpas būsto kredito sutarties sudarymo laikotarpis, lankstesnis duomenų pateiktame prašyme keitimas ir perteklinis pažymų (pvz., prašymo pateikti pažymą, kad vaikai nėra giminės su turto pardavėju) poreikis (SADM, 2019)), buvo sprendžiami tobulinant finansinės paskatos teikimo aprašo nuostatas, plečiant skirtingų medijos kanalų formas. Kaip pažymi SADM Paramos būstui grupės atstovai¹⁴, informacija apie finansinę paskatą buvo skelbiama SADM tinklapyje, Facebook paskyroje, televizijoje, teikiami komentarai interneto dienraščiams, rengiami virtualūs seminarai užsienyje gyvenantiems lietuviams. Subsidiją gavusieji taip pat formulavo informacijos aiškumo apie bendruosius kredito teikimo ir būsto įsigijimo etapus poreikį, kurį taip pat patvirtino ir priemonę administravusiųjų nurodytos prašymų subsidijai gauti atmetimo priežastys: šeimos turto nedeclaravimas, kreditingumo vertinimas (SADM, 2019).

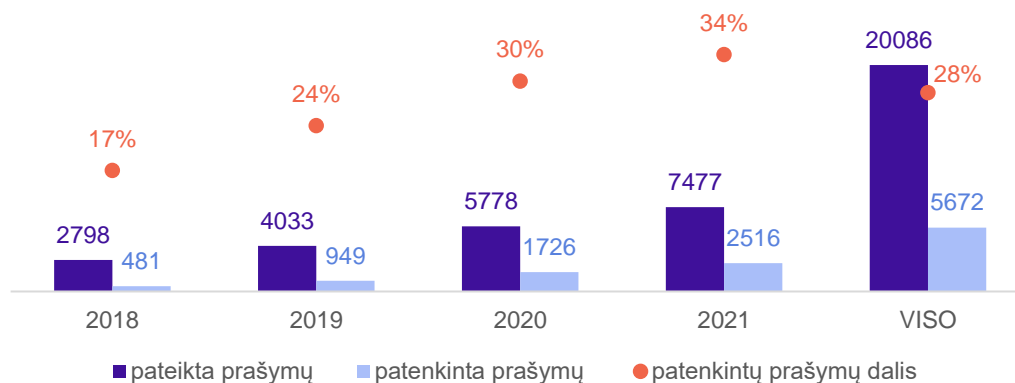
Apibendrinant, nors finansinės paskatos lėšų poreikis kasmet augo, tačiau kitų metų priemonei skiriamo finansavimo nustatymas vyksta atsižvelgiant į ankstesnių metų pareiškėjų skaičiaus dinamiką – toks išteklių planavimo būdas padeda atliepti gyventojų lūkesčius, tačiau nėra pakankamas, nes didesnis finansinei priemonei numatytas biudžeto lėšų dydis nesukuria prielaidų tikėtis, kad dėl to padidės būsto prieinamumas, padidės gimstamumas, sumažės emigracija ir vyks regionų plėtra. Paskatos teikimo procese dalyvaujančios savivaldybės ir kredito įstaigos padeda administruoti priemonės įgyvendinimą, tačiau galima pastebėti, kad finansinės paskatos teikimas tik su kreditu apriboja būsto paskolos imti nenorinčių jaunų šeimų galimybes gauti subsidiją. Finansinės paskatos įstatyme naudojamas jaunos šeimos apibrėžimas neapima dalies jaunų, vaikus auginančių, tačiau nesusituokusių šeimų, potencialiai galinčių prisidėti prie finansinės paskatos siekių įgyvendinimo. Pirmaisiais priemonės įgyvendinimo metais kildavę procedūriniai nesklaidumai paskatino tobulinti priemonės teikimo aprašo nuostatas, tačiau išlieka poreikis didinti bendros informacijos apie kredito ir būsto įsigijimo etapus sklaidą.

¹⁴ SADM raštu pateikti atsakymai STRATA tyrėjams (2022 m. spalio 4 d. atsakymas į 2022 m. rugsėjo 13 d. pateiktą užklausa)

2.1.2 Finansinės paskatos įgyvendinimo rezultatai

Finansinės paskatos paklausa ir patenkintų prašymų dalis augo. Pasinaudoti finansine paskata kasmet prašymus pateikė vis daugiau jaunų šeimų (13 pav.); pateiktų prašymų skaičius per 2019–2021 m. kasmet vidutiniškai didėjo 36 proc., taip pat augo ir patenkintų prašymų dalis. Tikėtina, kad susidomėjimas finansine paskata didėjo dėl augančio žinojimo apie priemonę, pvz., savivaldybių administracijų interneto svetainėse pateikiami atsakymai į potencialiems pareiškėjams aktualius klausimus, skelbiamos atmintinės su svarbiausia informacija; įgyvendinti Finansinės paskatos įstatymo pakeitimai (2 priedas) taip pat išplėtė galimybes pasinaudoti finansine paskata.

13 pav. Prašymų gauti finansinę paskatą skaičius* ir patenkintų prašymų pasinaudoti paskata dalis (proc.)

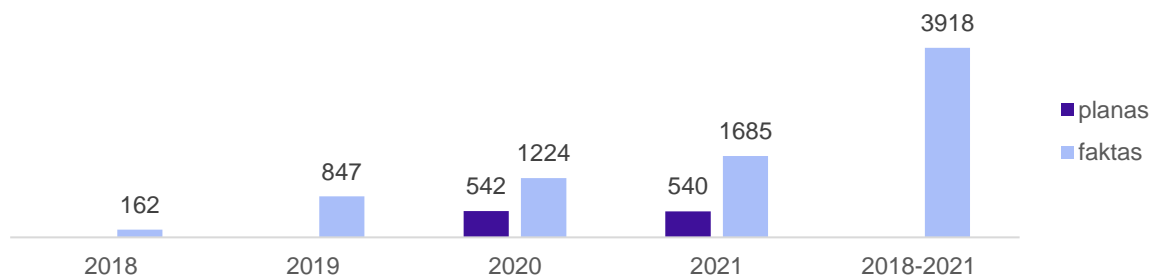

* Duomenys apima visus gautus prašymus dėl finansinės paskatos ir papildomos finansinės paskatos gavimo, neatsižvelgiant į unikalius vartotojus.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

Priemonė viršijo suplanuotus pasinaudojimo paskata skaičius ir prisidėjo prie būsto prieinamumo jaunoms šeimoms didinimo. Per 2018–2021 m. finansinė paskata skirta 3918-ai jaunų šeimų. Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos 2020–2022 m. tarpinstituciniame veiklos plane numatytas siektinas finansine paskata pasinaudojusių jaunų šeimų skaičius buvo viršytas kelis kartus (14 pav.). Remiantis 2019 m. SADM vykdytos apklausos¹⁵ (SADM, 2019) duomenimis, didžioji dalis jaunų šeimų nurodė, kad būsto be finansinės paskatos nebūtų įsigiję (67 proc.) – tai sudaro pagrindą manyti, kad priemonė prisidėjo prie būsto prieinamumo jaunoms šeimoms didinimo.

14 pav. Suplanuotas ir faktinis jaunų šeimų, pasinaudojusių paskata, skaičius

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

¹⁵ 2019 m. spalio 21–31 d. apklausti finansinės paskatos teikime dalyvaujantys subjektai – finansinę paskatą gavusios jaunos šeimos, savivaldybių ir kredito įstaigų darbuotojai. Apklausoje dalyvavo 120 asmenų, gavusių finansinę paskatą, 39 savivaldybių darbuotojai, 11 kredito įstaigų darbuotojų.

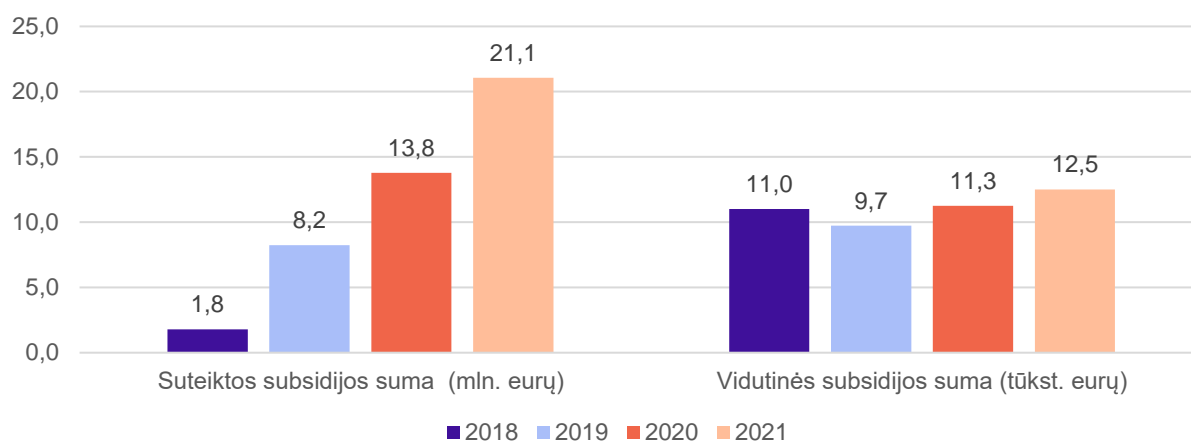
Vidutinė išmokėtos subsidijos suma kasmet didėjo. 2018–2021 m. laikotarpiu bendra išmokėta subsidijų suma siekė 44,9 mln. eurų, o suteiktų subsidijų ir vidutinė subsidijos suma kasmet augo (15 pav.). 2021 m. jaunoms šeimoms išmokėta daugiau kaip 21 mln. eurų; lyginant su 2020 m. rezultatais, suma išaugo beveik 53 proc., o su 2019 m. – pusantro karto. 2021 m. vidutinė išmokėtos subsidijos suma – 12,5 tūkst. eurų arba 19,25 proc. vidutinės išmokėtos subsidijuojamo būsto kredito sumos (4 lentelė).

4 lentelė. Vidutinės subsidijos dalis nuo vidutinio išmokėtos subsidijuojamo kredito sumos (proc.)

2018	2019	2020	2021	2018-2021
20,82 %	20,25 %	19,48 %	19,25 %	19,56 %

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

15 pav. Suteiktos subsidijos suma (mln. eurų) ir vidutinės subsidijos dydis (tūkst. eurų)*

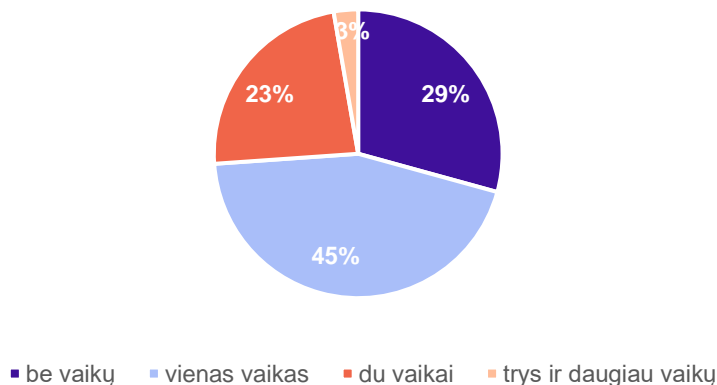
* Duomenys neapima papildomų subsidijų sumos

Pastaba. 2018 m. duomenys apima tik keturis paskutinius metų mėnesius, nes Finansinės paskatos įstatymas pradėtas įgyvendinti nuo 2018 m. rugsėjo 1 d.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

Mažiau nei trečdalis finansine paskata pasinaudojusių jaunų šeimų augino du ir daugiau vaikų ir maždaug trečdalis vaikų neturėjo. Lietuvoje vyraujančios demografinės tendencijos, kada vėlinamas vaikų gimdymo laikas, atsispindėjo ir jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata, vaikų skaičiaus statistikoje. Nemaža dalis jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata, turėjo vieną vaiką, o beveik trečdalis šeimų vaikų neturėjo (16 pav.).

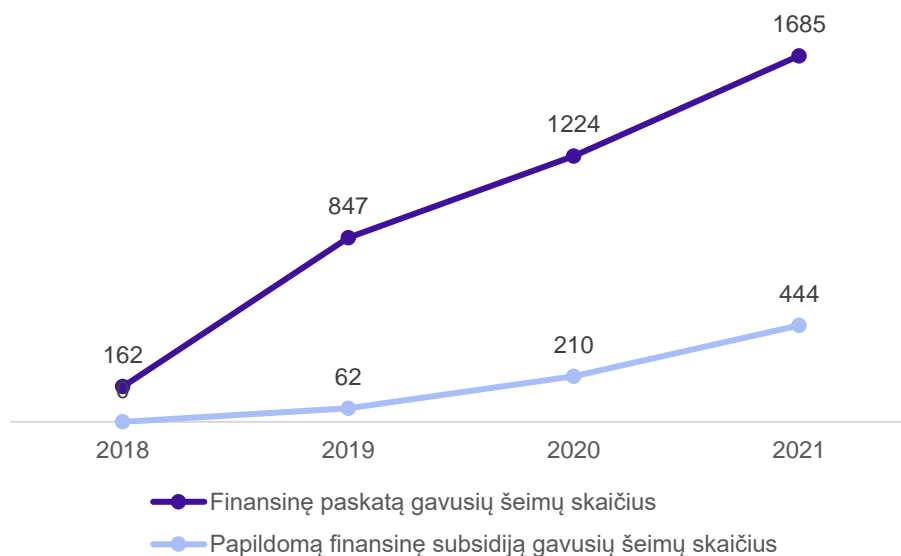
16 pav. Jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata 2018–2021 m., pasiskirstymas pagal vaikų skaičių (proc.)

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

Finansinė paskata pasinaudojusios šeimos vėlesniais metais susilaukė vaikų ir gavo papildomą subsidiją, tačiau šių šeimų skaičiaus augimas nebuvo tolygus bendram priemone pasinaudojusių šeimų skaičiui. Papildomą subsidiją gavusių šeimų skaičius kasmet augo, tačiau ne taip sparčiai, kaip bendrai finansinę paskatą gaunančių šeimų skaičius (17 pav.): po pirmųjų metų (2019 m.) papildomą subsidiją gavo kiek mažiau nei pusė nuo finansinę paskatą pasinaudojusių šeimų¹⁶, tačiau vėlesniais metais, augant finansinę paskatą gaunančių šeimų skaičiui, papildomą subsidiją gavusių šeimų skaičius augo netolygiai¹⁷.

17 pav. Finansinę paskatą ir papildomą subsidiją* gavusių jaunų šeimų skaičiaus pokytis nuo 2018 iki 2021 m.

*Papildomą finansinę subsidiją gali gauti šeimos, kurios, pasinaudojusios finansine paskata, vėliau susilaukė daugiau vaikų

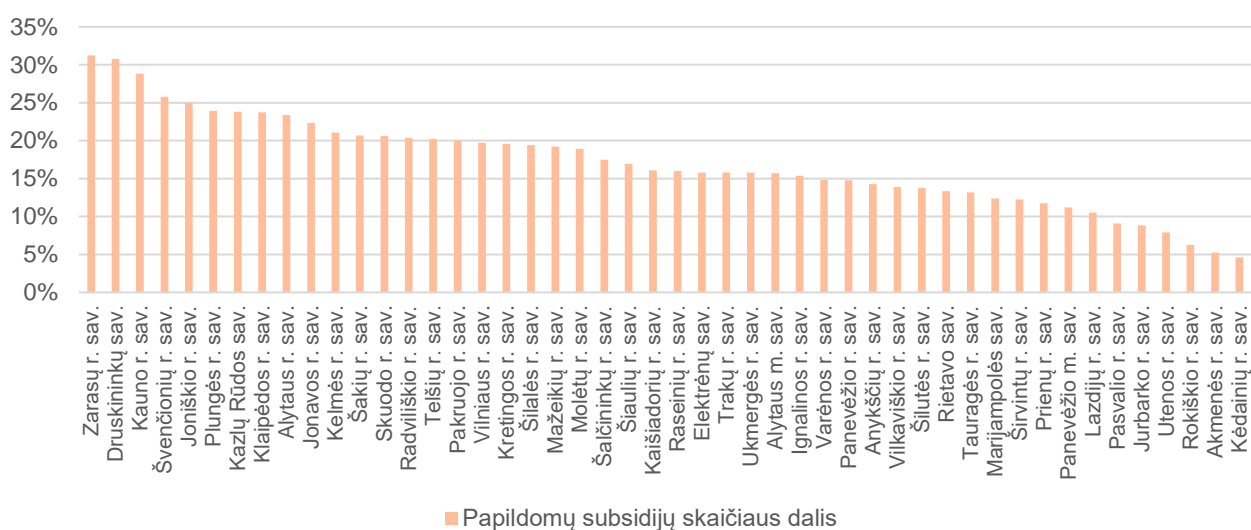
Šaltinis: SADM duomenys

Finansinė paskata daugiausiai pasinaudota įsigyjant būstus demografiniu požiūriu augančiose žiedinių savivaldybių teritorijose. Nuo priemonės įgyvendinimo pradžios iki 2021 m. 716 šeimų pasinaudojo Finansinės paskatos įstatymu numatyta galimybe jaunos šeimos gauti papildomą subsidiją padidėjus vaikų skaičiui. Vertinant absoliučiais skaičiais, didesnis papildomų subsidijų skaičius teko savivaldybėms, kuriose yra daugiausiai išduota subsidijų, nors atsižvelgus, kokią dalį papildomos subsidijos sudaro bendrame suteiktų subsidijų išdavimo kontekste, galima pastebėti išskirčių – pirmąja Zarasų r. sav., taip pat aukštas santykinis procentas fiksuojamas Švenčionių, Joniškio, Plungės rajonų ir Kazlų Rūdos savivaldybėse, kurios rikiavosi greta Alytaus, Kauno ir Klaipėdos rajonų savivaldybių (18 pav.).

¹⁶ Finansinė paskata pradėta teikti 2018 m. rugsėjo mėn., todėl tais metais teikta tik keturis mėnesius ir tai galėjo turėti įtakos papildomą subsidiją gavusiųjų skaičiui ir vėlesniais metais

¹⁷ Gimus naujam vaikui, jauna šeima, siekdama gauti papildomą subsidiją, turi kreiptis į savivaldybės administraciją ir kredito davėją

18 pav. Papildomai suteiktų subsidijų dalis procentais pagal savivaldybes*, skaičiuojant santykinį dydį nuo patvirtintų paraiškų skaičiaus

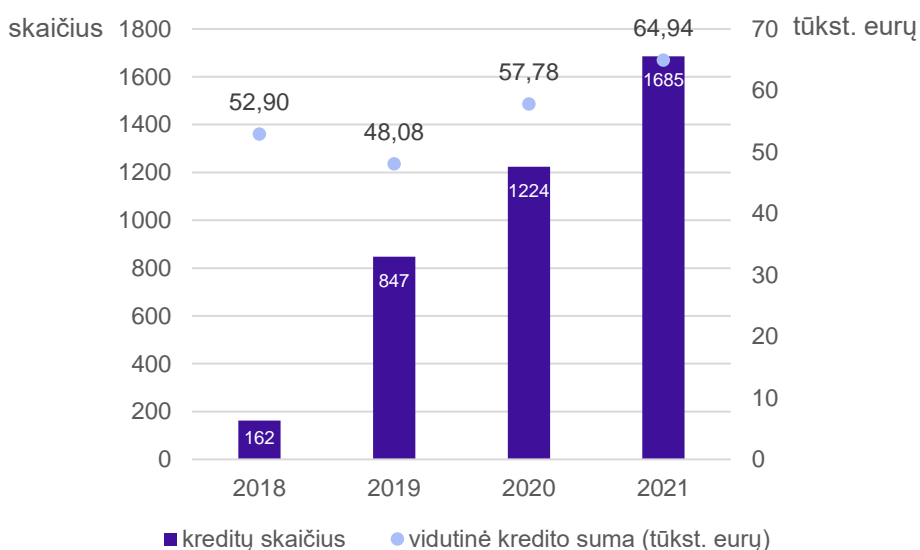

*Neskaičiuojant teritorijų, kuriose pirmąjį būstą įsigyti norintiems finansinė paskata nesuteikiama – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių miestų, Neringos ir Birštono sav. Ir į grafiką neįtraukiant Biržų r., Kupiškio r., Kalvarijos, Pagėgių, Visagino ir Palangos m. savivaldybių, kuriose analizuojamu 2018-2021 m. laikotarpiu nebuvo skirtos papildomos subsidijos

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

Finansinė paskata jaunoms šeimoms skiriama būsto kredito daliai apmokėti arba jaunos šeimos prašymu – pradiniam įnašui padengti. Iš viso per 2018–2021 m. suteiktų subsidijuojamų kreditų, skirtų jaunoms šeimoms įsigyjančioms pirmąjį būstą, suma sudarė daugiau nei 229 mln. eurų ir kasmet nuo 2019 m. vidutiniškai augo apie 40 procentų (19 pav.). Reikėtų atkreipti dėmesį, kad daugiau nei pusė 2019 m. SADM apklausoje dalyvavusių kredito įstaigų darbuotojų (64 proc.) teigė, kad dažniausiai pasitaikanti kreditavimo sutarčių nesudarymo priežastis – paskolos gavėjo kreditingumo vertinimas.

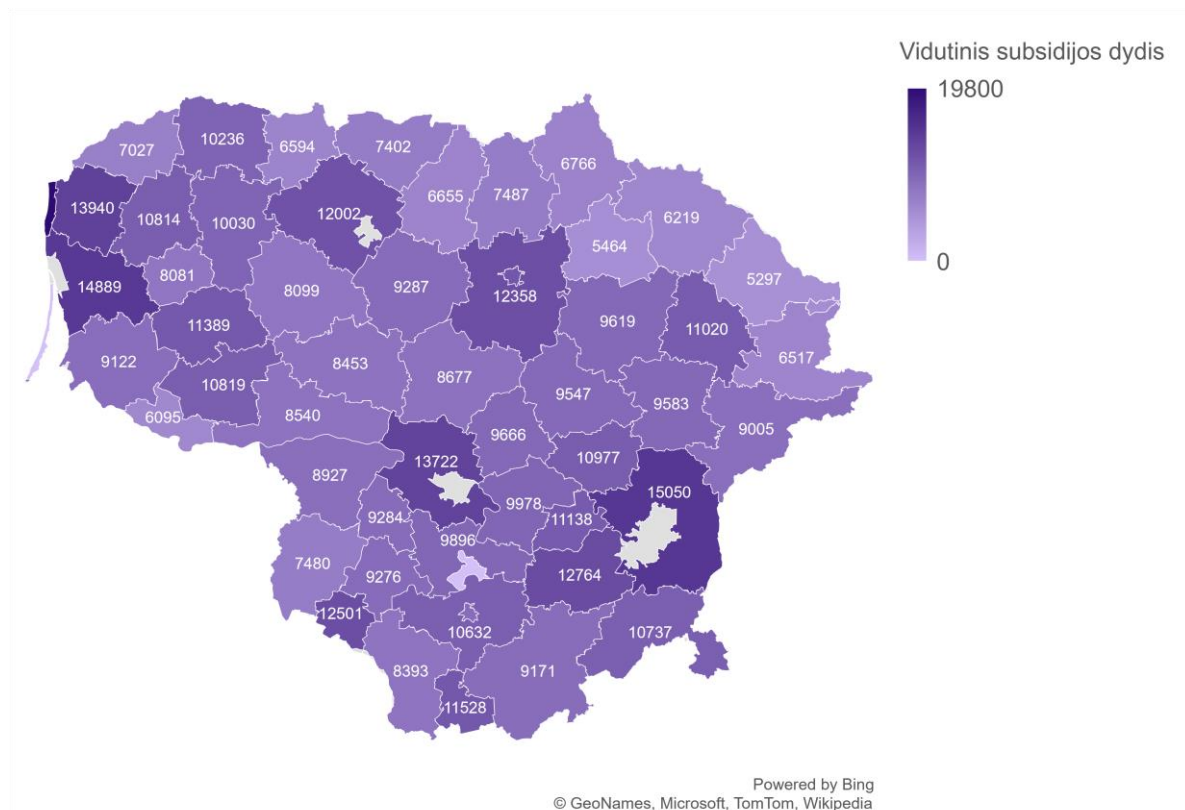
19 pav. Išmokėtų subsidijuotų kreditų skaičius ir vidutinė subsidijuoto kredito suma pagal metus

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

Vidutinių subsidijos sumų skirtumus atskirose savivaldybėse lemia ne tik vaikų skaičius, bet ir skirtingos būstų kainos. Didesnė vidutinė subsidija skiriama būstams, esantiems arčiau didžiųjų Lietuvos miestų – Vilniaus, Klaipėdos, Kauno, Panevėžio ir Šiaulių (20 pav.).

20 pav. 2018–2021 m. vidutinis subsidijos dydis pagal savivaldybes (eurais)

Šaltinis: sudaryta autorių pagal SADM duomenis

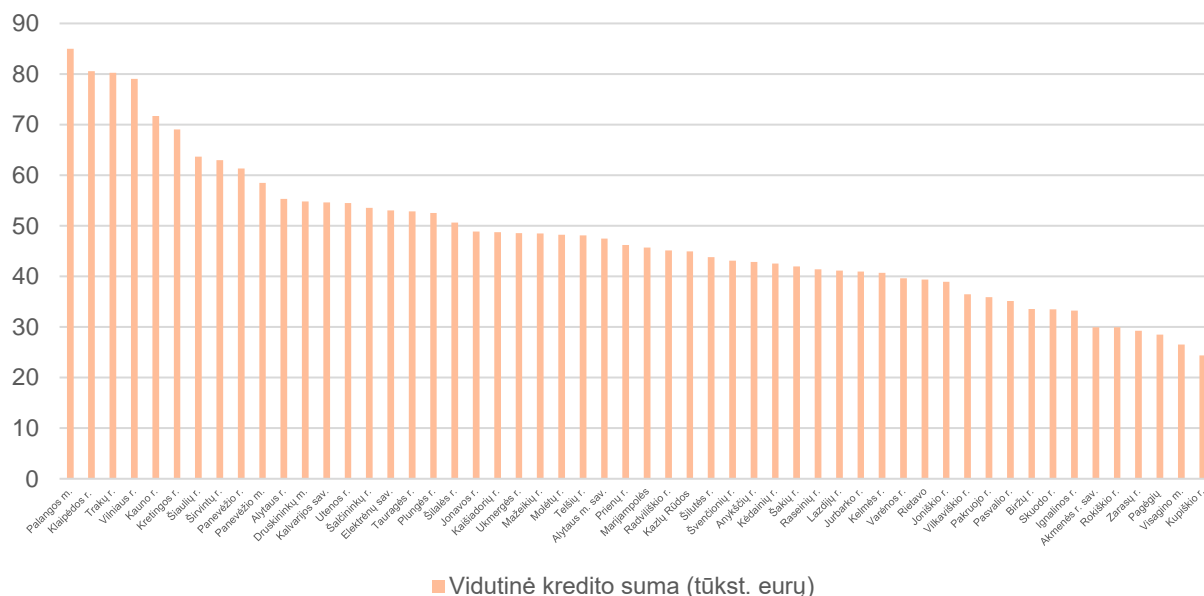
Vertinant subsidijų, išmokėtų per 2018–2021 m., pasiskirstymą atskirose savivaldybėse¹⁸ pastebima, kad didžiausia subsidijų suma buvo išmokėta Klaipėdos r. (23 proc.), Vilniaus r. (7 proc.), Kauno r. (7 proc.) savivaldybėse. Penkių didžiųjų miestų rajonams teko beveik pusė (47 proc.) finansinės paskatos subsidijų, o kartu su Kretingos r., Marijampolės, Alytaus m., Mažeikių r. savivaldybėmis būstui įsigyti skirtų subsidijų suma siekė 64 proc. visos 2018–2021 m. skirtos paramos. Taigi, įgyvendinant priemonę, susidarė finansavimo netolygumai atskirose Lietuvos savivaldybėse. Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad siekis šia priemone mažinti atotrūkį tarp regionų įgyvendintas tik iš dalies. Matyti, kad tinkamų finansuoti teritorijų kontekste formuojasi klasteriai aplink didžiuosius miestus, o labiau nutolusių regionų priemonė beveik nepasiekia.

Savivaldybėse, kuriose nekilnojamo turto normatyvinė vertė didesnė, buvo imami didesni subsidijuojami būsto kreditai. 2021 m. vidutinė su finansine paskata suteikto būsto kredito suma siekė beveik 65 tūkst. eurų. Didžiausia ir mažiausia vidutinė kredito suma skirtingose savivaldybėse skiriasi daugiau nei 3,5 karto (21 pav.). Šiuos žymius skirtumus lemia nekilnojamo turto ploto vieneto normatyvinių verčių (VĮ Registrų centras, 2020) skirtumai savivaldybėse. Kasmet svyruojant¹⁹ nekilnojamo turto ploto vieneto normatyvinei vertei, finansine paskata pasinaudoti tinkamų teritorijų skaičius ir geografinė šiek tiek keitėsi (3 priedas).

¹⁸ 2021 m. į tinkamų teritorijų sąrašą nepateko kurortai (Birštonas, Druskininkai), Kaunas ir Garliava, Klaipėda, Neringa, Palanga, Šiauliai, Tauragė, Trakai, Lentvaris, Vilnius, Grigiškės ir Nemenčinė.

¹⁹ „Lietuvos Respublikos regionai, kurių teritorijose pirmąjį būstą įsigyjančios jaunos šeimos turi teisę į finansinę paskatą, peržiūrimi tik kai pagal šiame punkte nustatytą tvarką apskaičiuota nekilnojamojo turto ploto vieneto normatyvinė vertė to regiono teritorijoje padidėjo daugiau kaip 20 procentų“ (LRS, 2018a).

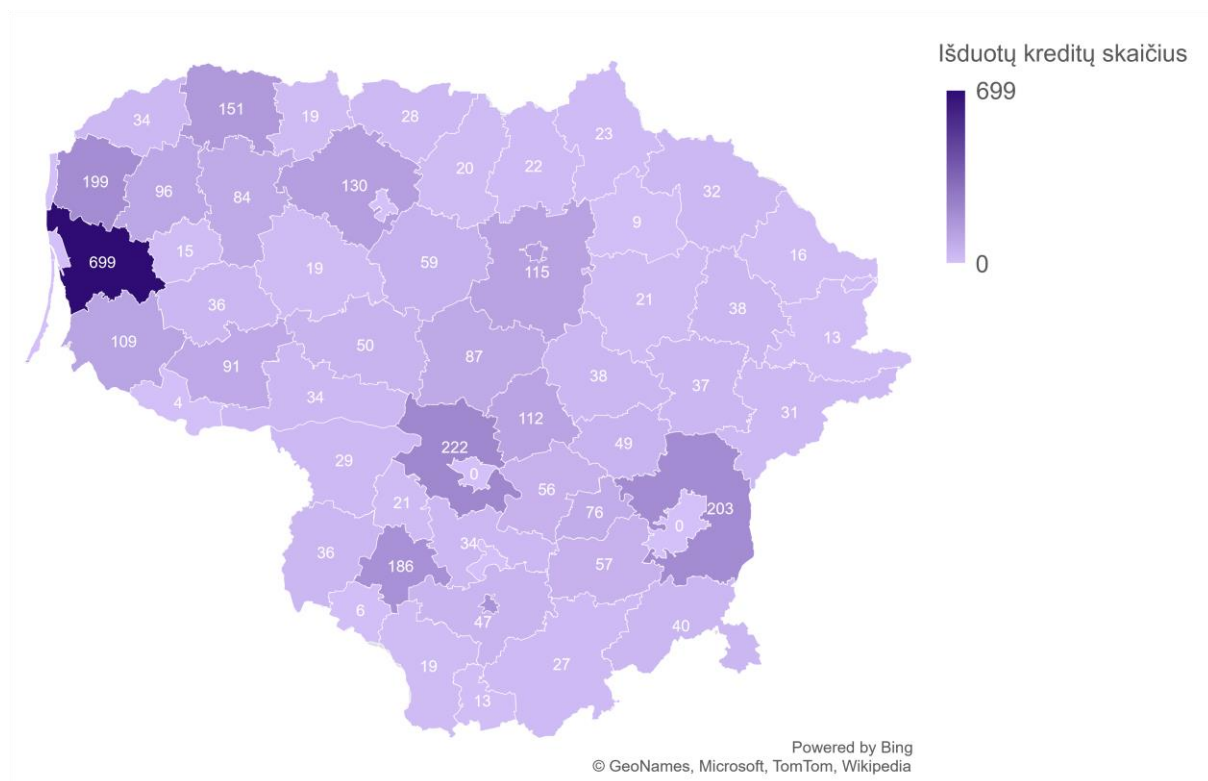
21 pav. Vidutinė su finansine paskata gauto kredito suma 2018–2021 m. pagal savivaldybes (tūkst. eurų)

Šaltinis: SADM

2018–2021 m. laikotarpiu beveik penktadalis (18 proc.) visų su paskata išduotų kreditų pirmam būstui įsigyti panaudota Klaipėdos r. savivaldybėje (22 pav.).

22 pav. 2018–2021 m. išduotų subsidijuojamų kreditų skaičius savivaldybėse

Šaltinis: SADM

Netolygus šių kreditų skaičiaus pasiskirstymas tarp trijų didžiųjų Lietuvos miestų rajonų galėjo atsirasti dėl kelių priežasčių. Pirmą, visa Klaipėdos r. savivaldybės teritorija nagrinėjamoju laikotarpiu buvo tinkama finansinei paskatai gauti, kai tuo metu dalis Vilniaus r. ir Kauno r. savivaldybių teritorijų nebuvo arba tam tikrais metais nepateko į regiono sąvokos apibrėžimą pagal finansinės priemonės reglamentavimą. Tai galėjo sukurti netikrumo įspūdį jaunoms šeimoms ieškantis būsto minėtose teritorijose. Be to, Klaipėdos r. savivaldybės teritorijoje

santykinai vienodai, palyginus su Vilniaus ir Kauno r. savivaldybių, palankios darbo ir šeimos gyvenimo sąlygos (23 pav.).

23 pav. 2020 m. Gyvenimo kokybės indeksas didžiųjų Lietuvos miestų rajonuose

Šaltinis: Lietuvosfinansai.lt

Savivaldybėse, kurios yra arčiausiai didžiųjų miestų, Gyvenimo kokybės indeksas didžiausias. Savivaldybės, kuriose subindeksas *Gyventojų verslumas ir verslo konkurencingumas* aukščiausias, santykinai patrauklesnės įsigyti būstą. Galima numanyti, kad didelė dalis jaunų šeimų renkasi su didžiais miestais besiribojančias savivaldybes dėl palyginti nedidelio atstumo iki darbo ar švietimo įstaigų didžiuosiuose miestuose – ši tendencija atspindi jau dešimtmetį Lietuvai būdingą vidinę migraciją. Kaip rodo Statistikos departamento atliktas 2021 m. gyventojų surašymas, populiacija žiedinėse savivaldybėse kasmet auga. Labiausiai išaugo Klaipėdos rajono savivaldybės gyventojų skaičius – 11 proc. – ir šiuo metu jis sudaro 57 tūkst. Kauno rajono savivaldybės gyventojų skaičius padidėjo 7 proc., Vilniaus rajono savivaldybės – 1 procentu (OSP, 2021).

Apibendrinant, galima pastebėti, kad finansinės paskatos paklausa ir patenkintų prašymų dalis kasmet augo. Tai pat didėjo ir kasmet išmokamos vidutinės subsidijos suma, kurią nulemia vaikų skaičius ir kredito dydis. Vis dėlto, didžioji dalis jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata, turėjo vieną vaiką, o trečdalis šeimų vaikų neturėjo ir kaip matyti iš papildomos subsidijos teikimo rezultatų, vaikų skaičius šeimose, pasinaudojusiose finansine paskata, augo ne taip sparčiai kaip finansinę paskatą gavusių šeimų skaičius – neigiamą gimstamumo tendenciją indikuoja ir Lietuvos suminis gimstamumo rodiklis bei gimusiųjų skaičiaus pokyčiai, aptarti ankstesnėje dalyje. Galiausiai, finansine paskata daugiausiai naudojosi jaunos šeimos, įsigyjančios būstus žiedinėse savivaldybėse, kuriose Gyvenimo kokybės indeksas didžiausias.

2.2 Finansinės paskatos socialinio ir ekonominio potencialo regionų plėtrai vertinimas

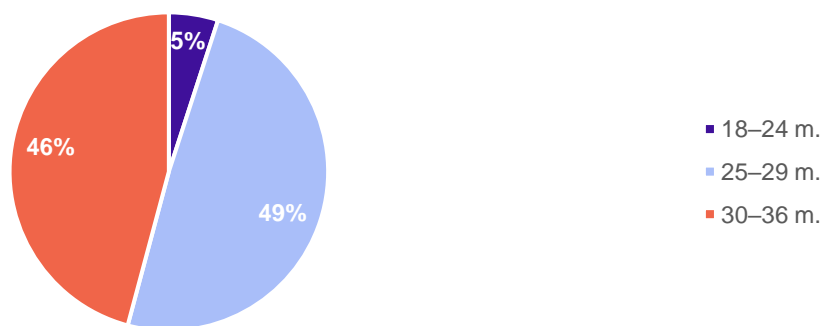
2.2.1 Asmenų, pasinaudojusių finansine paskata, charakteristikų analizė

Pasiektos tikslinės grupės socialinių ir ekonominių charakteristikų analizė leidžia patikrinti, ar finansinės paskatos įgyvendinimas sukuria prielaidas iškeltiems tikslams pasiekti. Gilesnė jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata, analizė, leidžia identifikuoti potencialią naudą regionų socialinei ir ekonominei plėtrai, taip pat išryškina argumentus rekomendacijoms dėl šios valstybės intervencijos tobulinimo suformuluoti.

Finansine paskata daugiau naudojosi vyresnio tinkamo amžiaus pareiškėjai. 2019 m. spalio 21–31 d. vykdytoje SADM apklausoje dalyvavo 120 jaunų šeimų, t. y. 11 proc.²⁰ tuo metu subsidijuojamą kreditą gavusių šeimų. Įvertinus turimus duomenis, matyti, kad absoliuti dauguma jaunų šeimų patenka į paskutinį tinkamo amžiaus rėžio dešimtmetį: 25 – 36 m. amžiaus grupė sudaro 95 proc. pasiektos tikslinės grupės (24 pav.).

²⁰ 2019-11-30 SADM Teisinio reguliavimo stebėsenos pažyma

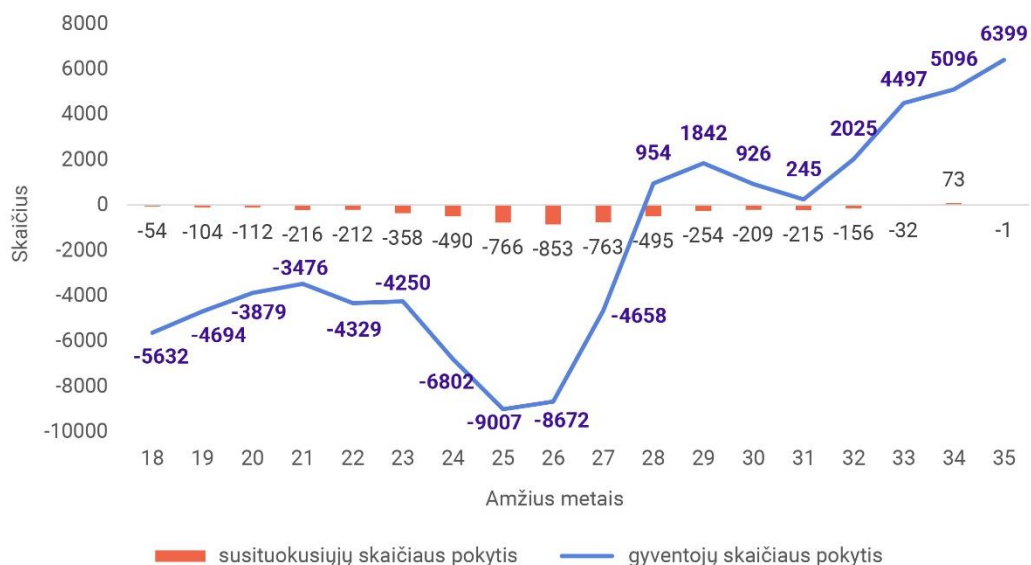
24 pav. Pasiektos tikslinės grupės pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (proc.)

Šaltinis: 2019 m. SADM apklausa

Be to, OSP duomenys rodo, kad mažėja gyventojų, kurių amžius tinkamas pasinaudoti finansine paskata, skaičius. 2018–2021 m. laikotarpiu 18–35 m. amžiaus Lietuvos gyventojų sumažėjo daugiau nei 33 tūkst. Vis dėlto, skirtingose amžiaus rėžiuose ši tendencija skiriasi (25 pav.). Mažėja jauniausių (18–27 m. amžiaus) gyventojų skaičius, o vyresnių nei 27 m. amžiaus gyventojų skaičius nagrinėjamoju laikotarpiu padidėjo beveik 22 tūkstančiais.

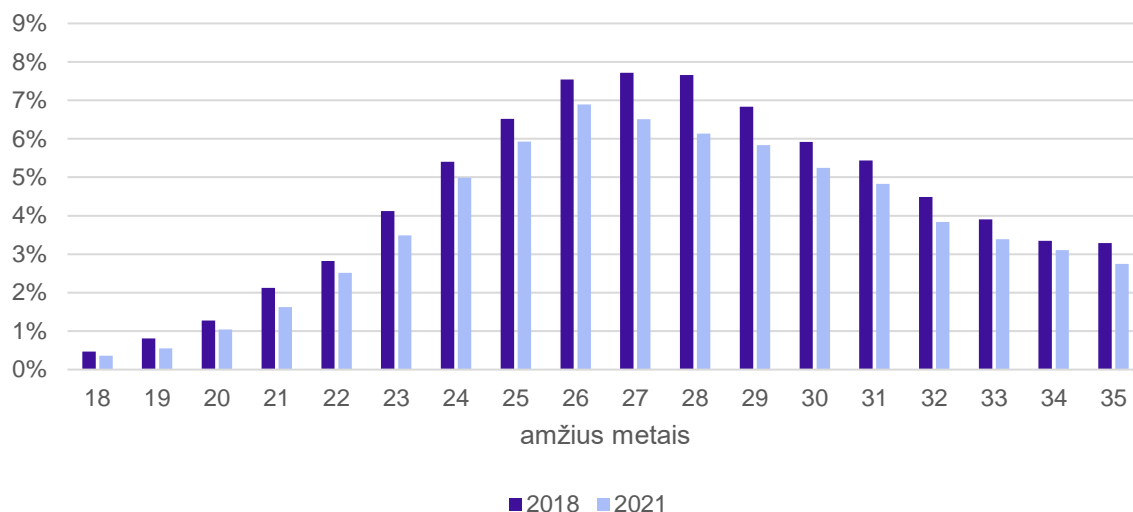
25 pav. Tikslinės grupės amžiaus susituokusiųjų ir šio amžiaus gyventojų skaičiaus pokytis 2018–2021 m.

Šaltinis: OSP, autorių skaičiavimai

Paskutiniiais dešimtmečiais pirmą kartą tuokiasi vis vyresni gyventojai. OSP duomenimis, Lietuvoje 2000–2021 m. laikotarpiu vidutinis pirmą kartą besituokiančiųjų amžius padidėjo penkeriais metais. 2021 m. pirmą kartą besituokiančių vyrų vidutinis amžius siekė 30,5 metų, moterų – 28,3 metų. Vertinant 2018–2021 m. susituokusiųjų dalies savo amžiaus grupėje pokytį, matyti, kad tinkamo finansine paskata pasinaudoti amžiaus žmonių santuokų registravimas, t. y. jaunų šeimų kūrimas, neintensyvėjo (26 pav.). Finansinės paskatos reikalavimas įregistruoti santuoką arba partnerystę daro įtaką jaunesnio amžiaus žmonių galimybėms ir apsisprendimui pasinaudoti finansine paskata. Todėl siekiant finansinę priemonę pritaikyti prie visuomenėje vykstančių santuokinio gyvenimo pradžios tendencijų, tikslinga svarstyti tikslinės grupės amžiaus ribų korekcijas.

26 pav. 2018 m. ir 2021 m. santuoką įregistravusių žmonių dalis savo amžiaus grupėje (proc.)

Šaltinis: OSP, autorių skaičiavimai

Daugiau nei pusė (56 proc.) finansine paskata pasinaudojusių jaunų šeimų suaugusių narių buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą (27 pav.). Palyginus su Lietuvos 25–36 m. amžiaus gyventojų grupės išsilavinimo lygio rodikliais²¹, aukštąjį ir profesinį išsilavinimą įgijusių asmenų proporcija panaši. Pastebima, kad pasiektos tikslinės grupės populiacijoje, palyginus su bendra Lietuvos šio amžiaus grupės, vidurinį išsilavinimą, kaip aukščiausią pasiektą, turi ketvirtadalis, t. y. beveik 7 p. p. daugiau nei bendrai Lietuvoje. Didesnė vidurinio išsilavinimo populiacijos dalis būdinga kaimiškoms vietovėms, kurios patenka į tinkamas finansine paskata pasinaudoti teritorijas. Palyginimui, 2019 m. 30–34 m. amžiaus gyventojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, dalis mieste sudarė 65,4 proc., kaime – 37,4 procento.

27 pav. Jaunų šeimų suaugusių narių pasiskirstymas pagal išsilavinimą (proc.)

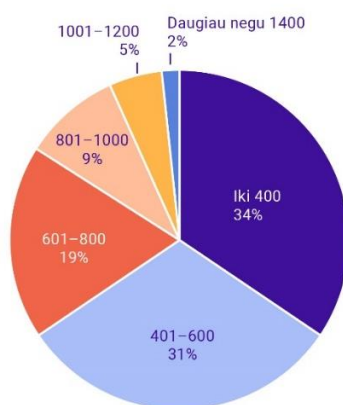

Šaltinis: 2019 m. SADM apklausa

Finansine paskata pasinaudojusių jaunų šeimų suaugusiųjų išsilavinimo lygio skirtumai iš dalies paaiškina ir šeimų finansinės padėties netolygumus, nors dauguma jaunų šeimų suaugusiųjų dirbo (77 proc.) arba buvo išėję vaiko priežiūros atostogų (17 proc.). Pagal pajamų, tenkančių vienam šeimos nariui, santykį su Lietuvos disponuojamųjų pajamų vienam šeimos nariui vidurkiu, pasiektą tikslinę grupę galima skirti į tris panašaus dydžio grupes. 2019 m. Lietuvoje disponuojamosios pajamos vienam namų ūkio nariui sudarė vidutiniškai 536 EUR per mėnesį (OSP, 2020). Remiantis 2019 m. atliktos jaunų šeimų, pasinaudojusių finansine paskata, apklausos duomenimis, šio dydžio nesiekia daugiau nei trečdalis šeimų (28 pav.). Atitinkamai tokios pat dalies šeimų nariai disponuoja artima Lietuvos vidurkiui suma ir didesne nei 600 eurų suma.

²¹ ŠVIS duomenys apie Lietuvoje įgytą aukščiausią išsilavinimą asmenų, kurių išsilavinimo lygis yra žinomas.

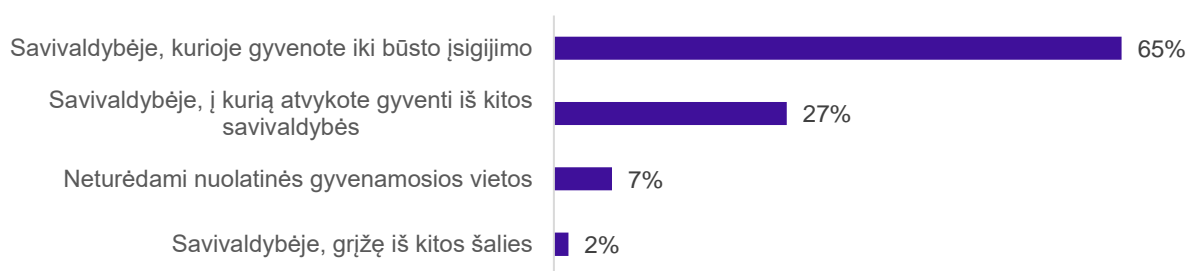
28 pav. 2019 m. pasiektos tikslinės grupės pasiskirstymas pagal pajamas²², tenkančias vienam šeimos nariui (proc.)

Šaltinis: 2019 m. SADM apklausa

Apklausos duomenys atskleidė, kad **jaunos šeimos nebuvo linkusios keisti savo gyvenamosios vietos**. Dažniausiai jaunos šeimos įsigijo būstą toje savivaldybėje, kurioje jau gyveno ir tik 27 proc. jaunų šeimų atvyko gyventi iš kitos savivaldybės (29 pav.). Be to, matyti, kad jaunų šeimų sprendimui grįžti iš užsienio finansinė paskata turėjo nedaug įtakos.

29 pav. Jaunų šeimų pasiskirstymas pagal įsigyto būsto savivaldybę (proc.)

Šaltinis: 2019 m. SADM apklausa

Sprendimui dėl gyvenamosios savivaldybės įtaką darė šeimos ir giminės ryšiai. Beveik trečdalis (26 proc.) jaunų šeimų kaip vieną iš veiksnių, paskatinskių apsigyventi savivaldybėje, minėjo galimybę gyventi šalia artimųjų (30 pav.). Beveik penktadaliui šeimų priimant sprendimą dėl gyvenamosios vietos buvo svarbus patogus susisiektis su didžiais miestais. Mažiausiai jaunoms šeimoms aktualūs veiksniai, reikalaujantys daugiau įsitraukimo kuriant ekonominę ir socialinę gerovę sau ir regionui – regiono plėtros perspektyvos, verslo galimybės.

²² Disponuojamos pajamos – gyventojų „į rankas“ gaunamos pajamos, atskaičius mokesčius, socialinio draudimo įmokas ir atsižvelgiant į gaunamas socialines išmokas; GPM – gyventojų pajamų mokestis; MMA – minimalioji mėnesinė alga; VDU – vidutinis šalies darbo užmokestis; testuojamos išmokos – išmokos, gaunamos pritaikius pajamų testą, t. y. papildoma išmoka vaikui, pinigine socialine parama; netestuojamos išmokos – išmokos, gaunamos neatsižvelgiant į gaunamas pajamas, pvz. universali vaiko išmoka, nedarbo draudimo išmoka (SADM, 2021b).

30 pav. Įsigyti būstą savivaldybėje paskatinusių veiksnių dažnis (proc.)

Šaltinis: 2019 m. SADM apklausa

Apibendrinant, finansine paskata daugiau naudojosi vyresnio amžiaus, aukštąjį išsilavinimą įgiję ir dirbantys pareiškėjai. Ekonomiškai aktyvūs ir išsilavinę gyventojai sukuria prielaidas regionų plėtrai. Vis dėlto, papildomo jaunų šeimų pritraukimo į regionus iššūkis išlieka, nes savivaldybėse daugiausiai būstus įsigijo vietinės jaunos šeimos, siekdamos išlaikyti artimus ryšius su artimaisiais. Taip pat svarbu skatinti aktyvesnį jaunų šeimų įsitraukimą į ekonominį ir socialinį regiono gyvenimą, o dėl visuomenėje vykstančių demografinių ir socialinių tendencijų, tikslinga svarstyti lankstesnes finansinės paskatos sąlygas, taikomas šeimos narių amžiui ir vedybiniam statusui.

2.2.2 Savivaldybių apklausos rezultatų analizė ir vertinimas

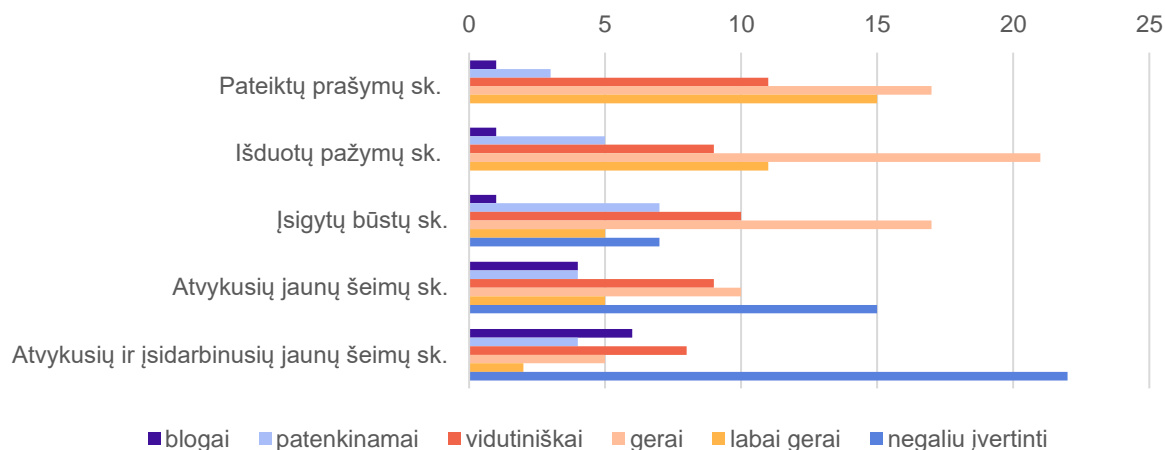
Siekiant atlikti Lietuvos situacijos analizę ir identifikuoti sėkmės prielaidas, būtinas finansinės paskatos teisiniame reguliavime numatytiems tikslams pasiekti, buvo suformuotas klausimynas (6 priedas). Apklausos tikslas – nustatyti, kaip pasireiškia atskirų regionų vaidmuo įgyvendinant priemonę, ar ir kaip išnaudojama priemonės teisiniame reguliavime numatyta galimybė regionams prisidėti prie finansinės paskatos teikimo. Klausimynas išsiųstas Lietuvos savivaldybių asociacijai su prašymu tarpininkauti persiunčiant jį savivaldybių administracijoms užpildyti. Lietuvos savivaldybių asociacija siūstu klausimynu pasidalino su savo nariais – savivaldybėmis, kurių teritorijos buvo arba yra tinkamos pasinaudoti finansine paskata. Apklausa buvo vykdyta 2022 m. rugsėjo mėnesį. Klausimyną gavo 54 Lietuvos savivaldybės; klausimyną užpildė ir įžvalgas pateikė 47 savivaldybės.

Finansinė paskata vertinama palankiai, tačiau regionams sunku įvertinti finansinės paskatos poveikį socialinei ekonominei situacijai. Finansinės paskatos teikiama nauda, lyginant su jos įgyvendinimo sąnaudomis savivaldybėse vertinama teigiamai: 43 proc. apklausoje dalyvavusių savivaldybių, teigia, kad nauda buvo didesnė už kaštus. Visgi, pusei savivaldybių kyla sunkumų identifikuoti finansinės paskatos naudos mastą regionui.

Pateiktų prašymų skaičių, atspindintį priemonės populiarumą, ir išduotų pažymų skaičių, parodantį besikreipiančiųjų atitikimą finansinės priemonės reikalavimams, „labai gerai“ ir „gerai“ vertina didžioji dalis (68 proc.) apklausoje dalyvavusių savivaldybių. Įsigytų būstų skaičių „labai gerai“ ir „gerai“ vertina beveik pusė apklaustųjų. Visgi, įsigyti būstą naujai atvykstantiems gyventojams gali būti sudėtinga dėl menko būstų pasiūlos augimo regionuose. OSP duomenimis, 2018 – 2021 m. laikotarpiu žymesnis būstų skaičiaus augimas fiksuotas tik didžiųjų miestų rajonuose. Didesnis nei 5 proc. augimas fiksuotas šiose finansine paskata pasinaudoti tinkamose

savivaldybėse: Klaipėdos r. sav. (17 proc.), Kauno r. sav. (14 proc.), Palangos m. sav.²³ (13 proc.), Vilniaus r. sav.²⁴ (12 proc.), Kretingos r. sav. (6 proc.). Jose, išskyrus Palangos m. sav., stebimas ir didžiausias išduotų subsidijuotų būsto kreditų skaičius. Vertinant poveikio potencialą matuojančius rodiklius – atvykusių arba atvykusių ir įsidarbinusių jaunų šeimų skaičių – savivaldybės susiduria su duomenų trūkumu, nes tokia informacija nėra renkama (31 pav.).

31 pav. Savivaldybių pasiskirstymas* vertinant finansinės paskatos įgyvendinimo rezultatus

*atsakymų skaičius, turint galimybę pasirinkti tinkamiausią kiekvienam rezultatui

Šaltinis: STRATA apklausa

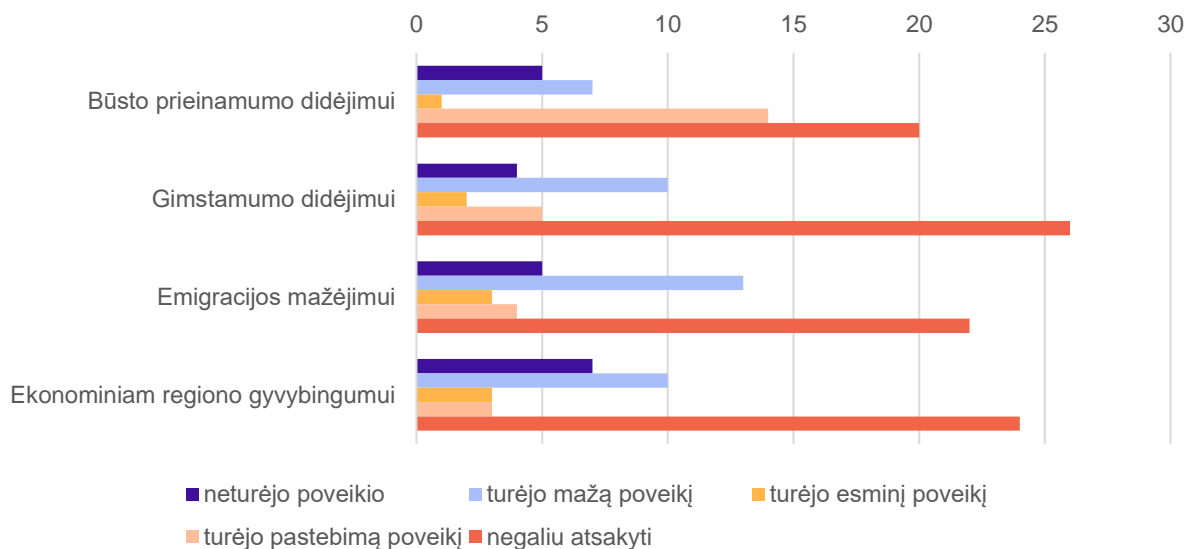
Formuojant finansinės paskatos priemonę, kuria siekiama prisidėti prie plataus masto regionų plėtros siekių, **tikslinga numatyti ir poveikio vertinimo mechanizmą**, t. y. aktualius rodiklius, priemonės įgyvendinime dalyvaujančių institucijų atsakomybes reikalingiems duomenims surinkti.

Vertinant finansinės paskatos poveikį iškeltiems tikslams pasiekti, apie pusę savivaldybių (43–55 proc.) nurodė negalinčios jo įvertinti. Vis dėlto, 2018 – 2021 m. laikotarpiu įgyvendinant finansinės paskatos priemonę, savivaldybės sukaupė patirtį ir susiformavo nuomonė apie šios intervencijos įtaką iškeltų tikslų pasiekimui (32 pav.). Didžiausias poveikis matomas būsto prieinamumo srityje: daugiau kaip trečdalis savivaldybių identifiko „esminį“ arba „pastebimą“ poveikį apsirūpinimui būstu. Vis dėlto, savivaldybės, kurios finansinės paskatos poveikį būsto prieinamumui vertino kaip „mažą“ arba jo neįžvelgė, pažymi, kad intervencijos veiksmingumui apsirūpinti būstu būtina pakankama būsto pasiūla. Gimstamumo didėjimui, emigracijos mažėjimui ir ekonominio gyvybingumo skatinimui „esminį“ arba „pastebimą“ poveikį įžvelgė tik 14 proc. apklausoje dalyvavusių savivaldybių.

²³ Dalis savivaldybės teritorijos tinkama pasinaudoti.

²⁴ Dalis savivaldybės teritorijos tinkama pasinaudoti.

32 pav. Savivaldybių pasiskirstymas* įvardijant finansinės paskatos poveikį iškeltiems tikslams pasiekti

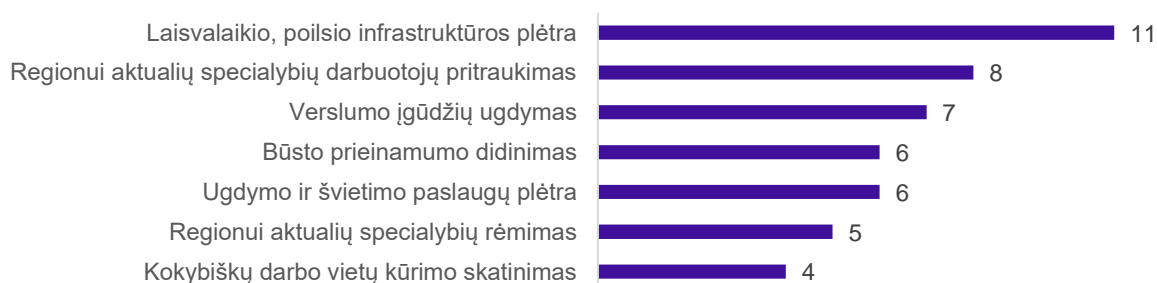
* atsakymų skaičius, turint galimybę pasirinkti tinkamiausią kiekvienam tikslui

Šaltinis: STRATA apklausa

Savivaldybės socialinę ekonominę plėtrą skatina per kitas finansinės paskatos siekius atitinkančias priemones ir dėl išteklių trūkumo papildomos finansinės paskatos dalies skyrimą svarsto retai.

20 iš 47 savivaldybių nurodė savarankiškai įgyvendinančios priemones, susijusias su finansinės paskatos siekiais – apsirūpinimo būstu, emigracijos mažinimo, gimstamumo didinimo bei regionų plėtros (33 pav.). Dažniausiai minėtos socialinę ir kultūrinę savivaldybės aplinką gerinančios laisvalaikio ir poilsio infrastruktūros plėtros priemonės – viešųjų erdvių, sporto aikštynų, želdinių, takų įrengimas. Jas paminėjo 55 proc. kitas panašias priemones įgyvendinančių savivaldybių. Regionui reikalingų specialistų pritraukimui dėmesį skiria 40 proc. savivaldybių. Pažymėtina, kad daugiausiai savivaldybės rūpinasi patenkinti administracijos ir pavaldžių įstaigų darbuotojų, ypač medicinos srities specialistų, poreikį, tačiau regiono verslo plėtrai reikalingų specialybių neapima. Glaudesnis bendradarbiavimas su verslu ir bendros investicijos į regionui reikalingų specialistų pritraukimą galėtų sukurti prielaidas ekonominei regiono plėtrai. Būsto prieinamumas daugiausia didinamas socialiai ir ekonomiškai labiau pažeidžiamoms visuomenės grupėms – pusė minėtų priemonių susijusios su socialinio būsto plėtra. Be to, daugiausiai savivaldybės orientuojasi į smulkaus ir vidutinio verslo skatinimą lengvatų, subsidijų ir mokymų forma, o investuotojų pritraukimą, kaip kokybiškų darbo vietų kūrimo prielaidą, paminėjo tik viena savivaldybė.

33 pav. Savivaldybių savarankiškai įgyvendinamos priemonės*, prisidedančios prie finansinės paskatos tikslų

* atsakymų skaičius, turint galimybę pasirinkti kelis tinkamus variantus

Šaltinis: STRATA apklausa

2019 m. Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunosms šeimoms įstatymo Nr. XIII-1281 4 straipsnio pakeitimu savivaldybėms suteikta galimybė papildomai prisidėti prie jaunų šeimų būsto kredito subsidijavimo.

Kartu su finansine paskata teikti finansinę paramą (iki 20 proc. būsto kredito sumos) yra numačiusios 6 savivaldybės – Alytaus m., Joniškio r., Molėtų r., Ukmergės r., Utenos r., Vilkaviškio r. (4 priedas). Šios savivaldybės nustatė papildomus reikalavimus dėl gyvenamosios vietos deklaravimo savivaldybėje. Be to, Alytaus m. savivaldybė šią finansinę paramą skiria jaunoms šeimoms, kurių bent vienas šeimos narys yra gydytojas, mokytojas, informacinių technologijų specialistas, inžinierius ir turi darbo santykius Alytaus mieste. Šis reikalavimas sukuria prielaidas realiai prisidėti prie ekonominės ir socialinės regiono plėtros. Visgi, siekiant žymesnio teigiamo poveikio, iniciatyvų, susiejiančių finansinę paskatą su regiono darbo rinka, turėtų būti daugiau.

Dažniausiai apklausoje dalyvavusių ir finansinės paramos neteikiančių savivaldybių minėtas veiksnys, nulėmęs tokį sprendimą, buvo finansinių išteklių trūkumas (34 pav.) Taip pat savivaldybės teigė, kad trūksta informacijos apie finansinės paramos teikimą bei išteklių ją administruoti. Tarp kitų, sprendimą lėmusių veiksnių, paminėta nepakankama parduodamo būsto pasiūla bei didelis gaunamų prašymų finansinei paskatai gauti skaičius savivaldybėje. Atkreiptinas dėmesys, kad nors tik nežymi šių savivaldybių dalis nurodo nematančios potencialios naudos regionui, visgi net 63 proc. savivaldybių šio sprendimo nesvarstė savivaldybės vadovų lygmenyje.

34 pav. Savivaldybių paminėti veiksniai*, nulemiantys apsisprendimą neteikti finansinės paskatos

* atsakymų skaičius, turint galimybę pasirinkti kelis tinkamus variantus

Šaltinis: STRATA apklausa

Regionų patrauklumą gyventi formuoja socialinė ir ekonominė didžiųjų miestų įtaka, nekilnojamojo turto kainų tendencijos ir gamtinė aplinka. Nors dauguma (89 proc.) savivaldybių savo patrauklumą atvykti jaunoms šeimoms gyventi vertina palankiai („labai patraukli“, „patraukli“ ir „vidutiniškai patraukli“), 72 proc. savivaldybių, galėjusių įvertinti poveikį emigracijos mažinimui nuomone, finansinė paskata „neturėjo“ arba „turėjo mažą“ poveikį. Dalis pasienio savivaldybių, ypač esančių arčiau didžiųjų Lietuvos miestų ir kuriose su subsidijuojamu būsto kreditu įsigytų būstų skaičius didesnis, teigia pastebinčios grįžtančių jaunų šeimų apsisprendimą likti regione. Visgi dažnesniu atveju pažymima, kad **finansine paskata daugiausiai naudojami regione jau gyvenančios jaunos šeimos ir jaunų šeimų pritraukimo į regionus tendencijos nėra.**

Užsienio studijų duomenimis (Hoover & Giarratani, 2020), (Martin, 2006), (Rachel Garshick Kleit et al., 2015) (5 priedas), **sprendimą pakeisti gyvenamąją vietą lemia veiksnių visuma:** aplinkos kokybė, darbo vietų pasiūla, kokybiška infrastruktūra ir viešosios paslaugos, įsitikinimai, asmeninio gyvenimo etapai; todėl tik subsidijuojamas kreditas būstui įsigyti neužtikrina jaunų šeimų apsisprendimo kraustyti į regionus. Regionų plėtrą lemia socialinių, ekonominių ir aplinkos veiksnių sąveika, todėl aprūpinimo būstu politika derinama su regionui reikalingų specialistų pritraukimu, siekiant gaivinti miestus ir regionus, tačiau kiekvienu atveju būtina atsižvelgti į vietos sąlygas ir poreikius, regiono privalumus ir trūkumus (Medhurst et al., 2003). Siekiant jaunas šeimas pritraukti į regionus, finansinė intervencija turėtų būti įgyvendinama kompleksiskai derinant skirtingas priemones, nukreiptas į skirtingas jaunų šeimų sprendimus lemiančias ir joms aktualias sritis.

Dažniausiai (20 proc.) apklausoje dalyvavusių savivaldybių atstovų paminėtas veiksnys, lemiantis jaunų šeimų apsisprendimą įsigyti būstą savivaldybėje, yra patogus susisiekimas su didžiais miestais (35 pav.).

35 pav. Savivaldybių paminėti veiksniai*, lemiantys apsisprendimą įsigyti būstą savivaldybėje, dažnis

* atsakymų skaičius, turint galimybę pasirinkti kelis tinkamus variantus

Šaltinis: STRATA apklausa

Augančių nekilnojamojo turto kainų tendencijas atspindi dažnai (19 proc.) savivaldybių paminėtas veiksnys – regionuose įperkamas, palyginti su didžiais miestais, būstas. Veiksnius, kuriuos savivaldybės galėtų formuoti, pvz., patogus vietinis susisiekimas, aukštos kokybės vaikų ugdymo paslaugas, patrauklių darbo vietų pasiūla, minėti santykinai rečiau – atitinkamai 14 proc., 8 proc. ir 5 proc. atvejų. Tarp kitų veiksnių, lemiančių jaunų šeimų gyvenamosios vietos pasirinkimą, minėti šeimos ryšiai, sėslumas.

Apibendrinant, savivaldybės finansinę paskatą vertina palankiai, didžiausią jos poveikį įžvelgia apsirūpinimo būstu didinimui. Visgi, emigracijai, gimstamumui ir socialinei bei ekonominei plėtrai poveikį įžvelgė mažesnė savivaldybių dalis, o daugumoje atvejų poveikio apskritai negalėjo įvertinti. Visgi, tikėtina, kad aiškiai identifikavus ir komunikuojant teigiamą finansinės paskatos poveikį, savivaldybių įsitraukimas būtų didesnis. Kol kas tik nedidelė dalis savivaldybių teikia kartu su finansine paskata teikia finansinę paramą, o pagrindinis sprendimo jos neteikti veiksnys – išteklių trūkumas. Pažymėtina, kad savivaldybės savarankiškai įgyvendina kitas, tiesiogiai finansinės paskatos siekius veikiančias priemones, o siekiant efektyviau pritraukti jaunas šeimas į regionus, finansinė intervencija turėtų būti įgyvendinama kompleksiskai, orientuojantis į jaunų šeimų sprendimus lemiančių veiksnių visumą. Be to, tikslingos finansinės paskatos sąsajos su regiono darbo rinka galėtų sukurti realias prielaidas prisidėti prie ekonominės ir socialinės regiono plėtros.

Literatūros sąrašas

- Bobinaitė V. (2020). *Gyventojų galimybės apsirūpinti būstu ir priemonės būsto prieinamumui didinti*.
- Boris, C. (2022). *No Home for The Young*.
- Bortkevičienė, V., Tamoliūnė, G., & Tandzegolskienė, I. (2016). *Jaunų šeimų tėvystės ir karjeros projektavimo patirtys Lietuvoje*. Holistinis mokymasis.
- Brazienė, R. (2018). Jaunimo apsirūpinimas būstu: Galimybės ir problemos. *Culture & Society*, 9(2), 131–148.
<https://doi.org/10.7220/2335-8777.9.2.6>
- Brazienė, R., & Mikutavičienė, I. (2018). Housing Policy Assessment in Lithuania: Youth Group Approach. *Public Policy And Administration*, 17(3), 470–483. <https://doi.org/10.5755/j01.ppa.17.3.21959>
- Būsto prieinamumo srities planuojamų finansinių priemonių išankstinis vertinimas*. (2021).
- Crow, H. (2010). *Factors Influencing Rural Migration Decisions in Scotland: An Analysis of the Evidence*.
- EBPO (2019). *Risks that Matter. Main Findings from the 2018 OECD Risks that Matter Survey*. Prieiga internetu: www.oecd.org/els/soc/Risks-That-Matter-2018-Main-Findings.pdf
- EBPO (2021). *“Building for a better tomorrow: Policies to make housing more affordable”, Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs*. Prieiga internetu: <http://oe.cd/affordable-housing-2021>
- EBPO (2022). *Lietuvos būsto rinkos vertinimas*.
- EK (2022). *2022 m. Šalies ataskaita. Lietuva*. Prieiga internetu: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2022-european-semester-country-report-lithuania_lt.pdf
- Florida, R., Mellander, C., & Stolarick, K. (2008). *Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance* (p. 48).
- Galdauskaitė, D. (2022). Links Between Fertility and Gender Revolution: Lithuania from a Comparative Perspective. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 24, 69–83. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.38>
- Gyvenimo kokybės indeksas*. (2020). <https://lietuvosfinansai.lt/gki/>
- Hoover, E. M., & Giarratani, F. (2020). *An Introduction to Regional Economics*. Prieiga internetu: <http://d-scholarship.pitt.edu/11165/1/Giarratani/chaptereleven.htm>
- Janeček, P., & Tluchor, J. (2014). *Socio-economic development of Pilsen and the Oberpfalz region*.
- Kirelienė, I. (2014). *Gimstamumo skatinimo politika Lietuvoje (Fertility Policy in Lithuania)*. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18960.35842>

- LR Finansų ministerija (2021). 2022 m. Birželio 22 d. LR Finansų ministro įsakymas Nr. 1K-237 "Dėl 2021–2027 metų Europos Sąjungos fondų investicijų programos ir Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano 'Naujos kartos Lietuva' įgyvendinimo."
- LRS (2000). 2000 m. liepos 20 d. LR Regioninės plėtros įstatymas Nr. VIII-1889.
- LRS (2016). 2016 m. gruodžio 13 d. LR Vyriausybės nutarimas Nr. XIII-82 "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo."
- LRS (2018a). 2018 m. birželio 21 d. Nr. XIII-1281 LR Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjančioms jaunoms šeimoms įstatymas Nr. XIII-1281.
- LRS (2018b). 2018 m. rugsėjo 20 d. Nr. LRS nutarimas Nr. XIII-1484 "Dėl Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos patvirtinimo."
- LRS (2020). 2020 m. Birželio 4 d. Seimo nutarimas Nr. XIII-3021 "Dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano valstybės teritorijos erdvinio vystymo krypčių ir teritorijos naudojimo funkcinių prioritetų patvirtinimo." Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/124b7b10b12e11ea9a12d0dada3ca61b?jfwid=>
- LRV (2018). 2018 m. gruodžio 5 d. LRV nutarimas Nr. 1216 "Dėl Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategijos įgyvendinimo 2020–2022 metų tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo."
- LRV (2021). 2021 m. kovo 10 d. LRV nutarimas Nr. 155 "Dėl Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plano patvirtinimo."
- LRV (2022). 2022 m. birželio 29 d. LRV nutarimas Nr. 713 "Dėl 2022–2030 m. Regionų plėtros programos patvirtinimo."
- Martin, R. L. (2006). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*.
- Maslauskaitė, A. (2021). COVID-19 pandemija ir gimstamumas: Ko tikėtis ateityje? *FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA*, 9.
- Maslauskaitė, A., & LSTC. (2014). *NESANTUOKINIS GIMSTAMUMAS LIETUVOJE: RAIDĄ IR ERDVINĘ DIFERENCIACIJĄ*. 12.
- Medhurst, D., Lea, J., & Pritchard, B. (2003). *The key role of housing in regional development*.
- Ministro Pirmininko tarnyba (2011). *Sprendimų poveikio baigiamojo vertinimo gairės*.
- OSP (2020). *Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos*. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2020/namu-ukiu-pajamos/disponuojamosios-pajamos>
- OSP (2021). 2021 m. Gyventojų ir būstų surašymo pagrindiniai rezultatai. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9533347>

- Rachel Garshick Kleit, Seungbeom Kang, & Corianne Payton Scally. (2015). *Why Do Housing Mobility Programs Fail in Moving Households to Better Neighborhoods?*
- SADM (2018). *Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIIIIP-1833, XIIIIP-1834*. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/18a71ec02cd211e8a1edec7ada37067a?jfwid=-yqxbbdqro>
- SADM (2019). *Teisinio reguliavimo stebėsenos pažyma*.
- SADM (2021a). *2021 m. Veiklos ataskaita Nr. D5-27 (1.2.1E)*. Prieiga internetu: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/SADM%20VEIKLOS%20BATASKAITA-2021.pdf>
- SADM (2021b). *Tipinių šeimų rodiklių apžvalga 2021.pdf*. Prieiga internetu: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/Trumprastis_HHoT_2021_f.pdf
- Smętkowski, M., & Kozak, M. (2015). *Synthesis Report: WP6. Territorial Dimension of EU Integration as Challenges for Cohesion Policy*.
- Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., & Jančaitytė, R. (2005). *Šeima, vaikai, šeimos politika: Modernėjimo prieštaros*. Socialinių Tyrimų Inst.
- Treasury Board of Canada Secretariat (2021). *Theory-Based Approaches to Evaluation: Concepts and Practices*. Prieiga internetu: <https://www.canada.ca/en/treasury-board-secretariat/services/audit-evaluation/evaluation-government-canada/theory-based-approaches-evaluation-concepts-practices.html>
- Tronina, I. A., Tatenko, G. I., Bakhtina, S. S., Knyazeva, V. A., & Musatova, I. V. (2020). *Model of Formation of Innovative Culture as a Key Factor of Innovative Development of the Region*. Prieiga internetu: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/rudeck-20/125942696>
- VĮ Registrų centras (2020). *Dėl nekilnojamojo turto ploto vieneto normatyvinių verčių 2021 metams nustatymo*.
- VRM (2021). *Regionų plėtra*. Prieiga internetu: <https://vrm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/regionu-pletra>
- Žilys, A. (2018). Būsto karjera ir jos trajektorijos demografinio gyvenimo ciklo pradžioje: Lietuvoje jaunimo apsirūpinimo būstu situacija. *Culture & Society*, 9(2), 193–227. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.7220/2335-8777.9.2.9>

1 priedas. Tyrimo metodika ir duomenys

Atliekant finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantioms jaunoms šeimoms veiksmingumo vertinimą, finansinės paskatos teikimas dar nėra pasibaigęs. Šiuo atveju atliekamas tarpinis politikos priemonės poveikio vertinimas, kurio rezultatais planuojama remtis tobulinant priemonę. Formuojant tyrimo dizainą buvo vertinami turimi duomenys, taip pat galimybės surinkti naujus pirminius ir antrinius duomenis. Neturint duomenų, leidžiančių palyginti tikslinių jaunų šeimų, pasinaudojusių paskata, ir jaunų šeimų, nepasinaudojusių paskata, grupių, finansinės paskatos veiksmingumo analizė buvo atliekama remiantis teorija grįsto vertinimo metodu. Šis analizės metodas pasirinktas kaip geriausiai vertinimo tikslą ir uždavinius atliepti leidusi metodologinė prieiga, sudaranti sąlygas įvertinti politikos priemonės poveikį.

Teorija grįstas vertinimas leidžia paaiškinti, kodėl ir kaip pasirinkta politikos priemonė leido pasiekti laukiamo poveikio – šiuo atveju, laukiamu poveikiu laikomų finansinės paskatos įstatymo aiškinamajame rašte suformuluotų siekių – žvelgiant į politikos įgyvendinimo ir jos daromo poveikio etapus ir analizuojant priežastinius ryšius tarp jų (Ministro Pirmininko tarnyba, 2011). Šio metodo, skirtingai nei sąnaudų-naudos ar kontrafaktinės analizės, vertė – didesnis dėmesys ne tiek faktiniam galutinio poveikio ir gautos naudos, lyginant su sąnaudomis, įvertinimui, kiek detalesniam priežastinių ryšių tarp skirtingų politikos įgyvendinimo etapų, rezultatų ir poveikio nustatymui bei papildomų veiksmų, turėjusių ar galinčių turėti įtakos laukiamam poveikiui, išskyrimui (Treasury Board of Canada Secretariat, 2021). Pasirinktas tyrimo dizainas turėtų padėti ne tik pasakyti – ar politikos priemonės įgyvendinimas veiksmingas, tačiau taip pat leisti formuluoti įžvalgas, kaip keisti ir tobulinti politikos priemonę, kad ateityje ji sukurtų laukiamą rezultatą ir poveikį.

Atliekant šį vertinimą buvo rekonstruota ir tikrinta bendra finansinės paskatos intervencijos logika, siekiant pateikti rekomendacijas dėl finansinės paskatos veiksmingumui svarbių veiksmų. Tyrimo analizė buvo atliekama vertinant penkis pagrindinius politikos intervencijos elementus: išteklius, įgyvendinimą, rezultatus, tikslinės grupės reakciją ir poveikį. Tyrimo uždaviniai, teorija grįsto vertinimo etapai ir pagrindiniai klausimai, taikyti duomenų rinkimų ir analizės metodai bei naudoti duomenų šaltiniai detaliau išskleisti žemiau pateiktame paveiksle.

Finansinės paskatos veiksmingumo analizė pagal teorija grįsto vertinimo etapus

Tyrimo etapai	Tyrimo uždaviniai	Tyrimo klausimai	Duomenų rinkimo ir analizės metodai	Duomenų šaltiniai
Kaitos teorijos rekonstravimas	Atsižvelgiant į finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantioms jaunoms šeimoms teisinio reguliavimo siekius identifikuoti paskatos siekius, jų pasiekimo sėkmės prielaidas, paskatos veiksmingumo vertinimo kriterijus ir rodiklius	Kokie ištekliai numatyti? Kokie rezultatai turi būti pasiekti? Kokie laukiami elgsenos pokyčiai ir poveikis? Kokios sėkmės prielaidos rezultatams ir elgsenos pokyčiams pasiekti?	Teisės aktų ir strateginių dokumentų analizė Lietuvių ir užsienio autorių tyrimų analizė	Teisės aktai, strateginiai dokumentai, moksliniai tyrimai, SADM, OSP, Eurostatas, savivaldybių apklausa
Kaitos teorijos tikrinimas	Išanalizavus finansinės paskatos inicijavimo ir įgyvendinimo kontekstą, eigą ir rezultatus bei regionų socialinės ir ekonominės plėtros rodiklius, nustatyti asmenų, pasinaudojusių finansine paskata, socialinį ir ekonominį profilį, įvertinti jų potencialią regiono ekonominei ir socialinei plėtrai	Kokie ištekliai panaudoti? Kokie rezultatai pasiekti? Kokios elgsenos pokyčių ir poveikio pasireiškimo sąlygos užtikrintos?	Stebėsenos rodiklių analizė Statistinių duomenų analizė Dokumentų ir antrinių šaltinių analizė Jaunų šeimų apklausa Politikos įgyvendintojų apklausa	
Kaitos teorijos peržiūra, tobulinimas ir išvadų teikimas	Pagal identifikuotus vertinimo kriterijus įvertinti finansinės paskatos veiksmingumą bei suformuoti išvadas ir pasiūlymus (rekomendacijas).	Ar ir kodėl (ne)gali pasireikšti lauktas poveikis? Kaip keisti priemonės dizainą ir įgyvendinimą?	Empirinių ir teorinių rezultatų analizė	

2 priedas. Finansinės paskatos įstatymo pakeitimai

2018 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunos šeimoms įstatymo Nr. XIII-1281 pakeitimai patvirtinti 2019 m. ir 2020 m. Pakeitimai susiję su lankstesnių ir palankesnių sąlygų jaunos šeimoms, įsigyjantiems pirmąjį būstą, užtikrinimu. Taip pat dažnai siūlomi pakeitimai siejami su Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo nuostatomis, siekiant nuoseklumo apsirūpinimo būstu srityje.

PAKEITIMO DATA	PAKEITIMO PRIEŽASTYS	PAKEITIMO ESMĖ
2019	Siekama savivaldybėms ir verslo subjektams suteikti galimybę tiesiogiai prisidėti prie įstatymo tikslų įgyvendinimo.	4 str. papildytas 3 dalimi: „Finansinė paskata gali būti teikiama kartu su savivaldybės ir (ar) pelno siekiančio juridinio asmens finansine parama. Finansinės paramos teikimo tvarką ir sąlygas nustato savivaldybių tarybos ir (ar) pelno siekiančio juridinio asmens valdymo organai. Bendra finansinės paskatos ir finansinės paramos dalis negali būti didesnė negu 50 procentų įsigyjamo būsto vertės“.
	Sudaryti geresnes sąlygas jaunos šeimoms apsirūpinti pirmuoju nuosavu būstu, kai turimas neatitinka kokybiškų gyvenimo sąlygų. Taip pat suteikti galimybę greičiau gauti subsidiją toms šeimoms, kurios susilaukusios vaikų siekia gauti papildomą subsidijos dalį.	5 straipsnio 1 dalies papildymo esmė: teisę į finansinę paskatą turi jaunos šeimos ir tais atvejais, kai turimas būstas atitinka Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatyme nustatytus būsto požymius, t. y. naudingasis plotas, tenkantis vienam šeimos nariui, yra mažesnis kaip 14 m ³ arba yra fiziškai nusidėvėjęs daugiau kaip 60 proc. Papildytas 6 straipsnio 3 dalis: „Finansinė paskata pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunos šeimoms teikiama laikantis eiliškumo, išskyrus atvejus, kai kreipiamasi dėl papildomos subsidijos gavimo“.
2020	Siekama jaunos šeimoms, regionuose esančiose teritorijose norintiems būstą pirkti ar statyti, užtikrinti didesnę stabilumą pasinaudoti finansine paskata pirmam būstui įsigyti	papildytas 5 str. 1 dalies punktas: „Lietuvos Respublikos regionai, kurių teritorijose pirmąjį būstą įsigyjanti jaunos šeimos turi teisę į finansinę paskatą, peržiūrimi tik kai pagal šiame punkte nustatytą tvarką apskaičiuota nekilnojamojo turto ploto vieneto normatyvinė vertė to regiono teritorijoje padidėjo daugiau kaip 20 procentų;“.

3 priedas. Teritorijų, tinkamų finansinei paskatai gauti, kaita

	NETINKAMOS TERITORIJOS	PATEKO Į NETINKAMŲ TERITORIJŲ SĄRAŠĄ	PATEKO Į TINKAMŲ TERITORIJŲ SĄRAŠĄ
2018	<p>Birštono sav. Druskininkų sav. Kauno m. sav. Klaipėdos m. sav. Neringos sav. Palangos m. sav. (30.1-30.4; 30.6-30.8; 30.10) Šiaulių m. sav. Trakų r. sav. (52.1.1; 5.1.2; 52.2) Utenos r. sav. (54.1.1) Vilniaus m. sav. Vilniaus r. sav. (58.1; 58.17; 58.18; 58.2; 58.21; 58.24; 58.52; 58.6; 58.65; 58.69; 58.82; 58.87; 58.88; 58.90)</p>		
2019	<p>Birštono sav. Druskininkų sav. Kauno m. sav. Kauno r. sav. (16.1-16.8) Klaipėdos m. sav. Neringos sav. Palangos m. sav. Panevėžio m. sav. Šiaulių m. sav. Trakų r. sav. (52.1.1; 5.1.2; 52.2) Utenos r. sav. (54.1.1) Vilniaus m. sav. Vilniaus r. sav. (58.1; 58.16-58.18; 58.2; 58.21; 58.24; 58.41; 58.49; 58.50; 58.52; 58.6; 58.65-58.69; 58.82; 58.86-58.88; 58.90; 58.91)</p>	<p>Panevėžio m. sav. Palangos m. sav. (30.5; 30.9; 30.11-30.13) Vilniaus r. sav. (58.16; 58.41; 58.49; 58.50; 58.66-58.68; 58.86; 58.91) Kauno r. sav. (16.1-16.8)</p>	
2020	<p>Birštono sav. Druskininkų sav. Kauno m. sav. Kauno r. sav. (16.1-16.8) Klaipėdos m. sav. Klaipėdos r. sav. (21.1.1-21.1.4.) Neringos sav. Palangos m. sav. Panevėžio m. sav. Šiaulių m. sav. Tauragės r. sav. (50.1.1, 50.1.2; 50.1.3; 50.1.5;) Trakų r. sav. (52.1.1; 5.1.2; 52.2) Utenos r. sav. (54.1.1; 54.1.2-54.1.4) Vilniaus m. sav. Vilniaus r. sav. (58.1; 58.16-58.18; 58.2; 58.21; 58.24; 58.4; 58.41, 58.49, 58.50; 58.52; 58.6, 58.65-58.69; 58.82; 58.86-58.88, 58.90; 58.91)</p>	<p>Klaipėdos r. sav. (21.1.1-21.1.4.) Tauragės r. sav. (50.1.1, 50.1.2; 50.1.3; 50.1.5) Vilniaus r. sav. (58.4)</p>	
2021	<p>Birštono sav. Druskininkų sav. Kauno m. sav. Kauno r. sav. (16.1-16.8, 16.30) Klaipėdos m. sav. Neringos sav. Palangos m. sav. (30.1-30.4; 30.6-30.8; 30.10; 30.15; 30.16) Šiaulių m. sav. Tauragės r. sav. (50.1.1, 50.1.5) Trakų m., Trakų r. sav. (52.2) Vilniaus m. sav.</p>	<p>Kauno r. sav. (16.30) Vilniaus r. sav. (58.92, 58.93)</p>	<p>Palangos m. sav. (30.5; 30.9; 30.11-30.14) Panevėžio m. sav. Utena (54.1.1)</p>

	Vilniaus r. sav. (58.1; 58.2; 58.18; 58.24; 58.52; 58.65; 58.69; 58.82; 58.92, 58.93)		
2022	Birštono sav. Druskininkų sav. Kauno m. sav. Klaipėdos m. sav. Neringos sav. Palangos m. sav. (30.1–30.4; 30.6–30.8; 30.10; 30.15; 30.16) Šiaulių m. sav. Tauragės r. sav. (50.1.1, 50.1.5) Trakų m., Trakų r. sav. (52.2) Utena (54.1.1) Vilniaus m. sav. Vilniaus r. sav. (58.1; 58.17, 58.18, 58.2, 58.21, 58.24; 58.4, 58.52; 58.6, 58.65; 58.69; 58.82, 58.87, 58.88, 58.90, 58.92; 58.93; 58.94, 58.97)	Vilniaus r. sav. (58.4, 58.6, 58.17, 58.21, 58.87, 58.88, 58.90, 58.94, 58.97) Tauragės r. sav. (50.1.1, 50.1.5)	Kauno r. sav. (16.1–16.6, 16.7, 16.8, 16.30)

Šaltinis: sudaryta autorių pagal VĮ Registrų centro ir SADM duomenis

4 priedas. Savivaldybės, prisidedančios finansuojant jaunų šeimų kreditą pirmajam būstui įsigyti

Savivaldybė	Vaikų skaičius	Subsidijos dydis (proc.)	Suma (eurų)	Gyv. vietos dekl.	Darbo santykiai savivaldybėje	Įsigaliojimo data
Alytaus m.		5	5000	netaikoma	+ bent vienas jaunos šeimos narys yra šių sričių specialistas: gydytojas, mokytojas, informacinių technologijų specialistas, inžinierius ir turi darbo santykius Alytaus mieste	2020-02-01
Joniškio r.	0+	10	5000	+		2021-01-01
Molėtų r.	0	10	5000	+		2021-10-05
	1-2	15	7000			
	3+	20	10000			
Ukmergės r.	0+	10	5000	+		2022-02-01
Utenos r.	0	10	5000	+		2022-07-01
	1	12	6000			
	2	15	10000			
	3+	20	15000			
Vilkaviškio r.	0+	netaikoma	1000	+		2021-06-02

Šaltinis: sudaryta autorių pagal LR Teisės aktų registro duomenis

5 priedas. Regionų plėtros veiksmių analizė

Regionų plėtros veiksniai literatūroje nagrinėjami plačiai ir vertinami nevienareikšmiškai, tačiau sutariama, kad regionų plėtrą įtakoja įvairių veiksmių visuma ir sudėtinga ekonomikos veiklų sąveika. Mokslinėje literatūroje regionų plėtra ir konkurencingumas nagrinėjamas kompleksiskai ir parenkant skirtingas prieigas, esama konkuruojančių ar viena kitą papildančių ekonomikos teorijų, analizuojančių ir aiškinančių regionų plėtros veiksmius ir rezultatus. Kembridžo universiteto profesorius Ronald L. Martin Europos Komisijai rengtoje studijoje apie regioninio konkurencingumo veiksmius išskiria tris regionų konkurencingumo koncepcijas: eksporto specializacija, augančios grąžos šaltinis, žinių centras (Martin, 2006). Regionų plėtra ir pažanga apima sudėtingą regioninės ekonomikos veiklų sąveiką, todėl negalima išskirti vieno regionų plėtrą lemiančio veiksnio (Hoover & Giarratani, 2020). Tyrėjai pastebi, kad analizuojant konkurencingumą, daugiausiai remiamasi rezultato rodikliais (angl. k. outcomes), pvz. gyvenimo kokybė, pajamos. Visgi, vertinant šalies ar regiono konkurencingumą, netikslinga apsiriboti tik gyvenimo kokybės ir pajamų rodikliais. Turi būti atsižvelgiama, kaip sekasi siekti socialinės apsaugos ir aplinkos apsaugos tikslų. Akcentuojama, kad svarbu identifikuoti veiksmius, kurie paaiškintų pažangos rodiklius. Regioniniam konkurencingumui paaiškinti išskiriamos trys veiksmių grupės, kurios iš esmės atliepia daugelio analizuotų studijų autorių įžvalgas (Martin, 2006) (Janeček & Tluchor, 2014), (Florida et al., 2008):

- Infrastruktūra ir pasiekiamumas:
 - Materialinė bazė (keliai, geležinkeliai, oro transportas, pastatai).
 - Technologinė (IKT, telekomunikacijos, interneto ryšys).
 - Žinių infrastruktūra (švietimui pritaikyta infrastruktūra).
 - Geografinės vietos kokybė (būstai, gamtinė aplinka, kultūrinės erdvės, saugumas).
- Žmogiškieji ištekliai:
 - Demografinės tendencijos (kvalifikuotų darbuotojų migracija, visuomenės įvairovė).
 - Aukštos kvalifikacijos darbo jėga (žiniomis grįsti įgūdžiai).
- Našumui palanki aplinka:
 - Verslumo kultūra (lengvas patekimas į rinką, rizikos prisiėmimo kultūra).
 - Sektorių koncentracija (užimtumo koncentracija, aukštos pridėtinės vertės veikla).
 - Tarptautiškumas (eksportas, investicijos).
 - Inovacijos (patentai, MTEP, mokslinių tyrimų institutai ir universitetai, verslo ir mokslo bendradarbiavimas).
 - Viešojo valdymo ir instituciniai pajėgumai.
 - Prieiga prie kapitalo.
 - Specializacija.
 - Konkurencija.

Mokslininkai taip pat skiria skirtingus regionų tipus, kurie apibūdina, kokia prieiga jų plėtrai paaiškinti yra pati tinkamiausia (Martin, 2006). Analizuojant regionų plėtrą ir konkurencingumą, vyrauja du požiūriai: pirmasis, akcentuojantis veiksmių, lemiančių regionų plėtrą, visumą ir antrasis, išskiriantis prioritetinį ir lemiantį konkretų veiksmį (Martin, 2006). Kai kurios regionų plėtros teorijos išskiria nepriklausomus veiksmius, tokius kaip regiono eksporto paklausa, darbuotojų pasiūla ir pan. Tyrėjai, vertindami ekonomikos subjektų ryšius ir sąveiką, pagal poveikį regiono konkurencingumo veiksmius grupuoja į poveikį stiprinančius (angl. k. Self-Reinforcing) ir ribojančius (angl. k. Self-Limiting) Poveikį stiprinantį efektą sukuria vertikalūs ryšiai tarp panašaus veiklos profilio subjektų: įvykęs pokytis sukelia grandininį stiprėjančią ekonominį efektą ir veiklos plėtrą. Šiame procese pasiūla ir paklausa turi lemiamą vaidmenį (Hoover & Giarratani, 2020).

Analizuojant regionų plėtrą, akcentuojama faktorių visumos svarba, išskiriami pagrindinius socialinius, demografinius ir ekonominius rodiklius (5 lentelė). Pabrėžiama, kad taiklus rodiklių parinkimas yra esminis atspindėti realią regionų padėtį ir pažangą.

5 lentelė. Regionų plėtros veiksniai ir jų rodikliai

Regionų plėtros veiksniai	Rodikliai
Užimtumo lygis	Ilgalaikis nedarbas Nedarbas Balsavimo aktyvumas
Patrauklumas gyventi <ul style="list-style-type: none"> statybų leidimų ar pastatytų būstų skaičiaus pokyčiai rodo regiono gyvybingumą ir pažangą 	Būsto pasiūla Statybų leidimų skaičius Gyventojų skaičiaus kitimo sparta ir migracija Vidutinis amžius Vidutinis būsto plotas
Populiacijos tankumas	Bendras gyventojų tankumas Specifinių teritorijų gyventojų tankumas
Numatoma amžiaus struktūra <ul style="list-style-type: none"> indikuoja darbuotojų pasiūlą ir vartotojų potencialą įmonių produkcijai 	3-5 metų amžiaus vaikų skaičius Vidutinis amžius Ekonominės naštos indeksas Vidutinis būsto plotas Vyresnio amžiaus žmonių dalis
Patogumai	Vietų viešbučiuose skaičius Vietų ligoninėse skaičius Vaistinių skaičius Vaikų ir jaunų žmonių skaičius
Ekonomikos struktūra	Žemės ir miškų ūkio įmonių dalis Paslaugų verslo dalis
Ekonominė veikla	Verslininkų dalis darbingo amžiaus žmonių grupėje Turistų apgyvendinimo pajėgumai Veikiančių įmonių dalis tenkanti darbingo amžiaus žmonių skaičiui

Šaltinis (Janeček & Tluchor, 2014)

Pažymėtina, kad inovacijos regionų plėtros kontekste įgauna vis didesnį poveikį. Mokslinėje literatūroje pripažįstama, kad pagrindinė inovacijų proceso varomoji jėga regione yra ne pačios technologijos, o žmonės, kurie gali jas kurti, diegti ir naudoti. Todėl mokymui ir perkvalifikavimui turi būti skiriamas esminis dėmesys. Personalas yra vienas iš pagrindinių veiksmingos inovacijų kultūros kūrimo mechanizmo elementų (Tronina et al., 2020).

Tam tikros specialybės regionų plėtrai turi didesnę įtaką nei kitos. Visuotinai sutariama, kad žmogiškasis kapitalas turi didžiulę įtaką regionų plėtrai. Tačiau gilesni diskusiniai klausimai susiję su žmogiškojo kapitalo efektyvumu bei veiksniais, turinčiais įtakos jo pasiskirstymui. Įprasta žmogiškojo kapitalo kokybę matuoti išsilavinimo pasiekimais, tačiau kai kurie tyrimai rodo, kad toks matavimas apima tik dalį svarbios informacijos. Kaip alternatyva, siūloma įvertinti tam tikrų profesijų, sudarančių „kūrybinę klasę“ (angl. creative class), t. y. gyvybės mokslų, inžinerijos, meno, kultūros, pramogų ir žiniomis pagrįstas vadybos, finansų, teisės, sveikatos priežiūros ir švietimo profesijas įgijusių žmonių dalį. Regioninės plėtros Švedijoje ir Nyderlanduose tyrimai parodė, kad kūrybinės klasės matavimas pranoksta įprastai žmogiškajam kapitalui tirti naudojamus apibendrintus išsilavinimo rodiklius. Kadangi regiono bendruomenė yra nehomogeniška, turi skirtingus įgūdžius ir kvalifikaciją, tiriami veiksniai darantys įtaką žmogiškojo kapitalo pasiskirstymui regionuose. Pirma, tai universitetai, kuriantys kaupiamąjį žmogiškąjį kapitalą, kuris ilgainiui pats vystosi ir tobulėja (Glaesar et al, 2005). Antra, teigiama, kad palankios sąlygos regione patogumai pritraukia aukštos kvalifikacijos narių namų ūkius (Glaeser, 1993; Glaeser et al, 2001; Shapiro, 2006; Clark, 2003). Trečia teorija akcentuoja, kad regiono tolerancija ir atvirumas yra svarbus pritraukiantis veiksnys. (Florida, 2002a, b, c). Tikėtina, kad šios teorijos, papildydamos viena kita, apima visumą veiksnių, pritraukiančių kūrybinę klasę į regionus. Pirma, matome, kad žmogiškasis kapitalas ir kūrybinė klasė vaidina skirtingus, bet vienas kitą papildančius vaidmenis regioninėje plėtroje. Kūrybinė klasė – arba profesiniai įgūdžiai – veikia daro poveikį regioniniam darbo našumui per darbo užmokestį. Žmogiškasis kapitalas – arba švietimas – veikia didindamas regiono pajamas ir gerovę (Florida et al., 2008).

Užsienio investicijos ir įvairiarūšio (angl. multimodal) transporto prieinamumas, remiantis EUROREG tyrimu, turi esminę įtaką regiono ekonominiam augimui. Kaip svarbus, bet greitos plėtros negarantuojantis, veiksnys išskiriamas smulkaus vidutinio verslo įmonių kūrimasis ir aktyvi veikla. Pažymėtina, kad nemetropoliniuose regionuose žmonių

su aukščiau išsilavinimu pritraukimas turi didesnę įtaką nei smulkaus vidutinio verslo plėtra (Smętkowski & Kozak, 2015).

Sprendimą dėl gyvenamosios vietos lemia veiksnių visuma. Namų ūkiai renkasi vietą gyventi, atsižvelgdami ne į vieną, bet į jiems svarbių faktorių visumą, apimančią būsto kokybę, tikėtinas kelionės į darbą ir atgal išlaidas, bendruomenės ypatumus, vietos paslaugas ir socialinius tinklus. Būsto keitimas taip pat susijęs su asmeninio gyvenimo, karjeros pokyčiais, o skirtingas grupes persikraustyti iš didmiesčių skatina skirtingi motyvai. Taigi, sprendimai persikelti yra argumentavimo proceso rezultatas, įvertinant stūmimo (angl. push) ir traukos (angl. pull) veiksnius, kad būtų priimtas gerai subalansuotas sprendimas (Rachel Garshick Kleit et al., 2015).

Tyrimai rodo, kad konkrečiam geografiniam regionui ir atskiriems asmenims būdingi specifiniai ir skirtingi stūmos veiksnių deriniai (Crow, 2010). Visgi, bendrai **visiems jauniems žmonėms įvardijamas stūmos iš regionų faktorius – darbo vietų trūkumas regione.** Taip pat sprendimą dėl išvykimo formuoja ribotos galimybės įgyti aukštąjį išsilavinimą, laisvalaikio, pramogų, poilsio paslaugų trūkumas, mažesnis prekių ir paslaugų pasirinkimas, susisiekimą apsunkinantis nepatogus viešasis transportas, prieinamo būsto trūkumas, nors dalis studijų nerado stipraus ryšio tarp migracijos iš regionų ir apsirūpinimo būstu. Išvykimą lemia ir neigiamos nuostatos dėl pasilikimo gyventi kaimiškose vietovėse, įsitikinimas, kad didmiestis suteikia daug geresnes sąlygas ir galimybes tobulėti. Prie stūmimo iš regionų veiksnių priskiriami socialinio atskirtumo jausmą skatinantys veiksniai: geografinė izoliacija ir nepatogus viešasis transportas apsunkinantis susisiekimą, blogai apmokamas darbas, neatlygintinas darbas, maža bendraamžių bendruomenė ir bendravimo galimybių trūkumas. Šeimų sprendimą išvykti iš regionų įtakoja minėtos priežastys, tik didesnę aktualumą įgauna švietimo, medicinos ir vaikų priežiūros paslaugų pasiūla ir prieinamumas.

Analizuojant priešingos krypties, t. y. iš didmiesčių į kaimiškas vietas, migraciją, išskiriami veiksniai, kurie daro įtaką sprendimui likti gyventi regionuose arba atvykti gyventi į regionus. **Jaunų žmonių ryšiai su šeima įvardijamas kaip svarbus faktorius pritraukiantis į regioną.** Kartu su tokiais subjektyviais faktoriais sprendimą lemia darbo galimybės, ypač galimybė dirbti patraukliose darbo vietose su karjeros, mokymosi galimybėmis ir konkurencingu atlyginimu. Pažymėtina, kad vertinami ir tokie neurbanizuotų vietovių privalumai, kaip švari, rami aplinka, gamta ir kraštovaizdis, ramesnis gyvenimo tempas, prieinamos kainos būstai. Tačiau, kaip ir stūmos" veiksnių atveju, reikėtų pažymėti, kad šių veiksnių svoris sprendimo priėmimo procese labai skiriasi priklausomai nuo konkretaus asmens, šeimos ir geografinės vietovės.

Taip pat mokslinėje literatūroje teigiama, kad atsižvelgti vien tik į šiuos traukos veiksnius nepakanka, nes tai nesukuria ilgalaikio tvaraus pokyčio regiono demografijai. Todėl **stūmos ir traukos veiksniai turi būti analizuojami kartu su pasilikimo regione faktoriais.** Jauniems žmonėms svarbu įgyti išsilavinimą ar užsitikrinti gerą darbą arti gyvenamosios vietos, išsaugoti šeimos ryšius ir bendravimą su regiono bendruomene, gyventi švarioje ir žalioje aplinkoje, leisti laisvalaikį lauke. Pasilikti regione taip pat verčia pinigų, informacijos, ryšių trūkumas. Šeimoms papildomai svarbus noras tęsti vaikų ugdymą ir nesukurti nereikalingų sukrėtimų persikraustant (Crow, 2010).

Apibendrinant, regionų plėtrą lemia socialinių, ekonominių ir aplinkos veiksnių visuma. Aprūpinimo būstu politika derinama su regionui reikalingų specialistų pritraukimu, siekiant gaivinti miestus ir regionus, tačiau kiekvienu atveju būtina atsižvelgti į vietos sąlygas ir poreikius, regiono privalumus ir trūkumus (Medhurst et al., 2003). Kadangi sprendimas dėl migracijos priimamas kompleksiskai dėl įvairių priežasčių – objektyvių ir asmeninių – visumos, todėl politiniame lygmenyje, siekiant koreguoti migracijos krypties vektorius, būtina analizuoti tikslinių grupių stūmimo ir traukos veiksnių visumą ir pritaikyti tikslingas priemones, nukreiptas į šioms grupėms svarbius faktorius.

6 priedas. Klausimynas savivaldybėms dėl paskatos potencialo jų plėtrai

Vyriausybės strateginės analizės centras (STRATA), įgyvendindamas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymą, atlieka tyrimą „Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunosms šeimoms veiksmingumo vertinimas“.

2018 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunosms šeimoms įstatymą. Įstatymu siekiama padėti jaunosms šeimoms, nevertinant jų gaunamų pajamų, apsirūpinti nuosavu pirmuoju būstu Lietuvos Respublikos regionuose. Taip pat siekiama prisidėti prie Lietuvos regionų atsigavimo, jų stiprinimo, socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų mažinimo, tolygios ir tvarios plėtros visoje valstybės teritorijoje skatinimo, demografinės padėties gerinimo bei emigracijos mažinimo.

STRATA tyrėjų komanda siekia identifikuoti sėkmės prielaidas, būtinas finansinės paskatos teisiniame reguliavime numatytiems tikslams pasiekti, bei išsiaiškinti, kaip šią priemonę vertina patys regionai, kaip pasireiškia regionų vaidmuo priemonės įgyvendinime, ar išnaudojamas priemonės mechanizmu sukurtas potencialas regionams prisidėti prie finansinės paskatos tikslų. Siekdami surinkti šią informaciją, parengėme klausimyną, kurį prašome užpildyti iki š. m. rugsėjo 30 d. vertinant laikotarpį nuo finansinės paskatos įgyvendinimo pradžios. Apklausos rezultatai bus apibendrinti ir panaudoti tyrimo „Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunosms šeimoms veiksmingumo vertinimas“ ataskaitai parengti.

Tyrimas atliekamas įgyvendinant projektą „Įrodymais grįsto valdymo kompetencijų centro įkūrimas (Nr.10.1.1-ESFA-V-912-01-0025)“

KLAUSIMYNAS

Informacija apie Jus ir Jūsų atstovaujamą savivaldybę:

Vardas, pavardė	
Pareigos	
Kontaktiniai duomenys (telefono Nr. arba el. pašto adresas)	

1. Jūsų atstovaujama savivaldybė.

Pasirinkite iš sąrašo <išsiskleidžiantis savivaldybių sąrašas>

Akmenės r. sav.

Biržų r. sav.

Jonavos r. sav.

Kalvarijos sav.

Alytaus m. sav.

Druskininkų sav.

Joniškio r. sav.

Kauno r. sav.

Alytaus r. sav.

Elektrėnų sav.

Jurbarko r. sav.

Kazlų Rūdos sav.

Anykščių r. sav.

Ignalinos r. sav.

Kaišiadorių r. sav.

Kėdainių r. sav.

<i>Kelmės r. sav.</i>	<i>Pakruojis r. sav.</i>	<i>Rokiškio r. sav.</i>	<i>Telšių r. sav.</i>
<i>Klaipėdos r. sav.</i>	<i>Palangos m. sav.</i>	<i>Skuodo r. sav.</i>	<i>Trakų r. sav.</i>
<i>Kretingos r. sav.</i>	<i>Panevėžio m. sav.</i>	<i>Šakių r. sav.</i>	<i>Ukmergės r. sav.</i>
<i>Kupiškio r. sav.</i>	<i>Panevėžio r. sav.</i>	<i>Šalčininkų r. sav.</i>	<i>Utenos r. sav.</i>
<i>Lazdijų r. sav.</i>	<i>Pasvalio r. sav.</i>	<i>Šiaulių r. sav.</i>	<i>Varėnos r. sav.</i>
<i>Marijampolės sav.</i>	<i>Plungės r. sav.</i>	<i>Šilalės r. sav.</i>	<i>Vilkaviškio r. sav.</i>
<i>Mažeikių r. sav.</i>	<i>Prienų r. sav.</i>	<i>Šilutės r. sav.</i>	<i>Vilniaus r. sav.</i>
<i>Molėtų r. sav.</i>	<i>Radviliškio r. sav.</i>	<i>Širvintų r. sav.</i>	<i>Visagino sav.</i>
<i>Pagėgių sav.</i>	<i>Raseinių r. sav.</i>	<i>Švenčionių r. sav.</i>	<i>Zarasų r. sav.</i>
	<i>Rietavo sav.</i>	<i>Tauragės r. sav.</i>	

2. Kaip vertinate finansinės paskatos priemonės įgyvendinimo rezultatus savivaldybėje?
Pateiktų prašymų skaičių

☐ blogai	☐ patenkinamai	☐ vidutiniškai	☐ gerai	☐ labai gerai	☐ negaliu įvertinti, nes savivaldybė nerenka tokios informacijos
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------------	---

Išduotų pažymų skaičių

☐ blogai	☐ patenkinamai	☐ vidutiniškai	☐ gerai	☐ labai gerai	☐ negaliu įvertinti, nes savivaldybė nerenka tokios informacijos
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------------	---

Įsigytų būstų skaičių

☐ blogai	☐ patenkinamai	☐ vidutiniškai	☐ gerai	☐ labai gerai	☐ negaliu įvertinti, nes savivaldybė nerenka tokios informacijos
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------------	---

Į savivaldybę atvykusių jaunų šeimų skaičių

☐ blogai	☐ patenkinamai	☐ vidutiniškai	☐ gerai	☐ labai gerai	☐ negaliu įvertinti, nes savivaldybė nerenka tokios informacijos
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------------	---

Į savivaldybę atvykusių ir įsidarbinusių jaunų šeimų narių skaičių

☐ blogai	☐ patenkinamai	☐ vidutiniškai	☐ gerai	☐ labai gerai	☐ negaliu įvertinti, nes savivaldybė nerenka tokios informacijos
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--------------------------------	--------------------------------------	---

3. Kiek, jūsų nuomone, regiono gauta nauda dėl finansinės paskatos įgyvendinimo proporcinga jos administravimo kaštams?

Pasirinkite tinkamiausią atsakymą

☐ kaštai stipriai viršijo naudą	☐ kaštai šiek tiek viršijo naudą	☐ nauda šiek tiek viršijo kaštus	☐ nauda stipriai viršijo kaštus	☐ negaliu atsakyti
--	---	---	--	---

4. Kiek, jūsų nuomone, jūsų atstovaujama savivaldybė patraukli jaunoms šeimoms atvykti gyventi?

Pasirinkite tinkamiausią atsakymą

☐ visiškai nepatraukli	☐ nepatraukli	☐ vidutiniškai patraukli	☐ patraukli	☐ labai patraukli
---	--------------------------------------	---	------------------------------------	--

5. Kas, jūsų manymu, nulemia jaunų šeimų apsisprendimą įsigyti būstą jūsų savivaldybėje?

Pasirinkite visus tinkamus atsakymus

- Gamta
- Prieinamos būsto kainos
- Patogus vietinis susisiekimas
- Patogus susisiekimas su didžiais miestais
- Išplėtotą laisvalaikio, poilsio infrastruktūrą
- Aukštos kokybės vaikų ugdymo paslaugos
- Užtikrinta patrauklių darbo vietų pasiūla
- Kita (įrašykite) _____

6. Ar įgyvendinate priemones, kurios prisideda prie finansinės paskatos siekių (apsirūpinimo būstu nevertinant pajamų, gimstamumo didinimo, emigracijos mažinimo, regionų plėtros)?

- Taip
- Ne, savivaldybė kitų papildomų priemonių neįgyvendina

7. Kokias priemones, kurios prisideda prie finansinės paskatos siekių (apsirūpinimo būstu nevertinant pajamų, gimstamumo didinimo, emigracijos mažinimo, regionų plėtros), įgyvendinate?

Pasirinkite visus tinkamus atsakymus ir įvardinkite konkrečias priemones prie pasirinktos intervencijos srities.

- Ugdymo ir švietimo paslaugų plėtra
- Laisvalaikio, poilsio infrastruktūros plėtra
- Konkrečių specialybių, aktualių regionui, rėmimas
- Konkrečių specialybių, aktualių regionui, darbuotojų pritraukimas
- Būsto prieinamumo didinimas
- Verslumo įgūdžių ugdymas
- Kokybiškų darbų vietų kūrimo skatinimas
- Kita (įrašykite) _____

8. Ar jūsų savivaldybė taiko papildomą finansinės paskatos dalį, numatytą Finansinės paskatos pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunoms šeimoms įstatymo 4 straipsnio 3 dalyje.

„Finansinė paskata pirmąjį būstą įsigyjantiems jaunoms šeimoms gali būti teikiama kartu su savivaldybės ir (ar) pelno siekiančio juridinio asmens finansine parama. Finansinės paramos teikimo tvarką ir sąlygas nustato savivaldybių tarybos ir (ar) pelno siekiančio juridinio asmens valdymo organai. Bendra finansinės paskatos ir finansinės paramos dalis negali būti didesnė negu 50 procentų įsigyjamo būsto vertės.“

Pasirinkite tinkamą atsakymą

- Taip
- Ne

9. Taip → Kokie papildomi reikalavimai taikomi jaunai šeimai, siekiančiai gauti papildomą finansinės paskatos dalį?

Pasirinkite visus tinkamus atsakymus

- Gyvenamosios vietos deklaravimas savivaldybėje
- Darbo santykiai savivaldybės teritorijoje
- Kiti (įrašykite) _____

10. Taip → Kokie veiksniai nulėmė apsisprendimą teikti papildomą paskatos dalį?

Pasirinkite vieną tinkamiausią atsakymą

- Papildomos paskatos teikimas atitiko savivaldybės strateginius tikslus
- Tikėtina nauda regionui didesnė už papildomos paskatos dalies teikimo kaštus
- Savivaldybė turėjo papildomų finansinių ir administracinių išteklių
- Suinteresuotos šalys (verslas, nevyriausybinės organizacijos ir kt.) skatino priimti šį sprendimą
- Kita (įrašykite) _____

11. Taip → Ar numatote keisti, tobulinti reikalavimus jaunoms šeimoms, siekiančioms gauti papildomą finansinės paskatos dalį?

Pasirinkite tinkamą atsakymą ir, jei pasirinkote atsakymą „Taip“ įvardinkite, kaip numatote keisti.

- Taip (įrašykite kaip)
- Ne

12. Ne → Ar savivaldybės vadovų lygmenyje svarstytos galimybės taikyti papildomą paskatos dalį?

Pasirinkite tinkamą atsakymą

- Taip
- Ne

13. Ne → Kokie veiksniai nulėmė apsisprendimą neteikti papildomos paskatos dalies?

Pasirinkite vieną tinkamiausią atsakymą

- Savivaldybėje jau taikoma panaši priemonė, susijusi su būsto prieinamumo jaunimui didinimu
- Trūksta finansinių išteklių
- Trūksta žmoniškųjų išteklių administruoti papildomą finansinės paskatos dalį
- Trūksta informacijos, kaip savivaldybė galėtų taikyti papildomą finansinės paskatos dalį
- Savivaldybė nemato potencialios naudos regiono plėtrai
- Finansinės paskatos teikimas neatitinka savivaldybės strateginių tikslų
- Kita (įrašykite) _____

14. Įvertinkite, ar finansinė paskata turėjo poveikį savivaldybės socialinei ir ekonominei plėtrai ir, jei taip, kaip stipriai, jūsų nuomone, jis pasireiškė?

Kiekvienai sričiai pasirinkite tinkamiausią atsakymą

Gimstamumo didėjimui

☐ neturėjo poveikio	☐ turėjo mažą poveikį	☐ turėjo pastebimą poveikį	☐ turėjo esminį poveikį	☐ negaliu atsakyti
--	--	---	--	---

Emigracijos mažinimui

☐ neturėjo poveikio	☐ turėjo mažą poveikį	☐ turėjo pastebimą poveikį	☐ turėjo esminį poveikį	☐ negaliu atsakyti
--	--	---	--	---

Būsto prieinamumo didinimui

☐ neturėjo poveikio	☐ turėjo mažą poveikį	☐ turėjo pastebimą poveikį	☐ turėjo esminį poveikį	☐ negaliu atsakyti
--	--	---	--	---

Ekonominiam gyvybingumui

☐ neturėjo poveikio	☐ turėjo mažą poveikį	☐ turėjo pastebimą poveikį	☐ turėjo esminį poveikį	☐ negaliu atsakyti
--	--	---	--	---

Kita (įrašykite) _____

Dėkojame Jums už išreikštą nuomonę dalyvaujant tyrime.

Kuriame pamatus pagrįstiems ir
įžvalgiems viešosios politikos sprendimams